Dārta Ūdre, Katrīne Pļaviņa-Mika

MEŽSAIMNIECĪBAS STRATIFIKĀCIJAS PRINCIPA "70-20-10" IEVIEŠANAS IESPĒJAS LATVIJAS TIESISKAJĀ SISTĒMĀ

Ūdre, Dārta (vad.), Pļaviņa-Mika, Katrīne. Mežsaimniecības stratifikācijas principa "70-20-10" ieviešanas iespējas Latvijas tiesiskajā sistēmā. Rīga: LU Aladēmiskais apgāds, 2026. 94 lpp.

Pētījums izstrādāts pēc AS "Latvijas Finieris" pasūtījuma Latvijas Universitātes Inovāciju un akselerācijas centram. Finansētājs – AS "Latvijas Finieris".

Literārais redaktors Oskars Lapsiņš
Vāka māksliniece Baiba Lazdiņa
Maketētāja Ineta Priga

© Dārta Ūdre, 2026
© Katrīne Pļaviņa-Mika, 2026
© Latvijas Universitāte, 2026

SATRURA RĀDĪTĀJS

IEVADS 4

1. PASTĀVOŠĀ MEŽSAIMNIECĪBAS REGULĒJUMA ĢENĒZE UN GALVENIE MĒRĶI 6
   - 1.1. Mežsaimniecības regulējums un mērķi līdz Latvijas valsts dibināšanai 1918. gadā 6
   - 1.2. Mežsaimniecības regulējums un mērķi Latvijas brīvvalsts laikā 8
   - 1.3. Mežsaimniecības regulējuma mērķi Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā jeb padomju okupācijas laikā 11
   - 1.4. Mežsaimniecības regulējuma mērķi pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas līdz mūsdienām 12

2. MŪSDIENU MEŽSAIMNIECĪBAS REGULĒJUMA IZAICINĀJUMI UN SASNIEDZAMIE MĒRĶI 18
   - 2.1. Starptautiskā un Eiropas Savienības tiesiskā regulējuma ietekme uz mežsaimniecības mērķu noteikšanu 19
   - 2.2. Mežs klimata politikas kontekstā 21
   - 2.3. Bioloģiskās daudzveidības saglabāšana 24
   - 2.4. Bioekonomika un aprites ekonomika 26
   - 2.5. Mērķu sintēze mežsaimniecības regulējumam 28

3. PASTĀVOŠĀ TIESISKĀ REGULĒJUMA IETEKME UZ MŪSDIENU IZAICINĀJUMIEM UN SASNIEDZAMAJIEM MĒRĶIEM 29
   - 3.1. Klimata mērķi 29
   - 3.2. Bioloģiskās daudzveidības mērķis 31
   - 3.3. Bioekonomikas un aprites ekonomikas mērķi 32

4. STRATIFIKĀCIJAS PRINCIPA JĒDZIENS UN MĒRĶI 35
   - 4.1. Saimnieciskā, aizsardzības un stingrās aizsardzības zonas – saturs un mijiedarbība 36
   - 4.2. Stratifikācijas princips kā līdzsvara mehānisms starp tiesībām uz īpašumu un tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē 41
   - 4.3. Iespējamie instrumenti stratifikācijas principa īstenošanā. Plānošanas dokumenti, normatīvie ierobežojumi, kompensācijas mehānismi 56

5. SALĪDZINOŠĀ ANALĪZE: STRATIFIKĀCIJAS PRINCIPS CITĀS EIROPAS SAVIENĪBAS VALSTĪS 60
   - 5.1. Valstu atlases kritēriji 60
   - 5.2. Izvēlēto valstu tiesiskais regulējums meža stratifikācijā 62
   - 5.3. Indikatori salīdzināšanai ar Latviju 73
   - 5.4. Mācības Latvijai 78

6. STRATIFIKĀCIJAS PRINCIPA IEVIEŠANAS LATVIJĀ TIESISKIE ASPEKTI 80
   - 6.1. Attiecināmo tiesību aktu un politikas plānošanas dokumentu identificēšana 80
   - 6.2. Procedūras, avoti un apsvērumi, kas jāņem vērā tiesību aktu izstrādē 83

7. NOBEIGUMS: GALVENIE SECINĀJUMI, PERSPEKTĪVAS UN PĒTĪJUMA IEROBEŽOJUMI 91

IEVADS

Latvijas Universitāte 2025. gada augustā izstrādāja pētījumu "Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomiskais novērtējums un attīstības scenāriji" (turpmāk arī – Latvijas Universitātes pētījums).[1] Pētījumā tika vērtēta meža nozare kopumā un secināts, ka tai ir augsts vietējos resursos, kompetencēs un pieredzē balstīts ekonomiskais potenciāls, taču, lai to realizētu, nepieciešams grozīt tiesisko regulējumu. Pētījumā jau sniegti konkrēti un ekonomiski pamatoti priekšlikumi tiesiskā regulējuma pilnveidei. Viens no priekšlikumiem paredz meža zemes stratifikācijas principa "70–20–10" normatīvu nostiprināšanu, ar ko izveidotu attiecīgu saimnieciskās, rekreācijas un stingrās aizsardzības platību proporciju un kompensāciju mehānismu zemes īpašniekiem. No ekonomikas zinātnes perspektīvas tas novērstu pastāvošās pretrunas starp saimnieciskajām un dabas aizsardzības interesēm, kas būtiski polarizē Latvijas sabiedrību.[2]

Patlaban Latvijā spēkā esošās tiesību normas šādu stratifikāciju neparedz. Tās ieviešana prasītu stratēģisko ietekmes uz vides novērtējumu un tādu tiesību aktu pārskatīšanu, kas reglamentē meža apsaimniekošanu un dabas aizsardzību. Tomēr izmaiņas šajos tiesību aktos raisa ne vien publiskas diskusijas, bet arī juridiskus strīdus, kas saistīti ar tiesību uz īpašumu (Satversmes 105. pants) un tiesību dzīvot labvēlīgā vidē (Satversmes 115. pants) izpratni un līdzsvarošanu, kā arī Eiropas Savienības "Zaļā kursa" un citu politisku un juridisku principu saturu un ieviešanu Latvijā.

Šī pētījuma mērķis ir izvērtēt meža zemes stratifikācijas principa "70–20–10" ieviešanas iespējas Latvijas tiesiskajā sistēmā, līdzsvarojot tiesības uz īpašumu un tiesības dzīvot labvēlīgā vidē.

Pētījuma veikšanai formulēti šādi uzdevumi:

1) izpētīt pastāvošā mežsaimniecības un uz to attiecināmā dabas aizsardzības regulējuma vēsturisko attīstību un galvenos mērķus;
2) noskaidrot, kādi galvenie mērķi mežsaimniecību regulējošajām tiesību normām jāsasniedz mūsdienās (vides aizsardzības, klimata, aprites ekonomikas aspektos);
3) novērtēt, vai pastāvošais tiesiskais regulējums ļauj sasniegt šos mērķus;
4) analizēt stratifikācijas principa potenciālu līdzsvarot Satversmes 105. (tiesības uz īpašumu) un 115. pantā (tiesības dzīvot labvēlīgā vidē) ietvertās pamattiesības;

1 Brasliņa L. et al. Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomiskais novērtējums un attīstības scenāriji. Latvijas Universitāte, 2025. Pieejams: https://inovacijas.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/inovacijas.lu.lv/Nolikumi/Pilnais_zinojums_Latvijas_meza_nozares_attistibas_scenariji_LMNAS.pdf [aplūkots 01.03.2026.].

2 Turpat, 157. lpp.

5) veikt salīdzinošu analīzi ar Eiropas Savienības dalībvalstīm, kur stratifikācijas vai tam līdzīgs princips jau ieviests;

6) izvērtēt, kādi aspekti jāņem vērā, izstrādājot stratifikācijas principa ieviešanas tiesisko regulējumu Latvijā.

Pētījuma izstrādē veikta vēsturiskā tiesību normu analīze, izmantotas tiesību normu interpretācijas metodes, tiesību salīdzinošā metode un analītiskā pētniecības metode tiesu prakses izpētē. Atsevišķu avotu atlasē, apkopošanā un tulkošanā izmantoti arī mākslīgā intelekta rīki (lexu.ai, chat GPT).

Pētījums uzrāda galvenos veicamos darbus teorētiskai stratifikācijas principa ieviešanai, kā arī norāda uz potenciālajiem risinājumiem dažādu sabiedrības grupu samierināšanai ar šī principa ieviešanu. Vienlaikus šis pētījums nav uzskatāms par pilnvērtīgu juridisku pamatojumu stratifikācijas principa ieviešanai – ekonomiskais pamatojums tam ir sniegts iepriekšējā Latvijas Universitātes pētījumā, bet turpmāk veicams pētījums tieši no vides aspekta.

Pētījumā paustie secinājumi ir zinātniskās pētniecības rezultāts un nekādā veidā nepauž un nesaista to institūciju viedokli, kurās autores ir nodarbinātas vai ir biedres.

1

1. PASTĀVOŠĀ MEŽSAIMNIECĪBAS REGULĒJUMA ĢENĒZE UN GALVENIE MĒRĶI

Šīs nodaļas mērķis ir izpētīt normatīvo regulējumu mežsaimniecības un mežu dabas aizsardzības jomās, kas pastāvēja Latvijas teritorijā kopš 18. gadsimta. Nodaļā paredzēts arī identificēt ziņas par mežu regulējumu rekreācijas vajadzībām, ciktāl tās vērtējamas par rekreatīvām no mūsdienu perspektīvas.

1.1. MEŽSAIMNIECĪBAS REGULĒJUMS UN MĒRĶI LĪDZ LATVIJAS VALSTS DIBINĀŠANAI 1918. GADĀ

Pirmie mēģinājumi strukturēt meža dažādos izmantošanas veidus sastopami jau Livonijas senākajās bruņinieku tiesībās. Atrodama "meža teritoriju piesavināšanās, kokmateriālu izmantošanas tiesības, meža dzīvnieku izmantošana, meža dravniecība un meža blakus (ogu, sēņu u. c.) izmantošana"[3], ļoti lielu koku svētā nozīme iedzīvotājiem,[4] biškoki kā no pārējā meža atsevišķi īpašuma objekti.[5] Latvijas teritorijā pirmie rakstītie tiesību akti, kas regulē tieši mežsaimniecības jautājumus, identificēti 13. gadsimtā.[6]

Agestams (Aggestam) par mežsaimniecības zinātnes pirmsākumu uzskata 1713. gadā publicēto H.C. von Carlowitz darbu "Silvicultura oeconomica", kas virzīja ilgtspējīgas mežsaimniecības izpratnes rašanos.[7] H. Strods uzskata, ka mežsaimniecības regulējums 18. gs. Kurzemes un Zemgales hercogistē bija vērsts uz zemnieku darbības kontroli muižniecības interesēs.[8]

Nav konstatējami izvērsti pētījumi par šo tiesību aktu efektivitāti. Autores nav identificējušas arī ticamus atmežošanas datus par šo periodu. Vienlaikus *Viljams* (*Williams)* norāda, ka mežsaimniecība Baltijas jūras reģionā, visdrīzāk, veicināja arī vietējo ekonomiku.[9]

3 Strods H. (red.). Latvijas mežu vēsture līdz 1940. gadam. WWF – Pasaules dabas fonds, 1999, 25. lpp.
4 Turpat, 18. lpp.
5 Turpat, 20. lpp.
6 Turpat, 26.–27. lpp.
7 Aggestam F. European Forest Policy and Governance. Routledge, 2025, p. 5.
8 Strods H. (red.). Latvijas mežu vēsture līdz 1940. gadam. WWF – Pasaules dabas fonds, 1999, 44. lpp.
9 Williams M. Deforesting the Earth: From Prehistory to Global Crisis. University of Chicago Press, 2006, p. 283.

1.1.1. MEŽA ĪPAŠUMA UN KOKMATERIĀLU IEGŪŠANA

Kurzemes hercogistē 18. gadsimtā ar Mežu nolikumu ieviesa mežu uzraugus, mežziņus un virsmežziņus, kas veidoja profesionālu un detalizēti regulētu dienestu. Viens no viņu uzdevumiem bija ierādīt cērtamos kokus atbilstoši kokmateriālu pielietojumam.[10]

Vidzemē, kur 17. gs. un 18. gs. sākumā valdīja Zviedrijas karalis, bija regulēta meža ciršana ar mēģinājumiem to ierobežot, tomēr Vidzemes meži tika izmantoti Zviedrijas saimnieciskajās interesēs.[11] Turpretī tagadējās Latgales teritorijā mežsaimniecības institūts šajā periodā nebija vienlīdz attīstīts.[12]

Pēc Lielā Ziemeļu kara (1700–1721) Krievijas impērijas pārvaldītajās teritorijās mežsaimniecības mērķis bija kokmateriālu ieguve impērijas vajadzībām. Kokmateriālu lietderība bija divējāda – tie bija nepieciešami kuģu būvēšanai un pārdošanai, lai gūtu ieņēmumus impērijas budžetam.[13] 1782. gadā vietējā muižniecība Vidzemes teritorijā izdeva mežsaimniecības instrukciju kroņa mežiem.[14] Pēc instrukcijas apstiprināšanas 1783. gadā tā regulēja meža ciršanas un apmežošanas kārtību un uzdeva mežziņiem apsekot mežus.[15]

Kurzemes teritorijā arī 19. gs. turpināja pastāvēt no pārējās tagadējās Latvijas teritorijas atšķirīgs regulējums, un 1804. gadā tika izdots atsevišķs Kurzemes guberņas mežu likums. Tas noteica kroņa mežu koksnes izmantošanas veidus un mainīgu pārdošanas cenu, kas bija zemāka par tirgus cenu.[16]

1.1.2. LĪDUMU LĪŠANA

Neatņemama lauku dzīves daļa Latvijas teritorijā bija līduma līšana jeb "meža zemes atbrīvošana no kokiem, krūmiem un pārvēršana kultivētā zemē".[17] H. Strods uzsver, ka tiesību normas par līdumu līšanas ierobežošanu pārsvarā nedeva rezultātu un, piemēram, Vidzemes teritorijā līdumu līšana bija atkarīga no katra konkrētā muižnieka vajadzībām.[18]

Krievijas impērijas 1888. gada Nolikums par mežu saglabāšanu noteica aizliegumu veikt iznīcinošas cirtes, kā arī bez atļaujas attīrīt meža zemi vai pārvērst to citā zemes lietojumā. Šīs normas tika iekļautas arī Krievijas impērijas 1905. gada Meža

10 Strods H. (red.). Latvijas mežu vēsture līdz 1940. gadam. WWF – Pasaules dabas fonds, 1999, 41., 42. lpp.
11 Turpat, 52.–53. lpp.
12 Strods H. (red.). Latvijas mežu vēsture līdz 1940. gadam. WWF – Pasaules dabas fonds, 1999, 49. lpp.
13 Turpat, 58, 75. lpp.
14 Turpat, 60. lpp.
15 Turpat, 61. lpp.
16 Turpat, 71., 73. lpp.
17 LLVV 4. sējums, šķirklis "līdumošana". Pieejams: https://llvv.tezaurs.lv/l%C4%ABdumo%C5%A1ana:1" \h
18 Strods H. (red.). Latvijas mežu vēsture līdz 1940. gadam. WWF – Pasaules dabas fonds, 1999, 62. lpp.

nolikumā.[19] Tādējādi ar tiesisko regulējumu Krievijas impērija centās regulēt dažādu zemes izmantošanas veidu konkurenci, nepieļaujot koksnes kā resursa samazināšanos.

1.1.3. MEŽSAIMNIECĪBAS REGULĒJUMA MĒRĶI

Secināms, ka līdz Latvijas valsts dibināšanai mežsaimniecības tiesiskā regulējuma primārais mērķis bija kokmateriālu ieguve aktuālajām pārvaldes vajadzībām – būvniecībai, kuģubūvei vai pārdošanai. Lai gan Krievijas impērijā pastāvēja mežsaimniecības regulējums, tas uz Latvijas teritoriju neattiecās vienādi, pastāvēja reģionālās atšķirības.

Pilnīgi dati par mežsaimniecības regulējuma ietekmi uz meža platību no kopējā teritorijas apjoma, atmežošanas īpatsvars un koksnes ieguves apjomi nav pieejami. Vienīgās aplēses ir par periodu no 1703. gada līdz 1914. gadam, un Viljams, atsaucoties uz Frenču (*French*), norāda, ka 20–30 % Vidzemes teritorijas ir atmežota.[20] Nav pieejami dati par apmežošanu.

1.2. MEŽSAIMNIECĪBAS REGULĒJUMS UN MĒRĶI LATVIJAS BRĪVVALSTS LAIKĀ

Pēc Latvijas valsts dibināšanas 1918. gadā meža nozares tiesiskā kontrole bija apgrūtināta, jo nepastāvēja institucionālā pēctecība ar Krievijas impērijas pārvaldes sistēmu šajā jomā.[21] 1919. gadā Latvijas Pagaidu valdība nodibināja Meža departamentu, citstarp lai apgādātu iedzīvotājus ar kokmateriāliem un kurināmo.[22]

Agrārās reformas rezultātā valsts rīcībā nonāca ap 1,3–1,5 miljoniem hektāru meža zemju.[23] 1923. gadā Saeima pieņēma Mežaizsardzības likumu, kurš neattiecās uz privātajiem mežiem platībā līdz 14 hektāriem.[24] Likuma mērķis bija atjaunot mežsaimniecību un Latvijas mežus pēc kara.[25] Tas turpināja atļauju sistēmu līdumlīšanai,[26] ieviesa obligātus Zemkopības ministrijā apstiprināmus mežsaimniecības plānus platībām virs 50 hektāriem[27] un precizēja aizsargājamās teritorijas.[28] Pēc 1928. gada Mežaizsardzības

19 Зайцев Е. М. Лесное законодательство: Комментарии к проекту нового Устава Лесного: Доклад Первому Всероссийскому съезду лесопромышленников и лесоторговцев. Бесплатное приложение к журналу «Лѣсопромышленник». Санкт-Петербург: Типография М. Я. Квара, 1914, с. 11–12.

20 R.A. French, as cited in Williams M. Deforesting the Earth: From Prehistory to Global Crisis. University of Chicago Press, 2006, p. 273.

21 Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945. Daugava, Sundbyberg, 1968, 219. lpp.

22 Strods H. (red.). Latvijas mežu vēsture līdz 1940. gadam. WWF – Pasaules dabas fonds, 1999, 92. lpp.

23 Krastiņš O. Gadsimts Latvijas mežos. Latvijas Vēstnesis, 30.03.2000., Nr. 115/116.

24 Mežaizsardzības likums: LR likums. Valdības Vēstnesis, 1923, 18. jūnijs, Nr. 128, 1. pants.

25 Teikmanis A. Latvijas mežsaimniecība notecējušos 10 gados. Meža Dzīve, 11.01.1928.

26 Mežaizsardzības likuma 2. pants.

27 Turpat, 4. pants.

28 Turpat, 6. un 9. pants.

likuma grozījumiem ar atsevišķiem izņēmumiem likums neregulēja mežus zem 50 hektāriem.[29]

1937. gadā Ministru kabinets pieņēma jaunu Mežu aizsardzības likumu.[30] Daļa no tam veltītās kritikas attiecas uz praktisko iespēju apmežot un kopt jaunaudzes valsts un privātajos mežos darbinieku trūkuma dēļ.[31] 1937. gadā pieņemtā Mežu aizsardzības likuma tvērumā jau nonāca visi meži[32], bet mežiem platībā virs 35 ha bija obligāti jāgatavo mežsaimniecības plāns, ko apstiprina Mežu departaments.[33] Mazākās platībās jāsaimnieko tā, lai garantētu meža pastāvību, atjaunošanos un apsardzību pret postījumiem.[34] Likuma 26. pants mežsaimniecības uzraudzību nodeva Mežu administrācijai un policijai.

Mežu aizsardzības likumu praktiski ieviesa ar Mežu ierīcības instrukciju (regulē mežsaimniecības plānošanu)[35] un Mežu aizsardzības instrukciju (regulē cirsmas atļaujas un sodus).[36] Mežu aizsardzības instrukcija paredzēja būvkoku rezervi saimniecības ēkām un mežziņa kā padomdevēja lomu meža audzēšanā vai cenas prasīšanā par koksni.[37]

1.2.1. KOKMATERIĀLU IEGŪŠANA

1923. gadā Ministru kabinets Satversmes 81. panta kārtībā pieņēma likumu "Noteikumi par meža un meža materiālu pārdošanu un izsniegšanu valsts mežos",[38] kas paredzēja plānot koksnes izsniegumus ikgadējās tāmēs un atkarībā no saņēmēja izsniegt tos par tirgus cenu vai noteiktu taksi, bez maksas vai vairāksolīšanā.[39] Izsniegumu tāmes tika pārsniegtas, lai apgādātu lauku saimniecības ar koksni būvniecībai.[40]

1937. gada Mežu aizsardzības likums privātos mežus, kas nepārsniedz 35 ha, atļāva izcirst līdz 10 gadu pieauguma apmēram.[41]

Autores secina, ka Latvijas brīvvalsts laikā mežsaimniecības regulējums kalpoja arī koksnes kā resursa sadalei sabiedrības locekļu vidū.

29 Pārgrozījumi Mežaizsardzības likumā: LR likums. Valdības Vēstnesis, 1928, 7. marts, Nr. 54, 1. pants.
30 Mežu aizsardzības likums: LR likums. Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1937, 22. oktobris, Nr. 27.
31 Spriņģis A. Ko prasa mums jaunais Mežu aizsardzības likums. Meža Dzīve, 01.01.1938.
32 Mežu aizsardzības likuma 1. un 2. pants.
33 Mežu aizsardzības likuma 6. pants.
34 Mežu aizsardzības likuma 7. pants.
35 Mežu ierīcības instrukcija: LR Mežu departamenta instrukcija, 1938.
36 Mežu aizsardzības instrukcija: LR Valdības rīkojums. Valdības Vēstnesis, 1937, 15. novembris, Nr. 260.
37 Mežu aizsardzības instrukcijas 10. punkts.
38 Noteikumi par mežu un meža materiālu pārdošanu un izsniegšanu valsts mežos: LR likums. Valdības Vēstnesis, 1923, 24. oktobris, Nr. 219.
39 Noteikumu par mežu un meža materiālu pārdošanu un izsniegšanu valsts mežos 6. un 22. punkts.
40 Strods H. (red.). Latvijas mežu vēsture līdz 1940. gadam. WWF – Pasaules dabas fonds, 1999, 95.–96. lpp.
41 Mežu aizsardzības likuma 7. pants.

1.2.2. DABAS AIZSARDZĪBA

Autores uzskata, ka Latvijas valstī kopš tās pirmsākumiem ir pastāvējis mežu regulējums dabas aizsardzības mērķiem, kas gadu gaitā ir attīstījies. Mežaizsardzības likums noteica speciālās normas par Ministru kabineta noteiktiem aizsargu mežiem, dabas pieminekļiem, parkiem un alejām.[42] Likumā lietotā aizsargmežu definīcija, autoru ieskatā, sakrīt ar Krievijas impērijas 1905. gada Mežu nolikuma jēdzieniem.[43]

1929. gadā Ministru kabinets nodibināja Meža kultūru fondu, lai koptu un atjaunotu mežus Latvijā.[44] To finansēja ar 15 % nodevu no katra valsts meža pārdošanas darījuma, līdzekļus tērēja mežu aizsardzībai un nostiprināšanai, meliorācijai un atjaunošanai.[45]

1937. gada Mežu aizsardzības likuma IV nodaļa papildina Mežaizsardzības likuma regulējumu aizsargmežiem, tie pārsaukti par saudzējamiem mežiem. Savukārt dabas pieminekļiem un parkiem paredzēta iespēja izdot vispārējus vai atsevišķus apsaimniekošanas noteikumus.[46] Mežaudžu vai īpašu koku sugu aizsardzībai zemkopības ministram bija piešķirtas pilnvaras regulēt sēklu ievākšanu, tirdzniecību un audzēšanu.[47]

Autores secina, ka Latvijas brīvvalsts laikā dabas aizsardzības tiesiskais regulējums bija vērsts uz mežaudžu aizsardzību, tika ieviesta praktiska uzraudzības un finansēšanas sistēma.

1.2.3. REKREĀCIJA

Mežu rekreatīvā vērtība regulēta Mežaizsardzības likumā. Dabas pieminekļi aptvēra visas meža teritorijas, kuras "vēsturiskās nozīmes, skaistuma vai reto koku un sugu dēļ uzglabājami dabiskos apstākļos".[48] Šajā kategorijā ietilpa arī parki un alejas, ko aizliegts apsaimniekot citādi.[49] Sodi par likuma pārkāpumiem šajās teritorijās bija jātrīskāršo salīdzinājumā ar citiem sodāmiem gadījumiem.[50] Mežu aizsardzības likums 1937. gadā turklāt paredzēja pienākumu zemes īpašniekam apdzīvotās vietās un ceļu tuvumā apsaimniekot mežu tā, lai nekaitētu vietas labajam izskatam.[51]

Autores secina, ka meža estētiskā un rekreatīvā funkcija tika novērtēta jau starpkaru perioda tiesību aktos, kas paredzēja ne tikai deklaratīvas, bet arī sodoša rakstura tiesību normas par šo vērtību mazināšanu.

42 Mežaizsardzības likuma 1. un 12. pants.
43 Mežaizsardzības likuma 6. pants.
44 Strods H. (red.). Latvijas mežu vēsture līdz 1940. gadam. WWF – Pasaules dabas fonds, 1999, 98. lpp.
45 Turpat.
46 Mežu aizsardzības likuma 18. pants.
47 Mežu aizsardzības likuma 20. pants.
48 Mežaizsardzības likuma 9. pants.
49 Mežaizsardzības likuma 10. pants.
50 Mežaizsardzības likuma 16. pants.
51 Mežu aizsardzības likuma 22. pants.

Latvijas brīvvalsts laikā pēc Pirmā pasaules kara būtisks mežsaimniecības tiesiskā regulējuma mērķis bija koksnes kā resursa pārdale sabiedrības locekļiem. Tomēr, ievērojot brīvvalstī ieviesto kontroles un sodīšanas funkciju, var secināt, ka mežsaimniecības tiesiskais regulējums kalpoja arī dabas aizsardzības un rekreācijas mērķiem.

1.3. MEŽSAIMNIECĪBAS REGULĒJUMA MĒRĶI LATVIJAS PADOMJU SOCIĀLISTISKAJĀ REPUBLIKĀ JEB PADOMJU OKUPĀCIJAS LAIKĀ

Pēc tam kad 1944.–1945. gadā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (turpmāk – PSRS) karaspēks otro reizi okupēja Latviju, Latvijā atkārtoti stājās spēkā tās normatīvie akti.

Pētījumā apskatīts mežsaimniecības regulējums Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (turpmāk – LPSR) kopš 1978. gada, kad ar atsevišķu likumu[52] stājās spēkā Mežu kodekss.

LPSR 1978. gada konstitūcijas 11. pants noteica, ka zeme un meži ir vienīgi valsts īpašums. Iespējams, ka kokmateriāli kā ražošanas līdzekļi varēja būt valsts vai kolhoza īpašums atbilstoši konstitūcijas 11. un 12. pantam.[53]

LPSR mežus iedalīja trīs grupās. I grupas meži – meži aizsargājošām funkcijām (ūdens aizsardzība, erozija, sanitāri higiēniskie), II grupas meži – meži apdzīvotos un transporta ziņā attīstītos rajonos ar aizsargājošu nozīmi un ierobežotu ekspluatāciju, III grupas meži – meži ar ekspluatācijas nozīmi.[54] Šāds iedalījums nodrošināja diferencētu pieeju mežu apsaimniekošanai, nosakot atšķirīgu izmantošanas režīmu atkarībā no mežu grupas.[55]

1.3.1. KOKMATERIĀLU IEGŪŠANA

Valsts nozīmes mežus apsaimniekoja uzņēmumi, organizācijas un iestādes, kolhozu mežus, kas tiem bija nodoti beztermiņa lietošanā, – kolhozi, citi uzņēmumi, organizācijas un iestādes.[56] Arī LPSR meža ciršanai bija nepieciešama cirsmas atļauja – meža ciršanas biļete jeb orderis uz konkrēto zemesgabalu.[57]

52 Latvijas PSR 1978. gada 14. decembra likums "Par Latvijas PSR meža kodeksa apstiprināšanu": LPSR likums. Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1978, 51.

53 Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas konstitūcija: LPSR likums. 1978, 18. aprīlis. Pieejams: https://www.tm.gov.lv/lv/media/27128/download?attachment [aplūkots 26.02.2026.].

54 LPSR Mežu kodeksa 27. pants.

55 Козлов Д. В. Правовое регулирование лесов в советский период // Вопросы российского и международного права. Том 7. № 2В, с. 275.

56 LPSR Mežu kodeksa 21.–23. pants.

57 LPSR Mežu kodeksa 47. pants.

Kokmateriālus ieguva galvenās izmantošanas cirtēs (tostarp atjaunošanas cirtēs) pieaugušās audzēs, kā arī starpizmantošanas cirtēs (kopšanas, sanitārajās un rekonstrukcijas cirtēs) un citos gadījumos, piemēram, būvniecības vai infrastruktūras ierīkošanas vajadzībām.[58] Ciršu veids un paņēmieni bija atkarīgi no mežu grupas (I, II un III).[59]

Tātad okupācijas laikā Latvijas teritorijā būtisks mežsaimniecības tiesiskā regulējuma mērķis bija kokmateriālu iegūšana, kas turklāt tika atšķirīgi regulēta dažādās mežu grupās.

1.3.2. DABAS AIZSARDZĪBA

Īpaši aizsargājamās teritorijās, piemēram, rezervātos un dabas parkos, pieļaujamas tikai kopšanas un sanitārās cirtes.[60] Meža rezervātos bija aizliegtas galvenās izmantošanas cirtes un sveķu ieguve un tāda meža izmantošana, kas nebija saskanīga ar rezervāta mērķi.[61]

1.4. MEŽSAIMNIECĪBAS REGULĒJUMA MĒRĶI PĒC LATVIJAS NEATKARĪBAS ATJAUNOŠANAS LĪDZ MŪSDIENĀM

Augstākā Padome 1992. gada 21. maijā pieņēma lēmumu "Par Latvijas Republikas likuma "Par meža apsaimniekošanu un izmantošanu" spēkā stāšanās kārtību"".[62] Tas noteica likuma "Par meža apsaimniekošanu un izmantošanu" stāšanos spēkā 1992. gada 1. jūnijā,[63] ko secīgi nomainīja Satversmes 81. panta kārtībā izdotie Ministru kabineta 1994. gada 11. janvāra noteikumi Nr. 24 "Par meža apsaimniekošanu un izmantošanu"[64] un tajā pašā gadā pieņemts tāda paša nosaukuma likums.[65] 1992. gada likumam saskaņā ar tā 1. pantu bija trīs uzdevumi (mērķi) – "nodrošināt meža kā ekosistēmas aizsardzību, regulēt meža apsaimniekošanas un izmantošanas pamatnoteikumus, aizsargāt meža apsaimniekotāju un izmantotāju tiesības". 1994. gadā izdoto noteikumu un likuma 1. pantā šie paši mērķi tika papildināti ar nepieciešamību nodrošināt meža resursu atjaunošanu.

58 LPSR Mežu kodeksa 52. pants.
59 LPSR Mežu kodeksa 53. pants.
60 LPSR Mežu kodeksa 53. pants.
61 LPSR Mežu kodeksa 101. pants.
62 Par Latvijas Republikas likuma "Par meža apsaimniekošanu un izmantošanu" spēkā stāšanās kārtību": LR Augstākās Padomes lēmums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 24/25, 18.06.1992.
63 Par meža apsaimniekošanu un izmantošanu: LR likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 24/25, 18.06.1992.
64 Ministru kabineta 1994. gada 11. janvāra noteikumi Nr. 24 "Par meža apsaimniekošanu un izmantošanu". Latvijas Vēstnesis, Nr. 6, 18.01.1994.
65 Par meža apsaimniekošanu un izmantošanu: LR likums. Latvijas Vēstnesis, Nr. 41, 06.04.1994.

Visi trīs normatīvie akti saglabāja mežu iedalījumu trīs kategorijās – aizsargājamie, saudzējamie un saimnieciskie meži.[66] Saskaņā ar 1994. gada likumu mežu apsaimniekotājiem (īpašniekiem un lietotājiem) bija pirmtiesības uz meža izmantošanu,[67] bet bija jāziņo par iecerēm meža apsaimniekošanā un noteiktos gadījumos jāalgo kvalificēts mežkopis, ja meža apsaimniekotājam vai viņa ģimenes locekļiem nebija atbilstošas izglītības.[68] Meža atjaunošanas prasību noteikšana bija deleģēta Valsts meža dienestam (turpmāk – VMD).[69] Likums ietvēra prasības meža bioloģiskajai un ekoloģiskajai aizsardzībai pret slimībām, kaitēkļiem un tiesisko un fizisko apsardzību pret nelikumīgu ciršanu, robežu pārkāpumiem.[70]

Likuma "Par meža apsaimniekošanu un izmantošanu" 1994. gada redakcijā koku ciršana bija pieļaujama, pamatojoties uz ciršanas biļeti, saskaņā ar meža apsaimniekošanas projektu vai mežziņa atļauju; īpaša paziņošanas kārtība bija paredzēta kailcirtēm, par kurām mežzinis bija iepriekš jāinformē.[71] Atkarībā no valdošās sugas un meža kategorijas bija noteikti mežaudžu ciršanas vecuma rādītāji.[72]

Pētījuma sagatavošanas laikā spēkā esošo Meža likumu[73] Saeima pieņēma 2000. gadā, un tas grozīts 23 reizes. Meža likuma mērķi saskaņā ar tā 2. panta pirmo daļu pamata redakcijā bija "regulēt visu Latvijas mežu ilgtspējīgu apsaimniekošanu, visiem meža īpašniekiem vai tiesiskajiem valdītājiem garantējot vienādas tiesības, īpašumtiesību neaizskaramību un saimnieciskās darbības patstāvību un nosakot vienādus pienākumus". Kā norāda Kalniņa, meža politiku veidoja uz četru pamatprincipu pamata – "(i) visiem īpašniekiem ir vienādas tiesības un pienākumi, (ii) valsts kompensē būtiskus ekonomiskos zaudējumus, ja valsts ekoloģisko un sociālo funkciju realizācija rada jaunus saimnieciskās darbības papildu ierobežojumus, (iii) netiek pieļauta tālāka meža īpašuma sadrumstalošana, tai skaitā privāto mežu mantošanas gadījumos, (iv) mežs ir pieejams visiem, bet meža produktu izmantošana ierobežojama meža īpašnieku interesēs."[74]

2011. gadā Saeima šo mērķi precizēja – Meža likuma mērķis ir "1) veicināt meža ekonomiski, ekoloģiski un sociāli ilgtspējīgu apsaimniekošanu un izmantošanu, visiem meža īpašniekiem vai tiesiskajiem valdītājiem nodrošinot vienādas tiesības, īpašuma tiesību neaizskaramību un saimnieciskās darbības patstāvību un nosakot vienādus pienākumus; 2) reglamentēt valsts meža zemes pārvaldības un atsavināšanas nosacījumus".[75]

66 Likumu un attiecīgo noteikumu 17. pants.
67 Visiem veidiem, izņemot savvaļas ogu, augļu, riekstu, sēņu un ārstniecības augu ieguvi.
68 1994. gada likuma "Par meža apsaimniekošanu un izmantošanu" 21.–22. pants.
69 Turpat, 24. pants.
70 Turpat, 29.–31. pants.
71 Turpat, 36. pants.
72 Turpat, 40. pants.
73 Meža likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, Nr. 98/99, 16.03.2000.
74 Kalniņa I. Meži mūsu mūžā un mūsu īpašumā. Mežu īpašnieki un lietotāji likumdevēju skatījumā. Latvijas Vēstnesis, Nr. 233–234, 13.08.1998.
75 Meža likuma 2. panta pirmā daļa 2012. gada 1. janvāra redakcijā.

1.4.1. KOKMATERIĀLU IEGUVE

Meža īpašniekam vai tiesiskajam valdītājam ir pienākums vismaz reizi 20 gados nodrošināt meža inventarizāciju un iesniegt tās datus VMD.[76] Inventarizācija kalpo kā pamats turpmākajām darbībām, piemēram, meža apsaimniekošanas plānam, ja tāds nepieciešams.[77]

Koksnes ieguvei autores izšķir divus regulatīvos režīmus Meža likumā atkarībā no meža veida:

1) atļauju sistēma – ar likumā noteiktiem atsevišķiem izņēmumiem koku ciršanai jāsaņem VMD apliecinājums. Valsts mežos atļauju sistēmu papildina Ministru kabineta apstiprināts maksimālais galvenās cirtes apjoms piecu gadu ietvarā;[78]
2) plantāciju sistēma – tie ir Valsts meža dienestā reģistrēti meži, kuriem ir atsevišķa koku ciršanas un plantāciju atkārtotas ieaudzēšanas kārtība.[79] Uz plantāciju mežiem neattiecas Meža likumā noteiktie vispārējie galvenās cirtes kritēriji – koku caurmērs vai vecums.[80] Ciršanai nav jāsaņem atļauja, pirms plantāciju ciršanas par to jāpaziņo VMD.[81]

Kā norādīts, atļauju sistēmā koku ciršanai mežā nepieciešams VMD apliecinājums.[82] Apliecinājumu neizsniedz, ja, piemēram, plānotā cirsma neatbilst normatīvajām prasībām vai nav veikta meža inventarizācija.[83] Pēc apliecinājuma saņemšanas īpašnieks var sākt koku ciršanu, ievērojot arī citas dabas aizsardzības prasības (sezonālie ierobežojumi,[84] dižkoku aizsardzība[85] u. c.).

Apkopojot šajā apakšnodaļā minēto, jau 1992. gadā meža nozares normatīvajos aktos noteiktie mērķi – meža aizsardzība, apsaimniekošanas regulēšana un īpašnieku tiesību aizsardzība – saglabājušies arī vēlākajā regulējumā, taču tie kļuvuši detalizētāki un līdzsvarotāki.

76 Meža likuma 29. pants.
77 Meža likuma 31. pants. Meža apsaimniekošanas plāns saskaņā ar likuma 32. pantu jāizstrādā, ja kopējā apsaimniekojamā meža platība pārsniedz 10 000 hektāru.
78 Meža likuma 12. un 45. pants.
79 Meža likuma 24. un 25. pants.
80 Meža likuma 24. panta otrā daļa
81 Ministru kabineta 2012. gada 2. maija noteikumi Nr. 308 "Meža atjaunošanas, meža ieaudzēšanas un plantāciju meža noteikumi". Latvijas Vēstnesis, Nr. 70, 08.05.2012., 35. punkts.
82 Meža likuma 12. panta pirmā daļa.
83 Meža likuma 12. panta otrā un ceturtā daļa.
84 Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumu Nr. 936 "Dabas aizsardzības noteikumi meža apsaimniekošanā" 10. punkts.
85 Meža likuma 12. panta piektā daļa

1.4.2. DABAS AIZSARDZĪBA

Paralēli Meža likumam Latvijā izveidojusies detalizēta dabas aizsardzības sistēma, kas attiecināma arī uz mežu, kā arī atsevišķs aizsargjoslu regulējums. Būtiska nozīme dabas aizsardzības jomas normatīvo aktu izstrādē bijusi nepieciešamībai transponēt Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2009/147/EK[86] (turpmāk – Putnu direktīva) un Padomes Direktīvas 92/43/EEK (turpmāk – Dzīvotņu direktīva)[87] prasības.

Meža likuma 35. panta otrajā daļā norādīts meža īpašnieka un tiesiskā valdītāja pienākums ievērot dabas aizsardzības prasības. Tas konkretizēts tostarp Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumos Nr. 936 "Dabas aizsardzības noteikumi meža apsaimniekošanā". Piemēram, noteikumu 5. punkts paredz, ka mežā jāatstāj ekoloģiskie koki, kā arī dobumaini koki.[88] Noteikumu 10. punkts paredz arī koku ciršanas sezonālos ierobežojumus.

Uzraudzība pār dabas aizsardzības prasību ievērošanu mežos ir sadrumstalota.[89] Dabas aizsardzības pārvalde "kontrolē īpaši aizsargājamo dabas teritoriju un īpaši aizsargājamo sugu un biotopu aizsardzības normatīvo aktu ievērošanu visos Latvijas mežos".[90] Savukārt Valsts meža dienests "uzrauga visos Latvijas mežos to normatīvo aktu ievērošanu, kuri regulē meža apsaimniekošanu un izmantošanu".[91] Arī administratīvā pārkāpuma procesu par tiem pašiem dabas aizsardzības noteikumu pārkāpumiem atkarībā no tā, vai teritorija ir vai nav īpaši aizsargājamā dabas teritorija vai mikroliegums, veic attiecīgi Dabas aizsardzības pārvalde un VMD vai tikai VMD. Jebkurā gadījumā lietu izskata VMD.[92]

1.4.2.1. Mežsaimniecības darbības ierobežojumi ar mikrolieguma instrumentu

Saskaņā ar Sugu un biotopu aizsardzības likuma[93] 1. panta pirmās daļas 3. punktu mikroliegums ir teritorija, ko nosaka, lai nodrošinātu īpaši aizsargājamas sugas vai biotopa aizsardzību ārpus īpaši aizsargājamām dabas teritorijām, kā arī īpaši aizsargājamās dabas teritorijās, ja kāda no funkcionālajām zonām to nenodrošina. Likuma 8. panta otrā daļa noteic, ka "īpaši aizsargājamo sugu un biotopu labvēlīgas aizsardzības nodrošināšanai to dzīvotnēs var noteikt mikroliegumus atbilstoši mikroliegumu

86 Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/147/EK (2009. gada 30. novembris) par savvaļas putnu aizsardzību, OV L 20, 26.01.2010., 7. lpp.

87 Padomes Direktīva 92/43/EEK (1992. gada 21. maijs) par dabisko dzīvotņu, savvaļas faunas un floras aizsardzību, OV L 206, 22.07.1992., 7. lpp.

88 Konkrēts atstājamo koku skaits noteikts Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumu Nr. 935 "Noteikumi par koku ciršanu mežā" 54. punktā. Latvijas Vēstnesis, Nr. 203, 28.12.2012.

89 Menģele-Stillere L. Pretrunas starp īpašuma tiesībām uz mežu un tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē. Promocijas darbs, 2006, 141.–142. lpp. Pieejams: https://dspace.lu.lv/items/69ecd2d3-fece-4e6d-a8cb-1fd3c372b36a [aplūkots 22.02.2026.].

90 Meža likuma 43. panta pirmās daļas 4. punkts.

91 Meža likuma 43. panta pirmās daļas 3. punkts.

92 Meža likuma 51. panta divpadsmitā daļa, 52. panta otrā un ceturtā daļa.

93 Sugu un biotopu aizsardzības likums. Latvijas Vēstnesis, Nr. 121/122, 05.04.2000.

izveidošanas kārtībai". Saskaņā ar Sugu un biotopu aizsardzības likuma 6. panta otro daļu un Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumu Nr. 940 "Noteikumi par mikroliegumu izveidošanas un apsaimniekošanas kārtību, to aizsardzību, kā arī mikroliegumu un to buferzonu noteikšanu"[94] 9.1. un 9.2. apakšpunktu VMD un Dabas aizsardzības pārvalde ir atbildīgās iestādes, kas nosaka mikroliegumus meža zemēs. Senāts norādījis, ka "tiesību piemērotājam jāatklāj tiesību normā (Sugu un biotopu aizsardzības likuma 8. panta otrajā daļā – *Aut. piez.*) ietvertā nenoteiktā tiesību jēdziena "labvēlīga aizsardzība" saturs un jāpieņem lēmums, ar kuru to var nodrošināt".[95]

Mikrolieguma izveidošanas procesu var ierosināt jebkura persona, iesniedzot VMD pamatotu priekšlikumu.[96] Obligāts priekšnoteikums mikrolieguma izveidei ir sugu un biotopu aizsardzības jomā sertificēta eksperta atzinums, kuru piesaista vai nu iesniedzējs, vai VMD.[97] Senāts ir apstiprinājis, ka "pēc tam kad saņemti eksperta vai, ja nepieciešams, cita speciālista ieteikumi, kas atbalsta mikrolieguma izveidošanu, dienests nosūta tā rīcībā esošo izveidojamo mikroliegumu raksturojošo informāciju pašvaldībai un zemes īpašniekam (nomniekam, tiesiskajam valdītājam), kuri sniedz viedokli par priekšlikumu (par mikrolieguma izveidošanas pamatotību, aizņemto platību, atrašanās vietu). Pieņemot lēmumu par mikrolieguma veidošanu (vai neveidošanu), dienests izvērtē pašvaldības un zemes īpašnieka (nomnieka, tiesiskā valdītāja) viedokli un sabiedrībai nozīmīgas sociālās un ekonomiskās intereses". [98]

VMD ir norādījis, ka Latvijā kopš 2020. gada izveidots 471 mikroliegums, savukārt 69 mikroliegumi atcelti cita dabas aizsardzības režīma noteikšanai, bet viens – valsts aizsardzības interesēs.[99]

1.4.2.2. Mežsaimniecības darbības ierobežojumi īpaši aizsargājamās dabas teritorijās

Likums "Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām" noteic dažāda veida īpaši aizsargājamo dabas teritoriju kategorijas, no kurām uz meža zemi iespējams attiecināt septiņas: nacionālais parks, biosfēras rezervāts, dabas parks, aizsargājamo ainavu apvidus, dabas liegums, dabas rezervāts, dabas piemineklis (tostarp aleja, dendroloģisks stādījums, ģeoloģisks vai ģeomorfoloģisks objekts).[100] Lēmumu par teritorijas izveidi atbilstoši kompetencei pieņem Saeima, Ministru kabinets vai attiecīgā pašvaldība.[101] Uz aizsargājamām teritorijām attiecas vispārējie aizsardzības un izmantošanas noteikumi

94 Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumi Nr. 940 "Noteikumi par mikroliegumu izveidošanas un apsaimniekošanas kārtību, to aizsardzību, kā arī mikroliegumu un to buferzonu noteikšanu". Latvijas Vēstnesis, Nr. 203, 28.12.2012

95 Senāta 2022. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. SKA-212/2022, 12. punkts.

96 Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumu Nr. 940 "Noteikumi par mikroliegumu izveidošanas un apsaimniekošanas kārtību, to aizsardzību, kā arī mikroliegumu un to buferzonu noteikšanu" 12. punkts.

97 Turpat, 12. un 14. punkts.

98 Senāta 2022. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. SKA-212/2022, 12. punkts; Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumu Nr. 940 "Noteikumi par mikroliegumu izveidošanas un apsaimniekošanas kārtību, to aizsardzību, kā arī mikroliegumu un to buferzonu noteikšanu" 17. punkts.

99 Satversmes tiesas 2026. gada 10. aprīļa spriedums lietā 2025-09-03, 7. punkts. Latvijas Vēstnesis, Nr. 72, 15.04.2026.

100 Likums "Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām": LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993, 25. marts, Nr. 5, II nodaļa.

101 Likuma "Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām" 13. pants

vai individuālie aizsardzības un izmantošanas noteikumi, kā arī plānošanas nolūkā ar ieteikuma raksturu – aizsargājamo teritoriju dabas aizsardzības plāni.[102]

Papildus likuma 43. pants noteic Eiropas nozīmes aizsargājamās dabas teritorijas (*Natura 2000*) tīkla izveidi Latvijā, kas pārklājas ar minētajām aizsargājamo teritoriju kategorijām un mikroliegumu teritorijām un kur paredzētajām darbībām vai plānošanas dokumentiem saskaņā ar panta ceturto daļu veic ietekmes uz vidi novērtējumu, ja paredzētā darbība vai plānošanas dokuments var būtiski ietekmēt *Natura 2000* teritoriju.

1.4.2.3. Ierobežojumi aizsargjoslās

Aizsargjoslu likums[103] nosaka dažāda veida aizsargjoslas,[104] no kurām vairākas dabā atrodas mežā. Mežu kontekstā īpaši nozīmīgas ir vides un dabas resursu aizsardzības aizsargjoslas, piemēram, Baltijas jūras un Rīgas līča piekrastes aizsargjosla, virszemes ūdensobjektu aizsargjoslas, mežu aizsargjoslas ap pilsētām un aizsargjoslas ap purviem.[105] Aizsargjoslās noteikti dažādi ierobežojumi, kas kalpo to noteikšanas mērķa sasniegšanai, kas citstarp ietver ierobežojumus koku ciršanai.[106]

102 Likuma "Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām" 15.–18. pants.

103 Aizsargjoslu likums: LR likums. Aizsargjoslu likums. Latvijas Vēstnesis, 1997, 25. februāris, Nr. 56/57.

104 Aizsargjoslu likuma 4. pants

105 Aizsargjoslu likuma 6., 7.[1] un 11. pants.

106 Piemēram, Baltijas jūras un Rīgas līča piekrastes aizsargjoslā saskaņā ar Aizsargjoslu likuma 36. panta ceturtās daļas 1. punktu nedrīkst veikt galveno cirti, izņemot īpašus gadījumus.

2

2. MŪSDIENU MEŽSAIMNIECĪBAS REGULĒJUMA IZAICINĀJUMI UN SASNIEDZAMIE MĒRĶI

1. nodaļā izklāstīts, kā Latvijas mežsaimniecības regulējums vēsturiski veidojies, lai nodrošinātu koksnes pieejamību aktuālajām sabiedrības vajadzībām, saimniecību izveidei un iedzīvotāju pamatvajadzību nodrošināšanai. Tikai pakāpeniski Latvijas teritorijā meža zeme apzināti normatīvi apskatīta arī dabas aizsardzības kontekstā un kā rekreācijas vērtība.

Pēdējo desmitgažu laikā mežs kā dabas resurss iegūst jaunu nozīmi gan globālās klimata politikas, gan bioloģiskās daudzveidības, gan aprites ekonomikas un sabiedrības labbūtības kontekstā. Tas nozīmē, ka mežsaimniecības regulējuma uzdevums mūsdienās vairs nav reducējams tikai uz koksnes ieguves regulēšanu un klasisku dabas aizsardzību, tas ir kļuvis par galveno instrumentu vairāku savstarpēji saistītu dažādu nozaru politikas mērķu sasniegšanā.[107] Šie mērķi, lai arī saistīti ar dabas vidi, var būt kā ekocentriski, tā antropocentriski jeb vērsti tieši uz cilvēcei labvēlīgas vides veicināšanu, ņemot vērā mūsdienu sabiedrības vajadzības.

Lai arī kādi būtu konkrēti sasniedzamie mērķi, ilgtspējīgas mežsaimniecības nodrošināšanai būtiski ir saglabāt mežu, proti, samazināt meža zemju degradāciju un atmežošanu jeb meža zemes pārveidošanu citiem izmantošanas veidiem. Atmežošana Eiropā un Ziemeļamerikā, lai atbrīvotu zemes lauksaimniecībai, notika pamatā 18. gs., šobrīd atmežošana visbūtiskāk izpaužas globālajos dienvidos.[108] Laika periodā no 1990. līdz 2025. gadam meža zemju procentuālais apmērs iepretim sauszemes teritorijām pasaulē ir krities no 33,5 % līdz 31,9 %, Eiropas Savienības 27 dalībvalstīs tas ir pieaudzis no 36,5 % līdz 40,5 %, Latvijā šis pieaugums ir pat lielāks – no 51 % līdz 55,7 %.[109] Līdz ar to ilgtspējīga mežsaimniecības tiesiskā regulējuma izstrādē jāņem vērā gan globālais un Eiropas Savienības konteksts, gan Latvijas situācija nozarē.

Tādējādi šīs nodaļas mērķis ir identificēt un analītiski raksturot galvenos mūsdienu izaicinājumus, kuri jārisina mežsaimniecības regulējumam, un formulēt mērķu sistēmu, pēc kuras turpmākajās nodaļās vērtēt pastāvošā tiesiskā regulējuma atbilstību un stratifikācijas principa "70–20–10" lietderību šo mērķu sasniegšanā. Vispirms nodaļā izklāstīts starptautiskais un Eiropas Savienības normatīvais un tiesībpolitiskais

107 Prins K. et al. (2023). Is the concept of sustainable forest management still fit for purpose? Forest Policy and Economics. 157. 103072, p. 5. https://doi.org/10.1016/j.forpol.2023.103072

108 Ritchie H. Deforestation and Forest Loss. Pieejams: https://archive.ourworldindata.org/20260417-112857/deforestation.html [aplūkots 17.04.2026.].

109 Ritchie H. Forest area. Pieejams: https://ourworldindata.org/grapher/forest-area-as-share-of-land-area?tab=line&country=OWID_WRL~LVA [aplūkots 30.04.2026.].

ietvars, kas iezīmē mežsaimniecības tiesībpolitisko mērķu virzienus (2.1. apakšnodaļa). Tālāk koncentrēti pārskatīts mežs klimata politikas (2.2. apakšnodaļa), bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas (2.3. apakšnodaļa), bioekonomikas un aprites ekonomikas kontekstā (2.4. apakšnodaļa). Nodaļas noslēgumā formulēta mērķu sistēma, kas būtu jāņem vērā mežsaimniecības regulējuma turpmākajā attīstībā (2.5. apakšnodaļa).

Būtiski, ka šajā nodaļā aprakstītā mežsaimniecības tiesiskā regulējuma mērķu sistēma nevar tikt uzskatīta par izsmeļošu, bet gan par tādu, kas vērsta uz saskaņotību ar Eiropas Savienības un starptautiskajiem klimata un vides aizsardzības mērķiem. Tādējādi autores neizslēdz arī citu mežsaimniecības tiesiskā regulējuma mērķu pastāvēšanu, kas joprojām ir sasniedzami nozarē, bet ir ārpus šī pētījuma tvēruma, piemēram, rekreācija.

2.1. STARPTAUTISKĀ UN EIROPAS SAVIENĪBAS TIESISKĀ REGULĒJUMA IETEKME UZ MEŽSAIMNIECĪBAS MĒRĶU NOTEIKŠANU

Mežsaimniecības regulējuma mērķiem mūsdienās pirmām kārtām jāizriet no valstu starptautiskajām saistībām klimata un bioloģiskās daudzveidības jomā. Tāpēc šajā apakšnodaļā sniegts pārskats par būtiskākajiem starptautiskajiem un Eiropas Savienības tiesību aktiem, kas saistīti ar mežsaimniecības nozares sasniedzamajiem mērķiem.

Parīzes nolīgumā valstis ir apņēmušās noturēt globālās vidējās temperatūras paaugstināšanos ievērojami zem 2 °C virs pirmsindustriālā līmeņa un turpināt centienus ierobežot temperatūras paaugstināšanos līdz 1,5 °C virs pirmsindustriālā līmeņa, uzsverot ilgtspējīgas mežu apsaimniekošanas nozīmi[110] klimata pārmaiņu novēršanā.[111] Lai šo nolīgumā ietverto apņemšanos īstenotu, nepieciešams izvirzīt faktiski sasniedzamus tiesībpolitiskos mērķus un ieviest tos tiesību normās.

Tālab Apvienoto Nāciju Klimata pārmaiņu starpvaldību padome (turpmāk – IPCC) apkopo jaunākās klimata zinātnieku atziņas un sniedz rekomendācijas valstu valdībām politikas veidošanā klimata jomā. IPCC Sestajā novērtējuma ziņojumā secināts, ka mežsaimniecība un citas zemes izmantošanas nozares (turpmāk – Zemes nozares) spēj nodrošināt ievērojamu emisiju samazinājumu un piesaisti, tomēr ar skaidru nosacījumu, ka nepieciešama rīcība arī citās nozarēs.[112] Tādējādi mežsaimniecība var palīdzēt

110 Parīzes nolīgums nedefinē ilgtspējīgas meža apsaimniekošanas jēdzienu. Vispārpieņemts tā skaidrojums rodams ANO Ģenerālās Asamblejas 2007. gada 17. decembra rezolūcijā Nr. A/RES/62/98 "Non-legally Binding Instrument on All Types of Forests": dinamiska un attīstoša koncepcija, kuras mērķis ir saglabāt un palielināt visu veidu mežu ekonomiskās, sociālās un vides vērtības tagadējām un nākamajām paaudzēm. Pieejams: https://digitallibrary.un.org/record/614195?v=pdf, 2. lpp.

111 Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējās konvencijas par klimata pārmaiņām 2015. gada 12. decembra Parīzes nolīguma 2. panta pirmās daļas a apakšpunkts, 5. panta pirmā un otrā daļa. Parakstīts 22.04.2016. [24.11.2024. red.]

112 IPCC. Working Group III contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change: Climate Change 2022. Mitigation of Climate Change, 2022, c. 9, p. 33.

novērst klimata pārmaiņas sinerģijā ar citām nozarēm, ņemot vērā mūsdienu sabiedrības vajadzības, piemēram, enerģētikā, būvniecībā un transportā.

Bioloģiskās daudzveidības jomā Konvencijas par bioloģisko daudzveidību[113] puses 2022. gadā pieņēma Kuņminas–Monreālas globālo bioloģiskās daudzveidības ietvaru. Tas līdz 2030. gadam nosaka mērķi efektīvi aizsargāt vismaz 30 % sauszemes, iekšējo ūdeņu un jūras teritoriju, īpaši tajās vietās, kas ir būtiskas bioloģiskajai daudzveidībai un ekosistēmu funkcijām.[114] Šis mērķis neizbēgami ietekmē arī meža politiku, jo tieši mežos atrodas liela daļa aizsargājamu biotopu un sugu.

Eiropas Savienības līmenī Līgums par Eiropas Savienības darbību[115] nenoteic mežsaimniecību kā konkrētu Eiropas Savienības ekskluzīvo vai dalīto kompetenci. Tāpēc praksē Eiropas Savienības tiesību aktos mežsaimniecību aplūko pamatā caur citām Savienībai piešķirtām kompetencēm (piemēram, vides aizsardzību).[116]

Meža politikas mērķi ir daļa no plašāka Eiropas zaļā kursa[117] ietvara. Eiropas Savienības Bioloģiskās daudzveidības stratēģija 2030. gadam, kas ir zaļā kursa neatņemama sastāvdaļa, paredz, ka vismaz 30 % sauszemes un jūras teritoriju jābūt aizsargātām, vismaz 10 % – stingri aizsargātām, īpaši pievēršot uzmanību primārajiem un vecajiem mežiem.[118] Eiropas Savienības Meža stratēģija 2030. gadam papildina šo ietvaru, izvirzot mērķi nodrošināt veselīgus un noturīgus mežus, kas vienlaikus veicina klimata mērķu sasniegšanu, bioloģiskās daudzveidības atjaunošanu un lauku reģionu sociālekonomisko attīstību. Eiropas Savienības Meža stratēģijā 2030. gadam arī uzsvērta nepieciešamība pāriet uz augstas pievienotās vērtības un ilgtspējīgā meža apsaimniekošanā balstītu bioekonomiku, kas veicina ilglietojamu koksnes produktu ražošanu.[119] Arī nesen tapušajā Eiropas Savienības bioekonomikas konkurētspējas un ilgtspējas stratēģiskajā satvarā uzsvērts, ka Savienībā pastāv liels neizmantotais bioekonomikas potenciāls.[120] Agestams norāda uz izaicinājumiem Eiropas zaļā kursa politikas savstarpējā saskaņošanā.[121]

---

113 Konvencija par bioloģisko daudzveidību, parakstīta 1992. gada 5. jūnijā.

114 Konvencijas par bioloģisko daudzveidību Pušu konferences Lēmums 15/4 "Kuņminas–Monreālas globālais bioloģiskās daudzveidības ietvars", CBD/COP/DEC/15/4, pieņemts 2022. gada 19. decembrī, 3. mērķis.

115 Līgums par Eiropas Savienības darbību: LR starptautisks līgums. Oficiālais Vēstnesis, C 326, 26.10.2012., 47. lpp.

116 Eiropas Savienības faktu lapas. Eiropas Savienība un meži. Mežsaimniecības politika un iniciatīvas Eiropas Savienībā – svarīga nozīme ir saskaņotībai. Pieejams: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/lv/sheet/105/eu-?utm [aplūkots 17.05.2026.]. Sk. arī Aggestam F. European Forest Policy and Governance. Routledge, 2025, p. 10.

117 Eiropas Komisijas paziņojums. "Eiropas zaļais kurss" COM(2019) 640 final. Pieejams: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640 [aplūkots 17.05.2026.].

118 Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai "ES Biodaudzveidības stratēģija 2030. gadam. Atgriezīsim savā dzīvē dabu", COM(2020) 380 final. Pieejams: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0380 [aplūkots 17.05.2026.].

119 Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai "Jauna ES Meža stratēģija 2030. gadam" COM(2021) 572 final. Pieejams: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021DC0572 [aplūkots 17.05.2026.].

120 Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai "ES bioekonomikas konkurētspēja un ilgtspēja: stratēģiskais satvars", COM(2025) 960 final. Pieejams: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52025DC0960 [aplūkots 17.05.2026.].

121 Aggestam F. European Forest Policy and Governance. Routledge, 2025, p. 103.

Eiropas Klimata akts[122] arī tieši nereglamentē mežsaimniecību, bet nosaka saistošus klimata mērķus dalībvalstīm, kas nepārprotami aptver arī mežsaimniecības jomu. Eiropas Klimata aktā uzsvērta meža trīskāršā loma kā oglekļa piesaistītājam, krātuvei un aizvietotājam.[123] Eiropas Klimata akts nosaka emisiju mērķrādītāju un paredz limitu līdz 2030. gadam uzskaitāmā piesaistītā oglekļa apjomā.[124] Tādējādi tiek līdzsvarota emisiju piesaiste ar samazināšanu, proti, lai sasniegtu Eiropas Klimata akta mērķus, nav pietiekami paļauties tikai uz piesaisti kā emisiju samazināšanas aizstājēju. Meži un citi dabiskie oglekļa piesaistītāji ir būtiski, bet tie nevar pilnībā aizvietot strukturālu emisiju samazināšanu citās nozarēs. Tāpat Eiropas Savienības līmenī izšķiroša nozīme ir Regulai (ES) 2018/841,[125] kas paredz saistošus noteikumus, kā dalībvalstīm jāuzskaita un jāplāno siltumnīcefekta gāzu emisijas un piesaiste no zemes izmantošanas, zemes izmantošanas maiņas un mežsaimniecības (turpmāk – ZIZIMM).

Latvijai kā Eiropas Savienības dalībvalstij minētais ietvars nozīmē, ka mežsaimniecības tiesiskā regulējuma mērķi ir jāformulē, ņemot vērā reģionālos un starptautiskos tiesību aktus un politikas plānošanas dokumentus. Tas savukārt rada nepieciešamību no jauna izvērtēt, kādi mērķi mežsaimniecību regulējošajām tiesību normām ir jāsasniedz mūsdienās.

2.2. MEŽS KLIMATA POLITIKAS KONTEKSTĀ

Klimata politikas kontekstā mežam ir divējāda daba: no vienas puses, tas ir viens no lielākajiem dabiskajiem oglekļa rezervuāriem un piesaistes avotiem, no otras puses, intensīva mežu degradācija (kā cilvēka, tā dabas ietekmēta) var to pārvērst par neto emisiju avotu.[126]

Piemēram, ilgtermiņa novērojumi tropu mežos norāda, ka tropu meži kā oglekļa piesaiste ir "piesātināta". Turklāt šāda situācija veidojas ne vien cilvēka, bet arī pašu klimata pārmaiņu ietekmē, kas ar reģionālām atšķirībām iespaido koku dzīvotspēju. Tāpēc pētnieki uzsver, ka cīņai ar klimata pārmaiņām nacionālā līmenī katrai valstij jāmonitorē situācija savos mežos un starptautiskā līmenī jāsamazina antropogēnas izcelsmes siltumnīcefekta gāzu emisijas.[127] Mežos Eiropā novērots, ka tie nākotnē riskē zaudēt oglekļa piesaistītāja statusu "galvenokārt dabisko traucējumu lielā pieauguma

122 Eiropas Parlamenta un Padomes 2021. gada 30. jūnija regula (ES) 2021/1119, ar ko izveido klimatneitralitātes panākšanas satvaru un groza Regulas (EK) Nr. 401/2009 un (ES) 2018/1999 ("Eiropas Klimata akts"). Pieņemta 30.06.2021.

123 Turpat, 23. apsvērums.

124 Turpat, 4. panta 1. punkts.

125 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2018/841 (2018. gada 30. maijs) par zemes izmantošanā, zemes izmantošanas maiņā un mežsaimniecībā radušos siltumnīcefekta gāzu emisiju un piesaistes iekļaušanu klimata un enerģētikas politikas satvarā laikposmam līdz 2030. gadam un ar ko groza Regulu (ES) Nr. 525/2013 un Lēmumu Nr. 529/2013/ES. Pieņemta 30.05.2018.

126 European Environment Agency, Carbon Stocks and Sequestration in Terrestrial and Marine Ecosystems: A Lever for Nature Restoration? Pieejams: https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/carbon-stocks-and-sequestration-in-terrestrial-and-marine-ecosystems-a-lever-for-nature-restoration [aplūkots 17.05.2026.].

127 Hubau W. et al. Asynchronous carbon sink saturation in African and Amazonian tropical forests. Nature 579, (2020), p. 85. https://doi.org/10.1038/s41586-020-2035-0

un nelielā mežizstrādes apjoma pieauguma dēļ".[128] Tādējādi mežsaimniecības tiesiskais regulējums mūsdienās ir cieši saistīts ar klimata mērķu sasniegšanu, un tas nevar balstīties pieņēmumā, ka meži ar oglekļa piesaisti vienmēr kompensēs siltumnīcefekta gāzu emisijas.

IPCC uzsver, ka klimata pārmaiņu kontekstā būtiskākie veicamie pasākumi mežsaimniecībā ir:

1) Atmežošanas un meža degradācijas samazināšana. Šajā aspektā uzsvērta gan meža un citu zemes izmantošanas veidu, piemēram, lauksaimniecības zemes, konkurence, gan meža degradācija saistībā ar pārmaiņām dabas vidē, gan neilgtspējīga mežu izciršana.
2) Mežu atjaunošana un zemes apmežošana. Citstarp atkarībā no atrašanās vietas un mežu apsaimniekošanas ilgtspējas šiem pasākumiem ir vairākas priekšrocības. Tie var, piemēram, uzlabot klimata noturību un bioloģisko daudzveidību, kā arī nodrošināt dažādus ekosistēmu pakalpojumus, palīdzēt risināt zemes degradācijas problēmas.
3) Uzlabota mežu apsaimniekošana. Tā var veicināt lielākus oglekļa krājumus mežā un ražotās koksnes kvalitāti.[129]

Pasākumi zemes nozarēs, ja tie tiek īstenoti ilgtspējīgi, var nodrošināt liela mēroga siltumnīcefekta gāzu emisiju samazinājumu un piesaisti. Tomēr veģetācijā un augsnē uzkrātais ogleklis ir pakļauts klimata pārmaiņu radītu dabas katastrofu un nepareizas apsaimniekošanas riskiem.[130] Tāpēc IPCC uzsver, ka zemes nozaru potenciāls ir tikai daļa no risinājuma un ir nepieciešams straujš emisiju samazinājums citos sektoros.[131]

IPCC norāda, ka ilgtspējīgi iegūti koksnes produkti var aizvietot tādus produktus, kuru ražošana rada vairāk siltumnīcefekta gāzu emisijas. Vienlaikus ieguvumi klimatam no mežu saglabāšanas ir tūlītēji, taču no mežu atjaunošanas – gūstami pēc ilgāka laika.[132] Literatūrā gan norādīts, ka vecāki un neapsaimniekoti meži klimata pārmaiņu ietekmē ir pakļauti lielākiem riskiem, piemēram, ugunsgrēkiem, kaitēkļu uzliesmojumiem u. c.[133]

---

128 Ritter F. et al. Alarming decline in the carbon sink of European forests driven by disturbances, 16 April 2025, PREPRINT (Version 1), p. 8. https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3671432/v1, Migliavacca M. et al. Securing the Forest Carbon Sink for the European Union's Climate Ambition. Nature 643, (2025), p. 1203 https://doi.org/10.1038/s41586-025-08967-3

129 IPCC. Working Group III contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change: Climate Change 2022. Mitigation of Climate Change. 2022. chapter 7.4.2.1.–7.4.2.3, pp. 779–782.

130 IPCC, 2023: Sections. In: Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, p. 87. https://doi.org/10.59327/IPCC/AR6-9789291691647

131 IPCC. Working Group III contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change: Climate Change 2022. Mitigation of Climate Change. 2022, p. 753.

132 IPCC, 2023: Summary for Policymakers. In: Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, c. 3.5, p. 29. https://doi.org/10.59327/IPCC/AR6-9789291691647.001

133 Leskinen P. et al. Substitution effects of wood-based products in climate change mitigation. From Science to Policy 7. European Forest Institute, 2018, p. 22. Pieejams: https://efi.int/sites/default/files/files/publication-bank/2019/efi_fstp_7_2018.pdf [aplūkots 17.05.2026.].

Pētījumos ilglaicīgu koksnes produktu ražošana tiek saistīta ar ilgtspējīgu meža apsaimniekošanu, proti, produktu ražošana nedrīkst novest pie meža degradācijas. Saistībā ar Eiropas mežiem atsevišķi pētnieki kritizē koksnes izmantošanu kā biomasu enerģētikā, bet izceļ ilglaicīgu koksnes produktu sniegtās iespējas.[134] Jau 2010. gadā Kanādas pētnieku veiktā metapētījumā secināts, ka koksnes produktu izmantošana līdzvērtīgu nekoksnes produktu vietā rada mazākas siltumnīcefekta gāzu emisijas. Vienlaikus būtiski faktori ir arī mežu ilgtspējīga apsaimniekošana un atbildīga koksnes atkritumu apsaimniekošana.[135] Jaunākos pētījumos norādīts uz lielo ilgtspējīgas meža apsaimniekošanas potenciālu nodrošināt oglekļa uzglabāšanu būvmateriālos un citos ilgstoši lietotos koksnes produktos.[136] Tāpat izcelts, ka, izmantojot kokmateriālus būvniecībā bez meža atjaunošanas, ogleklis tiek tikai "pārvietots" no meža uz apdzīvotām vietām. Tāpēc valstīs, kurās tas ir iespējams, ilgtspējīga mežu apsaimniekošana (piemēram, atjaunojot mežu ar kvalitatīvu stādmateriālu – *Aut. piez.*) varētu palielināt globālo oglekļa uzkrājumu.[137] Tādējādi lēmumu pieņemšanā attiecībā uz mežsaimniecību nepieciešams ņemt vērā atšķirīgo ietekmi, kādu uz klimatu atstāj mežu ciršana iepretim zemes atmežošanai.

Eiropas Savienībā Regula (ES) 2018/841 veic "tilta" funkciju starp klimata mērķiem un mežsaimniecības regulējumu. Eiropas Savienības dalībvalstīm jānodrošina, ka uzskaitītās emisijas mežsaimniecībā nepārsniedz uzskaitīto piesaisti periodā no 2021. līdz 2025. gadam, un kopš 2025. gada jāizpilda konkrēti neto piesaistes mērķi.[138] Tāpat regula ietver apsvērumus par to, ka plašāka nocirstas koksnes produktu ilgtspējīga izmantošana var ievērojami ierobežot emisijas un veicināt siltumnīcefekta gāzu piesaisti.[139] Tālab regulas 9. pants noteic uzskaiti kopējām emisijām un piesaistei, kas saistīta ar nocirstas koksnes produktiem.

Arī enerģētikas jomā Eiropas Savienības tiesību aktos parādījies biomasas kaskadēšanas princips, proti, koksne atbilstoši valsts iespējām jāizmanto maksimāli ilgākā ciklā, sākot ar koksnes produktu ražošanu, to kalpošanas laika pagarināšanu, atkalizmantošanu, pārstrādi, bioenerģiju un likvidēšanu.[140]

Eiropas Vides aģentūras 2025. gada ziņojumā par Eiropas Savienības vides stāvokli secināts, ka oglekļa piesaistes kapacitāte zemes lietojuma, zemes lietojuma maiņas un mežsaimniecības sektorā periodā no 2014. līdz 2023. gadam ir samazinājusies par 30 % tostarp mežu novecošanas, intensīvākas mežu ciršanas, klimata pārmaiņu un

134 Piemēram, Ritter F. et al. Alarming decline in the carbon sink of European forests driven by disturbances, 16 April 2025, PREPRINT (Version 1), p. 7. https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3671432/v1

135 Sathre R., O'Connor J. Meta-analysis of greenhouse gas displacement factors of wood product substitution. Environmental Science & Policy, 2010, Vol. 13, No. 2, p. 113. https://doi.org/10.1016/j.envsci.2009.12.005

136 Churkina G. et al. Buildings as a global carbon sink. Nat Sustain 3, 274 (2020). https://doi.org/10.1038/s41893-019-0462-4

137 Pomponi F. et al. Buildings as a Global Carbon Sink? A Reality Check on Feasibility Limits. One Earth, 2020, Vol. 3, No. 2, pp. 157–161. https://doi.org/10.1016/j.oneear.2020.07.018

138 Regulas (ES) 2018/841 4. panta 1. un 4. punkts.

139 Regulas (ES) 2018/841 19. apsvērums.

140 Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2018/2001 par no atjaunojamajiem energoresursiem iegūtas enerģijas izmantošanas veicināšanu. Pieņemta 11.12.2018. [16.07.2024. red.] 3. panta 3. punkts.

ekosistēmu degradācijas dēļ.[141] Tas var nozīmēt, ka Eiropas Savienības un dalībvalstu mežu politika klimata jomā līdz šim nav bijusi pietiekami efektīva vai nav pietiekami novērtētas klimata pārmaiņu radītās sekas uz sektoru.

No minētā izriet vairāki ar klimata pārmaiņām saistīti tiesībpolitikas mērķi, kuri mežsaimniecības tiesiskajam regulējumam Latvijā būtu jāsasniedz:

a) nodrošināt, ka mežsaimniecības sektors ilgtermiņā saglabā un, ciktāl iespējams, palielina neto oglekļa piesaisti;

b) veicināt ilglaicīgu oglekļa noglabāšanu tādos ilglaicīgi izmantojamos koksnes produktos, kas aizstāj citos sektoros ražotus emisiju ietilpīgus produktus;

c) veicināt mežu pielāgošanu klimata pārmaiņām, samazinot ugunsgrēku, kaitēkļu un vētru radīto risku mežaudzēm.

2.3. BIOLOĢISKĀS DAUDZVEIDĪBAS SAGLABĀŠANA

Eiropas Vides aģentūras 2025. gada ziņojuma par Eiropas Savienības vides stāvokli sadaļā par bioloģisko daudzveidību norādīts, ka bioloģiskā daudzveidība Eiropas Savienībā turpina samazināties.[142] Tas var liecināt par to, ka līdzšinējais aizsardzības modelis nav pietiekams. Vienlaikus IPCC norāda arī uz klimata pārmaiņu pieaugušo negatīvo ietekmi uz koku mirstību mērenās joslas un boreālajos mežos.[143]

Starptautiskajā līmenī Kuņminas–Monreālas ietvars paredz četrus sasniedzamos mērķus: 1) ekosistēmu aizsardzība un atjaunošana; 2) bioloģiskās daudzveidības ilgtspējīga izmantošana; 3) līdzsvarota ieguvumu sadale no ģenētiskajiem resursiem; 4) bioloģiskās daudzveidības aizsardzībai paredzētā finansējuma deficīta novēršana. Lai šos mērķus sasniegtu, citstarp izvirzīts starpmērķis līdz 2030. gadam aizsargāt vismaz 30 % sauszemes.[144]

2020. gadā izziņotā Eiropas Savienības Bioloģiskās daudzveidības stratēģijā 2030. gadam (turpmāk arī – Bioloģiskās daudzveidības stratēģija) ir identificēti pieci galvenie bioloģiskās daudzveidības zuduma iemesli – zemes un jūras izmantošanas izmaiņas, pārmērīga to izmantošana, klimata pārmaiņas, piesārņojums un invazīvās sugas. Tālab stratēģijā izvirzīts tiesībpolitisks mērķis: aizsargāt vismaz 30 % ES

141 European Environment Agency. Europe's environment and climate: knowledge for resilience, prosperity and sustainability. EEA Report No. 11/2025. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2025, p. 96. https://doi.org/10.2800/3817344

142 European Environment Agency. 1.1 State of Europe's biodiversity. In: Europe's environment 2025, Thematic briefing, 29.09.2025. Pieejams: https://www.eea.europa.eu/en/europe-environment-2025/thematic-briefings/biodiversity-and-ecosystems/state-of-europes-biodiversity [aplūkots 17.05.2026.].

143 IPCC, 2022: Technical Summary. In: Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press, p. 48, TS.B 3.1. Pieejams: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_TechnicalSummary.pdf [aplūkots 17.05.2026.].

144 Kuņminas–Monreālas globālā bioloģiskās daudzveidības ietvara G sadaļa, H sadaļas 3. mērķis.

sauszemes un 30 % ES jūras teritoriju un tajā integrēt ekoloģiskos koridorus; stingri aizsargāt vismaz trešdaļu no ES aizsargājamajām teritorijām, tostarp visus atlikušos ES pirmatnējos un senos mežus; ar skaidri noteiktiem saglabāšanas mērķiem un pasākumiem reāli pārvaldīt visas aizsargājamās teritorijas un nodrošināt tajās pienācīgu monitoringu.[145] Tādējādi šī stratēģija papildus jau pastāvošajam Eiropas Savienības tiesiskajam regulējumam, kas noteic *Natura 2000* teritoriju tīklu, skaidri noteic aizsargājamo sauszemes teritoriju mērķrādītāju proporciju – 30 % aizsargājamās teritorijas, tostarp 10 % stingri aizsargājamas teritorijas.

Eiropas Savienības Padome savos apsvērumos par Bioloģiskās daudzveidības stratēģiju atbalsta mērķi noteikt aizsargājamo teritoriju proporciju – 30 % aizsargājamās teritorijas, tostarp 10 % stingri aizsargājamas teritorijas, tomēr uzsver, ka šis mērķis jāsasniedz dalībvalstīm kopā, ņemot vērā arī katras dalībvalsts īpašos apstākļus. Padome arī norādījusi uz nepieciešamību rast vienotu izpratni par šī mērķa sasniegšanai būtiskajām definīcijām.[146, 147]

Pēc Bioloģiskās daudzveidības stratēģijas izdošanas pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes regula (ES) 2024/1991, kuras ievada apsvērumos ir atsauces uz Bioloģiskās daudzveidības stratēģiju. Regula nenosaka konkrētu mērķrādītāju aizsargājamo teritoriju platībām, bet gan noteic pienākumu dalībvalstīm ieviest atjaunošanas pasākumus ar mērķi līdz 2030. gadam kopā aptvert vismaz 20 % zemes teritoriju un vismaz 20 % jūras teritoriju un līdz 2050. gadam – visas ekosistēmas, kurām vajadzīga atjaunošana un kuras ir regulas darbības jomā.[148] Tādējādi Eiropas Savienības līmenī aizsargājamo

145 Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai "ES Biodaudzveidības stratēģija 2030. gadam. Atgriezīsim savā dzīvē dabu", COM (2020), 380 final, 1., 2.1. punkts. Pieejams: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0380 [aplūkots 17.05.2026.].

146 Council of the European Union. Biodiversity – the need for urgent action: Council conclusions. Doc. 11829/20, Brussels, 16 October 2020. 9. un 10. apsvērums. Pieejams: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11829-2020-INIT/en/pdf [aplūkots 17.05.2026.].

147 Piemēram, izpratne par pirmatnējo un seno mežu definīciju tiesību aktos nav viennozīmīga.
Proti, Eiropas Savienības tiesību aktos jēdziens "pirmatnējais mežs" ir līdzīgi definēts divos tiesību aktos – Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (ES) 2023/1115, ar ko paredz noteikumus par to, kā Savienības tirgū darīt pieejamas un kā eksportēt no Savienības konkrētas ar atmežošanu un meža degradāciju saistītas pirmpreces un izstrādājumus, un ar ko atceļ Regulu (ES) Nr. 995/2010 2. panta 8. punktā un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas (ES) 2018/2001 par no atjaunojamajiem energoresursiem iegūtas enerģijas izmantošanas veicināšanu 29. panta trešās daļas a punktā. Jēdziens "senais mežs" definēts tiesībpolitiku veidojošā dokumentā – Eiropas Komisijas Vadlīnijās ES primāro un seno mežu definēšanai, kartēšanai, uzraudzībai un stingrai aizsardzībai (European Commission. Commission Guidelines for Defining, Mapping, Monitoring and Strictly Protecting EU Primary and Old-Growth Forests. Commission Staff Working Document, SWD(2023) 62 final, Brussels, 20 March 2023). Vadlīnijas ir veidotas specifiski Bioloģiskās daudzveidības stratēģijas īstenošanai, un tajās lietotās definīcijas detalizētāk skaidro stratēģijas īstenošanas pamatprincipus. Proti, sens mežs ir mežaudze vai teritorija, kurā sastopamas vietējās koku sugas, kas attīstījušās, pateicoties galvenokārt dabiskajiem procesiem, struktūrām un dinamikai, kas parasti raksturīga vēlajām attīstības stadijām tāda paša tipa primārajos vai netraucētajos mežos. Var būt redzamas agrākas cilvēka darbības pēdas, bet tās pakāpeniski izzūd vai ir pārāk ierobežotas, lai būtiski traucētu dabiskos procesus. Vadlīnijas pieejamas: https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=SWD(2023)62&lang=en [aplūkots 17.05.2026.].

148 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2024/1991 par dabas atjaunošanu un ar ko groza Regulu (ES) 2022/869. Pieņemta 2024. gada 24. jūnijā. 10. apsvērums, 1. panta 2. punkts.

teritoriju platības – 30 % un tajos ietilpstoši stingri aizsargājamie 10 % – noteiktas tiesībpolitiski.

Tas gan nenozīmē, ka Bioloģiskās daudzveidības stratēģijā izvirzītie mērķi Latvijai nav jāņem vērā. Eiropas Savienības Tiesa ir norādījusi, ka arī Eiropas Savienības institūciju izdoti ieteikuma tiesību jeb "soft law" akti dalībvalstīm ir jāņem vērā, ja tie palīdz interpretēt Savienības normas,[149] vienlaikus liedzot Eiropas Komisijai pārkāpt tās kompetenci pēc būtības jaunu pienākumu noteikšanā dalībvalstīm.[150]

Bioloģiskās daudzveidības stratēģijā izvirzītais mērķis noteiktu teritoriālo platību aizsardzībai dažādos aizsardzības līmeņos saturiski sasaucas ar jau minēto Latvijas Universitātes pētnieku izcelto stratifikācijas principa pieeju, proti, meža zemju sadalījumu saimnieciskajās, rekreācijas un stingrās aizsardzības zonās, kas ļautu skaidrāk noteikt, kurā daļā prioritāri nodrošināmi ekonomiskie, kurā – vides un sociālie mērķi.

Šādos apstākļos mežsaimniecības regulējumam būtu jāvirzās uz Bioloģiskās daudzveidības stratēģijā izvirzīto mērķi – nodrošināt aizsargājamo sauszemes teritoriju platības nacionālajā regulējumā, kur 30 % ir aizsargāta un tajā ietilpstoši 10 % teritorijas ir stingri aizsargāta. Meža zemes, tostarp pirmatnējie un senie meži, šī mērķa sasniegšanā ir tikai daļa no sauszemes teritorijām.

2.4. BIOEKONOMIKA UN APRITES EKONOMIKA

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (turpmāk – OECD) pētījumā, dēvējot to par aprites bioekonomiku, norādīts uz grūtībām, ko rada aprites ekonomikas principu un bioekonomikas principu apvienošana.[151] Apvienoto Nāciju Pārtikas un lauksaimniecības organizācijas veiktā pētījumā koksne atzīta par būtisku atjaunojamo resursu, ko izmantot aprites ekonomikas veicināšanā.[152]

Arī Eiropas zaļais kurss paredz pāreju uz klimatneitrālu un resursefektīvu ekonomiku, kur arvien lielāku lomu ieņem atjaunojami resursi un ilgtspējīgi materiāli.[153] Meži var nodrošināt abas šīs komponentes – koksni kā atjaunojamu resursu un koksnes produktus

149 Eiropas Savienības Tiesas 1989. gada 13. decembra spriedums lietā C-322/88 Salvatore Grimaldi pret *Fonds des maladies professionnelles*, 18. punkts.

150 Eiropas Savienības Tiesas 1997. gada 20. marta spriedums lietā C-57/95 Francijas Republika pret Eiropas Komisiju, 23. punkts.

151 OECD. Realising the Circular Bioeconomy. OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, No. 60, November 2018, p. 46. Pieejams: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2018/11/realising-the-circular-bioeconomy_0c839f0a/31bb2345-en.pdf [aplūkots 17.05.2026.].

152 United Nations Economic Commission for Europe, Food and Agriculture Organization of the United Nations. Circularity concepts in forest-based industries. Geneva Timber and Forest Study Paper 49. Geneva: United Nations, 2022, p. 55. Pieejams: https://unece.org/sites/default/files/2022-05/Circularity%20concepts%20in%20forest-based%20industries%20ECE_TIM_SP_49.pdf [aplūkots 17.05.2026.].

153 Eiropas Komisijas paziņojums. "Eiropas zaļais kurss" COM(2019) 640 final. Ievads, 2.1.1. un 2.1.3. punkts. Pieejams: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640 [aplūkots 17.05.2026.].

kā ilgtspējīgus materiālus. Šajā ziņā liela nozīme ir jau iepriekš minētajai ilglaicīgi lietojamu koksnes produktu ražošanai, kas aizstāj citos sektoros ražotus emisiju ietilpīgus produktus.

Vienlaikus jāatceras, ka citu produktu aizstāšanas efektivitāte var mainīties, piemēram, tehnoloģiskās attīstības dēļ. Tāpēc svarīgi, lai aizstājējprodukti radīšana nekļūst pašmērķīga.[154] Līdz ar to ir būtiski izvērtēt, kurās nozarēs un kurus produktus ir jēgpilni ražot no koka, lai šādai rīcībai būtu cerētā atdeve.

Tāpēc "Eiropas Savienības Meža stratēģija atzīst un tiecas veicināt visu ilgtspējīgo meža resursu bioekonomiku tā, lai tā darbotos sinerģijā ar Savienības klimata un biodaudzveidības iecerēm."[155]

Eiropas Savienības Bioekonomikas konkurētspējas un ilgtspējas stratēģiskajā satvarā uzsvērta publisko iestāžu, pašvaldību un vietējo kopienu nozīme bioekonomikas risinājumu ieviešanā, piemēram, publiskajos iepirkumos. Atzīts, ka situācija dalībvalstīs ir atšķirīga un katrai valstij jārod sava loma bioekonomikas veidošanā, piemēram, kā primārās biomasas ražotājai, lielu vērtību dodošai pārstrādātājai u. c.[156] Tāpat uzsvērts, ka atbildīga un efektīva biomasas izmantošana ir un paliek izšķiroši svarīga ilgtermiņa konkurētspējai, piedāvājuma stabilitātei un ekosistēmas veselībai. Vietēji pielāgota ilgtspējīga meža apsaimniekošana spēj ilgstoši apgādāt rūpniecību un vienlaikus uzturēt šī oglekļa piesaistītāja noturību.[157]

Ievērojot, ka visi minētie apsvērumi izteikti tiesībpolitiskos dokumentos (stratēģijās), tiesību normu izdevējs var izšķirties starp dažādām stratēģijām Latvijai bioekonomikas un aprites ekonomikas kontekstā, kamēr tās nodrošina 30 % aizsargājamo teritoriju. Tomēr, kā tas norādīts jau iepriekš Latvijas Universitātes pētnieku veiktā pētījumā, izvēle par labu augstas pievienotās vērtības produktu radīšanai noteiks Latvijas konkurētspēju ilgtermiņā.[158] Tādējādi no bioekonomikas un aprites ekonomikas perspektīvas mežsaimniecības regulējumam būtu jāsasniedz vismaz šādi mērķi:

a) veicināt pāreju uz augstas pievienotās vērtības koksnes produktiem un inovācijām;

b) ievērojot ilgtspējīgas attīstības principu, nodrošināt koksnes pieejamību, lai būtu iespējams saražot ilgstoši lietojamus koksnes produktus, un obligātu mežu atjaunošanu.

154 Leskinen, P. et al. Substitution effects of wood-based products in climate change mitigation. From Science to Policy 7. European Forest Institute, 2018, p. 23. Pieejams: https://efi.int/sites/default/files/files/publication-bank/2019/efi_fstp_7_2018.pdf [aplūkots 17.05.2026.].

155 Jauna ES Meža stratēģija 2030. gadam, 2. punkts.

156 ES bioekonomikas konkurētspēja un ilgtspēja: stratēģiskais satvars, 5. mērķis.

157 Turpat, 3.3. apakšmērķis.

158 Braslina L. et al. Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomiskais novērtējums un attīstības scenāriji, 154. lpp. Pieejams: https://inovacijas.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/inovacijas.lu.lv/Nolikumi/Pilnais_zinojums_Latvijas_meza_nozares_attistibas_scenariji_LMNAS.pdf [aplūkots 17.05.2026.].

2.5. MĒRĶU SINTĒZE MEŽSAIMNIECĪBAS REGULĒJUMAM

Apkopojot iepriekš izklāstīto, mežsaimniecības regulējuma mūsdienu izaicinājumi un sasniedzamie mērķi veido daudzdimensionālu sistēmu, kuras elementi savstarpēji jāsalāgo. No starptautiskā un Eiropas Savienības ietvara izriet, ka Latvijas mežsaimniecības regulējumam būtu jāsasniedz vismaz šādi pamatmērķi:

1) **Klimata mērķi**

   a) nodrošināt, ka mežsaimniecības nozare ilgtermiņā saglabā un, ciktāl iespējams, palielina neto oglekļa piesaisti;

   b) veicināt ilglaicīgu oglekļa noglabāšanu tādos ilglaicīgi izmantojamos koksnes produktos, kuri aizstāj citās nozarēs ražotus emisiju ietilpīgus produktus;

   c) veicināt mežu pielāgošanu klimata pārmaiņām, samazinot ugunsgrēku, kaitēkļu un vētru radīto risku mežaudzēm.

2) **Bioloģiskās daudzveidības mērķis**

   a) nodrošināt aizsargājamo sauszemes teritoriju platības nacionālajā regulējumā, kur 30 % ir aizsargāta un tajā ietilpstoši 10 % teritorijas ir stingri aizsargāta, ievērojot, ka meža zemes, tostarp pirmatnējie un senie meži, šī mērķa sasniegšanā ir tikai daļa no sauszemes teritorijām.

3) **Bioekonomikas un aprites ekonomikas mērķi**

   a) veicināt pāreju uz augstas pievienotās vērtības koksnes produktiem un inovācijām;

   b) ievērojot ilgtspējīgas attīstības principu, nodrošināt koksnes pieejamību, lai būtu iespējams saražot ilgstoši lietojamus koksnes produktus, un obligātu mežu atjaunošanu.

Uzskaitītā mērķu sistēma kalpo kā analītisks ietvars turpmākajām pētījuma nodaļām. Pētījuma 3. nodaļā tiks vērtēts, kādā mērā pastāvošais tiesiskais regulējums faktiski ļauj sasniegt minētos mērķus, 4. nodaļā – kā stratifikācijas principa "70–20–10" īstenošana varētu palīdzēt saskaņot dažādos mērķus un līdzsvarot tos ar pamattiesību – tiesību uz īpašumu un tiesību dzīvot labvēlīgā vidē – ievērošanu.

3

3. PASTĀVOŠĀ TIESISKĀ REGULĒJUMA IETEKME UZ MŪSDIENU IZAICINĀJUMIEM UN SASNIEDZAMAJIEM MĒRĶIEM

3.1. KLIMATA MĒRĶI

Kā analizēts iepriekš, Latvijas mežsaimniecības regulējumam klimata jomā būtu:

a) **jānodrošina, ka mežsaimniecības nozare ilgtermiņā saglabā un, ciktāl iespējams, palielina neto oglekļa piesaisti**

Eiropas Vides aģentūra norāda: ".. siltumnīcefekta gāzu emisiju pieaugums Latvijā 2014. gadā un laikposmā no 2020. līdz 2023. gadam ir kumulatīvs rezultāts ciršanas apjomu palielinājumam, dabiskās mirstības pieaugumam un dzīvas biomasas platības samazinājumam meža zemēs, kā liecina nacionālās meža inventarizācijas dati. 2022. gadā ciršanas apjomu pieaugums meža zemēs bija saistīts ar Krievijas agresijas karu pret Ukrainu, esošo koksnes piegādes ķēžu traucējumiem un svārstībām kokmateriālu tirgū. Turklāt Latvijā ir ļoti augsts emisiju līmenis no organiskajām augsnēm. [..] Tāpēc Eiropas Vides aģentūra secina, ka tendence Latvijas ZIZIMM nozarē virzās pretējā virzienā salīdzinājumā ar valsts noteikto mērķi, kas atspoguļojas arī nacionālajās prognozēs."[159]

Lai mainītu šo tendenci, Latvijas Aktualizētajā Nacionālajā enerģētikas un klimata plānā ir paredzēti papildu pasākumi, piemēram, apmežošana, meža ieaudzēšana un oglekļa uzkrāšana koksnes produktos.[160] ZIZIMM sektoram noteikto 2030. gada mērķu sasniegšana Latvijai būs izaicinoša.[161]

Vērtējot Meža likuma prasības no oglekļa piesaistes viedokļa, tas nav izvirzīts kā specifisks Meža likuma mērķis vai likuma ietvaros apskatīts process. Oglekļa piesaiste tiek realizēta caur atbalsta programmām Meža attīstības fondā.[162] Tomēr fonda finansējuma izlietojums oglekļa piesaistes pasākumiem tiešā veidā paredz tikai 40 000 *euro* priekšlikumu sagatavošanai par meža ekosistēmu bioloģiskās daudzveidības

159 European Environment Agency. Greenhouse gas emissions and removals in land and forests: Latvia. In: Europe's environment 2025, Country profile, published 29 September 2025. Pieejams: https://www.eea.europa.eu/en/europe-environment-2025/countries/latvia/lulucf-emissions [aplūkots 17.05.2026.].

160 Ministru kabineta 2024. gada 12. jūlija rīkojums Nr. 573 "Aktualizētais Nacionālais enerģētikas un klimata plāns 2021.–2030. gadam". Latvijas Vēstnesis, Nr. 137, 17.07.2024., 3.1.6.4., 3.1.6.6., 3.1.6.11. punkts.

161 Turpat, 2.1. punkts.

162 Meža likuma 42. pants.

uzlabošanu, izmantojot regulas par dabas atjaunošanu projektā ietvertos rādītājus, no kuriem viens ir oglekļa piesaiste.[163] Līdz ar to autores secina, ka Latvijas tiesiskais regulējums nepietiekami pilda formulēto mērķi.

b) **jāveicina ilglaicīga oglekļa noglabāšana tādos koksnes produktos, kuri aizstāj citās nozarēs ražotus emisiju ietilpīgus produktus**

Latvija siltumnīcefekta gāzu inventarizācijā un ZIZIMM sektorā uzskaita oglekļa krājumus arī nocirstās koksnes produktos.[164] Kā jau minēts, šis mērķis ietverts arī politikas plānošanas dokumentā – Latvijas Aktualizētajā Nacionālajā enerģētikas un klimata plānā. Tomēr tiesību normās tieša atbalstoša mehānisma šim mērķim nav. Proti, Meža likums primāri nodrošina ilgtspējīgu koksnes ieguvi un atjaunošanu. Savukārt Ministru kabineta noteikumi par zaļo publisko iepirkumu tikai atsevišķos gadījumos var netieši atbalstīt koksnes materiālu izvēli, bet nenosaka to kā obligātu.[165]

Latvijā ir veikta izpēte par ēku būvniecības regulējuma pilnveidošanu, lai veicinātu būvniecības nozares klimatnoturību. Pētījumā ierosināts veidot katalogu zemu emisiju būvniecības materiāliem un veicināt koka būvizstrādājumu izmantošanu zaļajā publiskajā iepirkumā.[166] Tomēr šī pētījuma tapšanas laikā ierosinājumi nav ieviesti.

Autores secina, ka Latvijas regulējums šobrīd vairāk veido ietvaru, kurā ilglaicīga oglekļa glabāšana koksnes produktos tiek uzskaitīta un uzskatīta par vēlamu, bet tiešā veidā neprioritizē un neveicina to ražošanu.

c) **jāveicina mežu pielāgošana klimata pārmaiņām, samazinot ugunsgrēku, kaitēkļu un vētru radīto risku mežaudzēm**

Kā norāda Eiropas vides aģentūras dati, kopīgie ekonomiskie zaudējumi no ārkārtējiem notikumiem, kas saistīti ar klimata pārmaiņām un meteoroloģiskajiem apstākļiem, Latvijā pamazām pieaug.[167]

163 Ministru kabineta 2023. gada 1. jūnija noteikumi Nr. 265 "Valsts atbalsta piešķiršanas kārtība meža nozares attīstībai". Latvijas Vēstnesis, Nr. 107, 05.06.2023., 5.2.8. punkts.

164 Ministru kabineta 2022. gada 25. oktobra noteikumi Nr. 675 "Siltumnīcefekta gāzu inventarizācijas sistēmas, prognožu sistēmas un sistēmas ziņošanai par pielāgošanos klimata pārmaiņām izveidošanas un uzturēšanas kārtība", Latvijas Vēstnesis, Nr. 209, 27.10.2022., 1. pielikums.

165 Ministru kabineta 2017. gada 20. jūnija noteikumi Nr. 353 "Prasības zaļajam publiskajam iepirkumam un to piemērošanas kārtība", Latvijas Vēstnesis, Nr. 129, 30.06.2017., 1.2. apakšpunkts un 1. pielikums.

166 SIA "AC Konsultācijas". Pētījums ēku būvniecības regulējuma pilnveidošanai, lai veicinātu būvniecības nozares klimatnoturību un virzību uz klimatneitralitāti. Vadlīnijas Latvijas ēku būvniecības procedūru un normatīvo prasību pilnveidošanai kontekstā ar nepieciešamību pielāgoties klimata pārmaiņu ietekmēm un riskiem, kā arī samazināt SEG emisijas un veicināt CO_2 piesaisti. 2023. gada 31. augusts, 17.–18., 27.–28. lpp. Pieejams: https://ppdb.mk.gov.lv/wp-content/uploads/2023/11/ACKonsultacijas_Vadlinijas.pdf [aplūkots 17.05.2026.].

167 European Environment Agency. Economic losses from climate-related extremes: Latvia. In: Europe's environment 2025, Country profile, published 29 September 2025. Pieejams: https://www.eea.europa.eu/en/europe-environment-2025/countries/latvia/climate-related-economic-losses [aplūkots 17.05.2026.].

Meža likums uzdod visiem mežsaimniecības ciklā iesaistītajiem samazināt meža bojājumu platības[168] un paredz plašas Valsts meža dienesta pilnvaras ārkārtas apstākļos.[169]

Latvijā meža pielāgošana klimata pārmaiņām notiek gan ar Latvijas pielāgošanās klimata pārmaiņām plānu laikposmam līdz 2030. gadam[170], kurā noteikti pasākumi jaunaudžu veidošanā un meža ceļu tīkla izveidē, gan ar praktisku uzraudzības un operatīvās reaģēšanas sistēmu. Ugunsgrēku risku Latvijā mazina Valsts meža dienesta ugunsapsardzības sistēma. Kopš 2025. gada ir noteikts nemainīgs meža ugunsnedrošais periods (1. aprīlis–30. septembris),[171] kas ļauj šajā periodā novērot mežus un plānot resursus meža ugunsaizsardzībai, paredzami plānot prevenciju un resursus. Lai samazinātu kaitēkļu riskus, LVMI "Silava" veic monitoringu, un saskaņā ar to Valsts Meža dienests var izdot rīkojumu ar noteiktiem saimnieciskās darbības ierobežojumiem.[172]

Nav iespējams secināt, vai trūkumi tiesiskajā regulējumā vai nepietiekama valsts iestāžu rīcība, vai klimata pārmaiņas nosaka šādu notikumu attīstību, bet Eiropas vides aģentūras dati liecina, ka formulētā mērķa sasniegšana vēl ir tikai gaidāma.

3.2. BIOLOĢISKĀS DAUDZVEIDĪBAS MĒRĶIS

Kā analizēts iepriekš, Latvijas mežsaimniecības regulējumam bioloģiskās daudzveidības jomā būtu **jānodrošina aizsargājamo sauszemes teritoriju platības nacionālajā regulējumā, kur 30 % ir aizsargāta un tajā ietilpstoši 10 % teritorijas ir stingri aizsargāta, ievērojot, ka meža zemes, tostarp pirmatnējie un senie meži, šī mērķa sasniegšanā ir tikai daļa no sauszemes teritorijām.**

Latvijā pagaidām nav vienotas datubāzes, kurā būtu iespējams iepazīties ar dažādu līmeņu sauszemes teritorijas aizsardzības zonām un aizsargjoslām un gūt priekšstatu par to, cik kopumā procentuāli daudz teritorijas tās aizņem. Ar daļu no datiem var iepazīties Dabas aizsardzības pārvaldes uzturētajā datubāzē OZOLS,[173] tomēr šī datubāze nesniedz pilnīgu priekšstatu par visu veidu aizsargājamām teritorijām, starp kurām ir arī, piemēram, aizsargjoslas. Savukārt ATIS sistēmā var iegūt datus tikai par sev piederošajām teritorijām un tikai apjomā, kādā datu iesniedzējs tos nodrošinājis.[174]

168 Meža likuma 26. pants.
169 Meža likuma 27. pants.
170 Ministru kabineta 2019. gada 17. jūlija rīkojums Nr. 380 "Par Latvijas pielāgošanās klimata pārmaiņām plānu laika posmam līdz 2030. gadam". Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 148.
171 Ugunsdrošības, ugunsdzēsības un glābšanas darbu likums. LR likums: Latvijas Vēstnesis, Nr. 210, 30.10.2025., 1. panta 4. punkts.
172 Piemēram, Valsts meža dienesta 2024. gada 28. decembra rīkojums Nr. 255 "Par egļu astoņzobu mizgrauža masveida savairošanās situāciju un kaitēkļa ierobežošanas pasākumiem 2025. gadā". Latvijas Vēstnesis, Nr. 2, 03.01.2025.
173 Dabas aizsardzības pārvalde. Dabas datu pārvaldības sistēma OZOLS. Pieejams: https://www.daba.gov.lv/lv/dabas-datu-sistema-ozols [aplūkots 17.05.2026.].
174 Valsts zemes dienests. Par datiem ATIS. Pieejams: https://www.vzd.gov.lv/lv/par-datiem-atis [aplūkots 12.08.2026.].

Viedās administrācijas un reģionālās attīstības ministrija (turpmāk – VARAM) pētījuma izstrādes laikā joprojām gatavo informatīvo ziņojumu par minētā Bioloģiskās stratēģijas mērķa sasniegšanu, tāpēc ir ierobežotas iespējas smalkāk analizēt šī mērķa izpildi.[175] Vienlaikus citā informatīvajā ziņojumā – "Par aizsargājamo biotopu izplatības un kvalitātes apzināšanas rezultātiem un tālāko rīcību aizsargājamo biotopu labvēlīgas aizsardzības stāvokļa nodrošināšanai" – ministrija norādījusi, ka Latvija indikatīvi jau šobrīd izpilda mērķi noteikt 30 % no sauszemes teritorijām kā aizsargātas, tomēr atsevišķās teritorijās nepieciešams noteikt stingrākus aizsardzības noteikumus, lai varētu uzskatīt, ka 10 % teritorijas ir stingri aizsargāta. Tāpat norādīts, ka, lai saglabātu aizsargāto un neaizsargāto teritoriju līdzsvaru, jāievieš princips, ka, veidojot jaunas aizsargājamās teritorijas mežā, līdzvērtīgā platībā būtu jāatceļ mazāk vērtīgas aizsargājamās teritorijas statuss, izņemot *Natura 2000* teritorijas.[176] Īpaši aizsargājamās teritorijas statusu var likvidēt tā valsts institūcija, kura lēmusi par attiecīgās aizsargājamās teritorijas izveidošanu tikai tad, ja zudusi aizsargājamās teritorijas vērtība, un pēc ekspertu slēdziena un Viedās administrācijas un reģionālās attīstības ministrijas atzinuma saņemšanas.[177]

Būtiski, ka aizsargājamo teritoriju platības ir mainīgas gan saistībā ar normatīvo aktu izmaiņām, gan iestāžu pieņemtajiem lēmumiem, gan izmaiņām dabā. Tāpēc konkrētu teritorijas proporciju, kas ir aizsargāta, kaut teorētiski ir iespējams noteikt tikai konkrētā laikā. VARAM informatīvajā ziņojumā nav norāžu par ziņu avotiem, kas apstiprina, ka 30 % sauszemes teritorijas Latvijā ir aizsargāta. Tomēr, ņemot vērā, ka attiecīgais informatīvais ziņojums vēl nav ticis publicēts, iespējams pieņemt, ka indikatīvi Latvija šo mērķa daļu sasniedz.

Autores secina, ka formulētais mērķis vismaz daļēji ir ieviests un izpildīts Latvijas tiesiskajā regulējumā.

3.3. BIOEKONOMIKAS UN APRITES EKONOMIKAS MĒRĶI

Kā analizēts iepriekš, Latvijas mežsaimniecības regulējumam bioekenomikas un apritēs ekonomikas jomā būtu:

a) **jāveicina pāreja uz augstas pievienotās vērtības koksnes produktiem un inovācijām**

Latvijas Universitātes pētnieku grupa secinājusi, ka "Latvija ierindojas starp zemākā IKP uz vienu iedzīvotāju rādītāja valstīm Eiropas Savienībā, saglabājot strukturāli

175 VARAM informatīvais ziņojums "Par aizsargājamo biotopu izplatības un kvalitātes apzināšanas rezultātiem un tālāko rīcību aizsargājamo biotopu labvēlīgas aizsardzības stāvokļa nodrošināšanai", pieņemts Ministru kabinetā 2025. gada 21. janvārī, 14. lapa. Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/b3442c9e-5b9f-4705-a9e1-e1dc0e7873bc [aplūkots 17.05.2026.].

176 Turpat.

177 Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām. LR likums: Latvijas Vēstnesis, Nr. 5, 25.03.1993., 40. pants.

augstu atkarību no dabas resursu bāzētas ekonomikas [..]. [T]ādu politikas pieeju pielietošana, kas balstīta uz augstas pievienotās vērtības ekonomikām (piemēram, Ziemeļvalstīm), Latvijā rada negatīvu deviāciju no potenciāli sasniedzamās pievienotās vērtības".[178] Latvijas meža nozarē joprojām pārsvarā ražo zemas pievienotās vērtības produktus, un trūkst stratēģiskas virzības uz augstas pievienotās vērtības produktiem.[179]

Tam ir vairāki iemesli, bet viens no tiem – nozarē trūkst kapitālintensīvas un augsto tehnoloģiju pārstrādes. Tāpēc "nepieciešama strukturāla pāreja uz augstākas pievienotās vērtības modeļiem. Latvijas ilgtermiņa konkurētspēja būs atkarīga no spējas pārorientēties no izejmateriālu eksporta uz inovatīvu produktu portfeli – koka būvmateriāli, bioenerģija, bioplastmasa, bioķīmija –, kas nodrošina augstāku rentabilitāti un noturību pret izejvielu cenu svārstībām".[180]

Autores piekrīt pētnieku grupas secinājumam, ka Latvijas meža nozarei nepieciešama pārorientācija uz ilgtspējīgu attīstības modeli. Tomēr šī pārorientācija nevar tikt nodrošināta tikai ar valsts regulējumu, tai ir jābūt nozares uzņēmumu stratēģijai, ko valsts var veicināt ar elastīgāku regulējumu normatīvajos aktos un valsts atbalsta pasākumiem.

b) **ievērojot ilgtspējīgas attīstības principu, jānodrošina koksnes pieejamība, lai būtu iespējams saražot ilgstoši lietojamus koksnes produktus, un obligāta mežu atjaunošana**

Latvijas Universitātes pētnieku grupa ekspertu aptaujās secinājusi, ka pastāv meža resursu izmantošanas un atjaunošanās nelīdzsvarotība. Aptaujātie eksperti uzsvēra "būtiskas institucionālas un ekonomiskas barjeras ilgtspējīgu apsaimniekošanas metožu plašākai ieviešanai. No akadēmisko ekspertu puses 75 % jeb 9 respondenti vērtēja, ka Latvijas spēkā esošie normatīvie akti šobrīd drīzāk neveicina sabalansētu pieeju starp ekonomiskajām un vides interesēm mežsaimniecībā. Vides ekspertu vidū šādu viedokli pauda 80 % jeb 12 no 15 aptaujātajiem speciālistiem. Tas apliecinot, ka likumdošanas sistēma netiek uztverta kā efektīvs instruments ilgtspējības nodrošināšanai, bet biežāk rada šķēršļus vai nenodrošina pietiekamu motivāciju ilgtspējīgai rīcībai".[181]

Latvijas Universitātes pētnieku grupas aptaujātie eksperti norādīja, ka "Latvijas mežsaimniecības prakse šobrīd tikai daļēji ņem vērā klimata izmaiņu radītos izaicinājumus. Meža atjaunošanas plāni un mežsaimniecības modeļi joprojām lielā mērā balstās uz tradicionālām pieejām, kas nav pietiekami elastīgas, lai pielāgotos strauji mainīgajiem klimatiskajiem apstākļiem. Tas rada būtisku risku, ka nākotnē palielināsies

178 Brasliņa L. et al. Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomiskais novērtējums un attīstības scenāriji. Latvijas Universitāte, 2025, 131. lpp. Pieejams: https://inovacijas.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/inovacijas.lu.lv/Nolikumi/Pilnais_zinojums_Latvijas_meza_nozares_attistibas_scenariji_LMNAS.pdf [aplūkots 01.03.2026.].

179 Turpat, 160. lpp.

180 Turpat, 154. lpp.

181 Turpat, 106. lpp.

meža ekosistēmu ievainojamība, samazināsies ekonomiskā atdeve un pieaugs izmaksas stihiju radīto postījumu seku novēršanai".[182]

Savukārt mežu atjaunošanas jomā normatīvi ir noteikta gan mežu atjaunošanas kārtība, gan termiņi, paredzot obligātu pienākumu atjaunot mežaudzes, ja pēc cirtes vai citu faktoru ietekmē mežaudzes šķērslaukums ir kļuvis mazāks par kritisko šķērslaukumu.[183] Papildus ir arī noteikumi, kas reglamentē izmantojamo meža reproduktīvo materiālu.[184] Tāpat veikts LVMI "Silava" pētījums par atjaunošanas praktiskajiem aspektiem, un sniegtas praktiskas rekomendācijas.[185]

Līdz ar to autores konstatē, ka vismaz saistībā ar koksnes pieejamību ekspertu vērtējumā Latvijai ir kur tiekties, meklējot līdzsvaru ar vides aizsardzības prasībām.

182 Brasliņa L. et al. Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomiskais novērtējums un attīstības scenāriji, 107. lpp.

183 Ministru kabineta 2012. gada 2. maija noteikumi Nr. 308 "Meža atjaunošanas, meža ieaudzēšanas un plantāciju meža noteikumi". Latvijas Vēstnesis, Nr. 70, 08.05.2012., 4. punkts.

184 Ministru kabineta 2013. gada 26. marta noteikumi Nr. 159 "Noteikumi par meža reproduktīvo materiālu". Latvijas Vēstnesis, Nr. 78, 23.04.2013.

185 Latvijas Valsts mežzinātnes institūts "Silava". Meža atjaunošanas, ieaudzēšanas un kopšanas pētījumu programma 2016–2020. Gala ziņojums. 2020. Pieejams: https://silava.lv/images/Petijumi/2016-LVM-MAIK-programma/2016-2020-LVM-MAIK-programma-parskats.pdf?utm [aplūkots 17.05.2026.].

4

4. STRATIFIKĀCIJAS PRINCIPA JĒDZIENS UN MĒRĶI

Stratifikācijas princips mežsaimniecībā šī pētījuma izpratnē ir tiesību princips, kas paredz funkcionālu meža teritoriju sadalījumu atšķirīgās zonās atbilstoši to dominējošajam publiski tiesiskajam (dabas aizsardzība, rekreācija) vai privāttiesiskajam (saimnieciskā darbība) izmantošanas mērķim noteiktās proporcijās. Stratifikācijas principam ir jāļauj juridiski un telpiski strukturēt meža zemju izmantošanu tā, lai īstenotu mežsaimniecības tiesiskā regulējuma mērķus un līdzsvarotu dažādās sabiedrībā esošās intereses meža resursu izmantošanā. Stratifikācijas principa piemērošanā jāņem vērā arī reģionālās konkrētās teritorijas ekoloģiskās, sociālās un ekonomiskās atšķirības.[186] Šāda izpratne sasaucas gan ar Satversmes 105. pantu, kas aizsargā personu tiesības uz īpašumu, gan ar Satversmes 115. pantu, kas valstij uzliek pienākumu veidot tādu regulējumu, kas nodrošina vides saglabāšanu un uzlabošanu. Tā atbilst arī Meža likuma 1. panta pirmās daļas 13. punktā ietvertajai izpratnei par ilgtspējīgu meža apsaimniekošanu kā vienlaicīgu ekoloģisko, ekonomisko un sociālo funkciju uzturēšanu. Proti, bioloģiskās daudzveidības saglabāšana prasa mežu aizsardzību, savukārt bioekonomikas attīstība un koksnes ražošana ir ar to konkurējoša interese, ko iespējams risināt ar pierādījumos balstītu meža zemes izmantošanu dažādos apsaimniekošanas režīmos.[187]

Nepieciešamība pēc stratifikācijas principa izriet no tā, ka mežs nav tikai koksnes ieguves resurss, un dažādo mežsaimniecības tiesiskā regulējuma mērķu salāgošana prasa kompromisus. Piemēram, nav iespējams vienlaikus īstenot kādas īpaši aizsargājamas putnu sugas aizsardzību un veikt mežizstrādi putna ligzdošanas vietā. Tāpat nav iespējams veicināt oglekļa uzkrāšanu ilglaicīgi lietojamos koksnes produktos un vienlaikus saglabāt nemainīgu dabas pieminekļa ainavu, ja koksne tiktu iegūta attiecīgā dabas pieminekļa teritorijā.

Iepriekšējās šī pētījuma nodaļās jau norādīts, ka Latvijā pastāv dažāda veida dabas aizsardzības režīmi un aizsargjoslas, kas paredz atšķirīgus ierobežojumus zemes īpašniekiem. Tādējādi varētu domāt, ka stratifikācijas princips Latvijā jau ieviests. Tomēr ne normatīvi, ne tiesību normu piemērošanas praksē nav nostiprinājies proporcionāls meža zemes iedalījums vai deleģējums Valsts meža dienestam izveidot mehānismu, kas attiecīgās teritorijās ļautu sargāt dabas vērtības, bet citās – efektīvi izmantot meža resursu.

186 Brasliņa L. et al. Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomiskais novērtējums un attīstības scenāriji. Latvijas Universitāte, 2025, 163. lpp. Pieejams: https://inovacijas.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/inovacijas.lu.lv/Nolikumi/Pilnais_zinojums_Latvijas_meza_nozares_attistibas_scenariji_LMNAS.pdf [aplūkots 01.03.2026.].

187 V. Naumov et al. "How to reconcile wood production and biodiversity conservation? The Pan-European boreal forest history gradient as an 'experiment'", Journal of Environmental Management, Vol. 218, 2018, p. 11. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2018.03.095

Mežsaimniecība ir nozare, kurā ieguldījumi un to atdeve tiek plānotas vairākas desmitgades uz priekšu.[188] Tāpat arī mērķtiecīga dabas aizsardzība nevar ilgt tikai pāris gadus vai līdz zemesgabala īpašnieka maiņai.[189] Tāpēc no dažādu ieinteresēto pušu viedokļa mežsaimniecības tiesiskajā regulējumā un tiesību normu piemērošanas praksē būtiska loma ir tiesiskās noteiktības un tiesiskās paļāvības aizsardzības principiem. Līdz ar to meža zemes stratifikācija ļauj visām ieinteresētajām sabiedrības grupām iespēju robežās paredzēt potenciālo rīcību ar meža resursu.

Jau minētais Latvijas Universitātes pētījums stratifikāciju vērtē tieši no sabiedriskā labuma perspektīvas. Pētījumā norādīts, ka pašlaik dažādas meža funkcijas pārklājas vienās un tajās pašās teritorijās, radot ilgtermiņa konfliktus, mazinot efektivitāti un veicinot sabiedrības neapmierinātību.[190] Pētnieki secinājuši, ka optimāls risinājums ir elastīga, uz datiem balstīta stratifikācija, kuras pamatā ir bioloģiskās vērtības novērtējums, ekonomiskā potenciāla analīze, oglekļa piesaistes modelēšana un sociālo funkciju novērtējums.[191]

Stratifikācijas princips varētu kalpot trīs savstarpēji saistītiem mērķiem. Pirmkārt, tas ļautu noteikt teritorijas, kurās konkrēta veida funkcija mežā ir prioritāra. Otrkārt, tas mazinātu konfliktus starp atšķirīgu interešu pārstāvjiem, novēršot situācijas, kad vienā un tajā pašā teritorijā bez skaidra prioritāšu sadalījuma tiek sagaidīta vienlaikus intensīva koksnes ieguve, augstvērtīgu biotopu saglabāšana un plaša publiska rekreācija. Iespējams, tas arī pavērtu ceļu brīvprātīgai mežu zemes aizsardzībai caur mežu uzraudzības līgumiem (*stewardship agreement*). Treškārt, ja valsts nosaka proporcionālu un elastīgu meža zemes stratifikāciju, tas paaugstinātu mežsaimniecības tiesiskā regulējuma un tiesību piemērošanas aktu paredzamību.

4.1. SAIMNIECISKĀ, AIZSARDZĪBAS UN STINGRĀS AIZSARDZĪBAS ZONAS – SATURS UN MIJIEDARBĪBA

Stratifikācijas principa praktiskā nozīme izpaužas zonējumā, kur meža zeme tiek iedalīta teritorijās ar atbilstošu aizsardzības līmeni un atšķirīgu pieļaujamās rīcības intensitāti. Šo zonu nošķiršana ir būtiska ne tikai meža politikas plānošanā, bet varētu tikt ņemta vērā arī tiesību uz īpašumu ierobežojumu samērīguma vērtēšanā.

188 Bilande K. et al. A Framework for Profitability-Focused Land Use Transitions Between Agriculture and Forestry: A Case Study of Latvia. Land, 2026, Vol. 15, No. 2, Article 204, p. 7. https://doi.org/10.3390/land15020204

189 Piemēram, retu sēņu saglabāšanā īpaša nozīme ir senajiem mežiem un to kā biotopu nepārtrauktībai. Sk. Majdanová L. et al. Old-growth forests with long continuity are essential for preserving rare wood-inhabiting fungi. Forest Ecology and Management, 2023, Vol. 541, Article 121055, p. 7. https://doi.org/10.1016/j.foreco.2023.121055

190 Brasliņa L. et al. Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomiskais novērtējums un attīstības scenāriji. Latvijas Universitāte, 2025, 6. lpp. Pieejams: https://inovacijas.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/inovacijas.lu.lv/Nolikumi/Pilnais_zinojums_Latvijas_meza_nozares_attistibas_scenariji_LMNAS.pdf [aplūkots 01.03.2026.].

191 Turpat, 5. lpp.

Šādu zonējumu bez normatīvi noteiktas proporcijas faktiski iespējams saskatīt jau tagad, ņemot vērā dažādos pastāvošos teritoriālos dabas aizsardzības režīmus un aizsargjoslas.

4.1.1. SAIMNIECISKĀ, AIZSARDZĪBAS UN STINGRĀS AIZSARDZĪBAS ZONA

Saimnieciskā zona varētu tikt definēta kā teritorija, kurā prioritāri īstenojama meža ekonomiskā funkcija, nodrošinot ilgtspējīgu koksnes resursu pieejamību, ražības paaugstināšanu, konkurētspējīgas bioekonomikas attīstību, klimata mērķu sasniegšanu un meža nozares ieguldījumu tautsaimniecībā. Tā ir meža zeme, kurā nav aizsargjoslu un kura neietilpst nevienā no aizsargājamām dabas teritorijām plašākā izpratnē. Vienlaikus saimnieciskajā zonā pastāv vispārējie ilgtspējīgas meža apsaimniekošanas nosacījumi. Tāpēc Meža likums un ar to saistītie normatīvie akti noteic meža atjaunošanas pienākumu[192] un reglamentē meža reproduktīvā materiāla izmantošanu,[193] kas apliecina, ka pat saimnieciskajā zonā meža izmantošana tiek pakļauta ilgtermiņa ilgtspējas prasībām. Tāpat, ja saimnieciskajā zonā tiek konstatēta kāda īpaši aizsargājama dabas vērtība, tās aizsardzībai var tikt noteikts, piemēram, mikroliegums.[194] Meža likuma 35. panta pirmā daļa noteic, ka apsaimniekošanas režīmu un saimnieciskās izmantošanas, ekoloģiskās vai sociālās nozīmes prioritāros mērķus nosaka šis likums un citi normatīvie akti. Proti, saimnieciskās zonas meža zeme nevar pastāvēt kā statisks elements – tā var tikt iekļauta aizsardzības vai stingrās aizsardzības zonā.

Aizsardzības un stingrās aizsardzības zonas definēt ir sarežģītāk, jo tās abas satur saimnieciskās darbības ierobežojumus lielākā vai mazākā mērā. Stingrās aizsardzības zona varētu tikt definēta kā teritorija, kuras galvenais mērķis ir dabisko procesu, īpaši vērtīgu biotopu, sugu dzīvotņu un ekoloģisko koridoru saglabāšana, būtiski ierobežojot vai izslēdzot saimniecisko darbību tajā. Aizsardzības zona varētu tikt definēta kā teritorija, kuras galvenais uzdevums ir nodrošināt sabiedrības piekļuvi dabas videi atpūtai, veselības veicināšanai, kultūras un izglītības funkcijām, saglabājot arī noteiktu vides aizsardzības līmeni. Aizsardzības zona mežā nodrošinātu sava veida starpposmu starp intensīvu saimniecisko darbību un stingru dabas aizsardzību. Saimnieciskā darbība ierobežotā apjomā tajā var būt pieļaujama un attiecīgi personu tiesības uz īpašumu tiek skartas mazākā mērā nekā stingrās aizsardzības zonā.

Lai šādam teorētiskam iedalījumam būtu praktiska nozīme, ir lietderīgi apzināt, kādi kritēriji varētu tikt izmantoti aizsardzības zonas un stingrās aizsardzības zonas nošķiršanā. Ņemot vērā jau iepriekš norādīto stratifikācijas principa ciešo sasaisti ar bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, zonu definēšanā lietderīgi ir ņemt vērā Bioloģiskās

192 Meža likuma 21. panta pirmā daļa.

193 Meža likuma V nodaļa.

194 Mikrolieguma noteikšanas pamats Latvijā ir ietverts Sugu un biotopu aizsardzības likuma 1. panta pirmās daļas 3. punktā, mikrolieguma noteikšanas gadījumi, kārtība un kompetentās institūcijas ir konkretizētas Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumu Nr. 940 "Noteikumi par mikroliegumu izveidošanas un apsaimniekošanas kārtību, to aizsardzību, kā arī mikroliegumu un to buferzonu noteikšanu" 2. un 3. nodaļā.

daudzveidības stratēģiju un Eiropas komisijas izdotos kritērijus un vadlīnijas aizsargāto teritoriju noteikšanai (turpmāk – Vadlīnijas).[195] Bioloģiskās daudzveidības stratēģija nenosaka konkrētas stingri aizsargājamas teritorijas dalībvalstīs, bet paredz, ka stingra aizsardzība prioritāri attiecināma uz visiem atlikušajiem pirmatnējiem un seniem mežiem, kā arī uz nozīmīgām citām ar oglekli bagātām ekosistēmām, piemēram, kūdrājiem, zālājiem, mitrājiem, mangrovju audzēm un jūraszāļu pļavām, kuru noteikšana ir dalībvalstu ziņā.[196]

Vadlīnijas šajā ziņā ir precīzākas, tajās 30 % un 10 % mērķi tiek konkretizēti kā divi savstarpēji saistīti teritoriju atlases līmeņi. Proti, lai uzskatītu, ka ir aizsargāta 30 % sauszemes, kas ietver sevī gan aizsargājamās, gan stingri aizsargājamās (10 %) teritorijas, dalībvalstīm pamatā jāpilnveido un jānoslēdz *Natura 2000* tīkla izveide, tās arī var ietvert šajās teritorijās citas nacionāli aizsargātas teritorijas, ja tām ir tiesiskā formā noteikts un faktiski īstenots aizsardzības režīms. Būtiski, ka stingri aizsargājamās teritorijās dabas aizsardzībai jābūt prioritārai un noteicošai, bet kopējā 30 % aizsargāto teritoriju lokā ietveramas arī teritorijas, kurās īstenoti citi iedarbīgi konkrētai teritorijai paredzēti saglabāšanas pasākumi.[197] Proti, 30 % mērķī ne visas teritorijas obligāti jānosaka tikai biotopu vai sugu aizsardzībai – pietiek, ka tās uz tiesiska akta, kas noteic dabas aizsardzības mērķi un pasākumus, pamata ir pārvaldītas un monitorētas tā, lai ilgterminā efektīvi saglabātu bioloģisko daudzveidību. Piemēram, ūdens aizsargjoslas, plūdu novēršanas zonas, militārie objekti ar ierobežotu piekļuvi.[198]

VARAM norādījusi, ka Latvija indikatīvi aizsargā 30 % sauszemes teritoriju. Aizsargājamo teritoriju vidū minētas krasta kāpu aizsargjoslas, ierobežotas saimnieciskās darbības joslas, virszemes ūdeņu aizsargjoslas un applūstošās teritorijas, militārie poligoni, pašvaldību izveidotas aizsargātas teritorijas, pašvaldību teritoriju plānos iezīmētās zaļās zonas, Eiropas Savienības nozīmes biotopu platības, 10 % augstvērtīgās dabas lauksaimniecībā izmantojamās zemes.[199]

No dabas aizsardzības viedokļa šāda aizsardzības un stingrās aizsardzības zonas noteikšanas pieeja ir vērtējama pozitīvi, jo neatkarīgi no mērķa, kādam noteikts meža zemes izmantošanas ierobežojums, mazāka cilvēka iejaukšanās dabā var dot ieguvumus bioloģiskajai daudzveidībai. Uz to norādīts arī Bioloģiskās daudzveidības stratēģijā.[200] Ja tiesības uz īpašumu rīkoties ar sev piederošu mežu ir tiesiskā ceļā ierobežotas, ja šim ierobežojumam ir leģitīms mērķis un ja tas ir samērīgs, arī no zemes īpašnieka

195 European Commission, Directorate-General for Environment. Criteria and guidance for protected areas designations. Commission Staff Working Document, 28 January 2022. Pieejams: https://environment.ec.europa.eu/publications/criteria-and-guidance-protected-areas-designations-staff-working-document_en [aplūkots 17.05.2026.].

196 Bioloģiskās daudzveidības stratēģijas 2.1. apakšpunkts.

197 Bioloģiskās daudzveidības stratēģijā un Vadlīnijās lietots saīsinājums OECM. Vadlīniju 14., 15. lpp.

198 Turpat.

199 VARAM informatīvais ziņojums "Par aizsargājamo biotopu izplatības un kvalitātes apzināšanas rezultātiem un tālāko rīcību aizsargājamo biotopu labvēlīgas aizsardzības stāvokļa nodrošināšanai", pieņemts Ministru kabinetā 2025. gada 21. janvārī, 14. lpp. Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/b3442c9e-5b9f-4705-a9e1-e1dc0e7873bc [aplūkots 17.05.2026.].

200 Bioloģiskās daudzveidības stratēģijas 2.1. apakšpunkts.

perspektīvas nav būtiskas atšķirības, kāds ir šī ierobežojuma faktiskais iemesls – melnā stārķa, dabas pieminekļa vai inženiertehnisku būvju aizsardzība.

Tādējādi secināms, ka Latvijas tiesiskajā regulējumā stratifikācijas principa īstenošanai nepieciešamās trīs zonas – saimnieciskā, aizsardzības un stingrās aizsardzības – jau pastāv.

4.1.2. ZONU SAVSTARPĒJĀ MIJIEDARBĪBA MEŽSAIMNIECĪBAS TIESISKĀ REGULĒJUMA MĒRĶU SASNIEGŠANĀ

Šīs trīs zonas – saimnieciskā, aizsardzības un stingrās aizsardzības – nav savstarpēji izolētas. Tās veido vienotu funkcionālu sistēmu, un katrā zonā iespējams īstenot vismaz daļu no šajā pētījumā identificētajiem mežsaimniecības tiesiskā regulējuma sasniedzamajiem mērķiem. Šī pētījuma trešajā nodaļā identificētie mežsaimniecības tiesiskā regulējuma mērķi klimata, bioloģiskās daudzveidības un bioekonomikas jomā var tikt aplūkoti gan kā viens no otra izrietoši, gan kā savstarpēji samērojami. Piemēram, oglekļa noglabāšana ilglaicīgi izmantojamos koksnes produktos prasa pāreju uz augstas pievienotās vērtības koksnes produktu ražošanu, kam savukārt nepieciešama koksnes pieejamība ar ilgtspējīgu meža apsaimniekošanu. Savukārt bioloģiskās daudzveidības saglabāšana ar aizsargājamo teritoriju noteikšanu ir salāgojama ar ilglaicīgi lietojamu produktu ražošanu, kas aizstāj citus emisiju ietilpīgus produktus.

Ievērojot iepriekšējā nodaļā identificētās zonu robežas, var secināt, ka saimnieciskajā zonā iespējams īstenot klimata, bioekonomikas un aprites ekonomikas veicināšanai identificētos mērķus, aizsardzības zonā – klimata, bioloģiskās daudzveidības, bioekonomikas un aprites ekonomikas veicināšanai identificētos mērķus, stingrās aizsardzības zonā – klimata un bioloģiskās daudzveidības aizsardzības mērķus. Vienlaikus būtiski uzsvērt, ka visi šie mērķi ilgtermiņā ir vērsti uz dabas vides saglabāšanu un klimata pārmaiņu mazināšanu.

Mērķis	Izpildes zona	Komentārs
Nodrošināt, ka mežsaimniecības nozare ilgtermiņā saglabā un, ciktāl iespējams, palielina neto oglekļa piesaisti	Saimnieciskā, aizsardzības un stingrās aizsardzības	Saimnieciskajā zonā to nodrošina citstarp meža atjaunošanas pienākums
Veicināt ilglaicīgu oglekļa noglabāšanu tādos ilglaicīgi izmantojamos koksnes produktos, kas aizstāj citās nozarēs ražotus emisiju ietilpīgus produktus	Primāri saimnieciskā un sekundāri aizsardzības	Mērķa īstenošanai nepieciešama koksnes ieguve
Veicināt mežu pielāgošanu klimata pārmaiņām, samazinot ugunsgrēku, kaitēkļu un vētru radīto risku mežaudzēm	Saimnieciskā, aizsardzības un stingrās aizsardzības	Mežu pielāgošana klimata pārmaiņām ir aktuāla visās zonās
Nodrošināt aizsargājamo sauszemes teritoriju platības nacionālajā regulējumā, kur 30 % ir aizsargāta un tajā ietilpstoši 10 % teritorijas ir stingri aizsargāta, ievērojot, ka meža zemes, tostarp pirmatnējie un senie meži, šī mērķa sasniegšanā ir tikai daļa no sauszemes teritorijām	Aizsardzības un stingrās aizsardzības	Saimnieciskajā zonā teritorijas mērķa sasniegšanai netiek aizsargātas, ja vien dabā nerodas pamats noteikt kādu no aizsardzības veidiem
Veicināt pāreju uz augstas pievienotās vērtības koksnes produktiem un inovācijām	Primāri saimnieciskā un sekundāri aizsardzības	Mērķa īstenošanai nepieciešama koksnes ieguve
Ievērojot ilgtspējīgas attīstības principu, nodrošināt koksnes pieejamību, lai būtu iespējams saražot ilgstoši lietojamus koksnes produktus, un obligātu mežu atjaunošanu	Primāri saimnieciskā un sekundāri aizsardzības	Mērķa īstenošanai nepieciešama koksnes ieguve

Tādējādi saimnieciskās, aizsardzības un stingrās aizsardzības zonas var būt cita citu papildinošas mūsdienām atbilstoša mežsaimniecības tiesiskā regulējuma mērķu sasniegšanā. Lai patiešām sasniegtu minētos mērķus attiecīgajās zonās, ir jānoskaidro stratifikācijas principa iederība Latvijas tiesiskajā sistēmā (4.2. apakšnodaļa), apsverami stratifikācijas principa īstenošanas instrumenti (4.3. apakšnodaļa) un identificējami tiesību akti, kuros potenciāli tos varētu ieviest (6.1. apakšnodaļa).

4.2. STRATIFIKĀCIJAS PRINCIPS KĀ LĪDZSVARA MEHĀNISMS STARP TIESĪBĀM UZ ĪPAŠUMU UN TIESĪBĀM DZĪVOT LABVĒLĪGĀ VIDĒ

Nenoliedzami meža apsaimniekošana ir viens no tādiem jautājumiem, kas sabiedrībā rada spriedzi starp dažādu tiesisko interešu grupu pārstāvjiem. Tiesību strīdos parasti pretnostatītas tiek personu tiesības uz īpašumu un tiesības veikt uzņēmējdarbību iepretim tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē. Lai arī stratifikācijas princips vēl nav atpazīts Eiropas tiesiskajās sistēmās, autores uzskata, ka tā lomu un saturu atklāj vides aizsardzības un tiesību uz īpašumu un uzņēmējdarbības brīvības mijiedarbība mežsaimniecības nozarē. Lai apsvērtu stratifikācijas principa ieviešanas būtiskos elementus, ir lietderīgi pētīt šo tiesību savstarpējo mijiedarbību Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT), Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk – EST) un Satversmes tiesas (turpmāk – ST) judikatūrā.

4.2.1. TIESĪBAS UZ ĪPAŠUMU KĀ MEŽA ĪPAŠNIEKA TIESĪBAS LEMT PAR MEŽA ZEMES AUGĻIEM

Tiesības uz īpašumu pierakstītas Satversmes 105. pantā, Satversmes pamattiesību katalogā. Satversmes 89. pants paredz tiesību uz īpašumu saturu konkretizēt kontekstā ar Eiropas Cilvēktiesību un Pamatbrīvību Konvencijas (turpmāk – ECK) Pirmā protokola 1. pantu un Eiropas Pamattiesību hartas (turpmāk – Harta) 17. pantu.

ECT un EST tiesu praksē meža zemju un mežsaimniecības problēmas aplūkotas reti. Tomēr no judikatūras iespējams konstatēt ietvaru, kurā minētās tiesas konkretizējušas robežas tiesībām uz īpašumu meža zemēs.

4.2.1.1. ECT JUDIKATŪRA: KAD PAREDZĒTA KOMPENSĀCIJA PAR ĪPAŠUMA TIESĪBU IEROBEŽOJUMU

ECK Pirmā protokola 1. pants ietver trīs elementus – īpašuma netraucētu izmantošanu, tā atņemšanu noteiktos gadījumos un īpašuma lietošanas kontroli jeb aprobežošanu sabiedrības interesēs. [201] Tiesības uz īpašumu ECK raksturo kā negatīvo pienākumu netraucēt īpašuma tiesību izlietošanu, pozitīvo pienākumu nodrošināt aizsardzības sistēmu un procesuālās garantijas ierobežojumu gadījumā.[202] ECT atstāj valstīm salīdzinoši plašāku rīcības brīvību vides aizsardzības jomā, jo tā skar visas sabiedrības intereses.[203]

201 Papastavrou and Others v Greece, Nno. 46372/99, judgment of 10 April 2003, 33. punkts.

202 Pistora D. (2024). Deforestation: The elephant in the climate room: A research into the protection of forests through the lens of human rights. Utrecht Law Review, 20 (1), p. 89.

203 *Brosset-Triboulet and Others v. France* [GC], no. 34078/02, § 71, 29 March 2010, para. 87.

Lietā *Beinarovič un citi pret Lietuvu* ECT vērtēja īpašumtiesību atņemšanu uz zemes gabaliem, ko pieteicēji bija atguvuši pēc padomju okupācijas, bet kurus Lietuvas valsts klasificēja kā valsts nozīmes mežus. ECT nosprieda, ka šāds ierobežojums atbilst īpašuma atņemšanai Konvencijas Pirmā protokola 1. panta izpratnē.[204] Tomēr mērķis aizsargāt valsts nozīmes mežus bija leģitīms un īpašumtiesību atņemšana pati par sevi nepārkāpa ECK Pirmā protokola 1. pantu.[205] ECT norādīja, ka no ECK neizriet veids, kādā šāds zaudēts īpašums jākompensē – naudā, ar līdzvērtīgu zemesgabalu vai citādi. Tomēr nav tiesiska tāda kompensācija, kas ļoti būtiski atšķiras no tirgus cenas.[206]

Lietā *Papastavrou un citi pret Grieķiju* ECT vērtēja meža obligātas atjaunošanas pienākumu. Tiesa konstatēja tiesību uz īpašumu pārkāpumu, jo lēmuma par meža atjaunošanu pamatojums (1934. gadā pieņemts lēmums) nacionālajā tiesā netika pienācīgi no jauna izvērtēts un Grieķijas tiesību normas neparedzēja kompensāciju īpašniekiem.[207]

ECT judikatūrā vides aizsardzības un tiesību uz īpašumu kontekstā būtisks ir spriedums lietā *O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd pret Īriju*, kurā tiesa vērtēja Kāslmeinas (angļu val. – *Castlemaine*) ostas un tajā darbojošos mīdiju audzēšanas uzņēmumu pagaidu slēgšanu. Īrijas valdība Kastlmainas ostā un apkārtnē noteica aizsargājamu dabas teritoriju, lai ieviestu Putnu un Dzīvotņu direktīvu prasības.[208] ECT šādu rīcību klasificēja par īpašuma lietošanas kontroli.[209] Pārbaudot ierobežojumu, ECT identificēja vides aizsardzību kā leģitīmu mērķi.[210] Tiesa secināja, ka ierobežojumi bija pagaidu rakstura un nepārkāpa taisnīga līdzsvara principu.[211] Kompensācijas neesamība pati par sevi ne vienmēr nozīmē ECK pārkāpumu, sevišķi īpašuma lietošanas kontroles gadījumos.[212]

Lietā *Kopienai piederošo mežu īpašnieku asociācija "Porceni Pleșa" un Piciorul Bătrân Banciu pret Rumāniju* ECT vērtēja lietu, kurā meži tika iekļauti *Natura 2000* aizsargājamās teritorijās, līdz ar to īpašnieki mežus nevarēja izmantot, bet bija spiesti tos uzturēt par saviem līdzekļiem. Eiropas Komisija apstiprināja Rumānijas valdības lēmuma projektu par valsts atbalsta piešķiršanas metodiku koksnes vērtības kompensēšanā. Tomēr nacionālā līmenī šo projektu atsauca, un tas nestājās spēkā vairāk nekā 10 gadus. ECT konstatēja, ka valsts ilgstošā bezdarbība prettiesiski kavēja ES un nacionālo tiesību aktu īstenošanu, konstatēja ECK Pirmā protokola 1. panta pārkāpumu un apmierināja pieteicēju prasījumus arī par kompensāciju izmaksu 261 000 *euro* un

204 Beinarovič and Others v. Lithuania, nos. 70520/10, 21920/10, and 41876/11, judgment of 12 June 2018 (principal judgment), para. 132.
205 Ibid., para. 135–137, 143.
206 Ibid., para. 142.
207 Papastavrou and Others v Greece, no. 46372/99, judgment of 10 April 2003, para. 37.
208 Arī Eiropas Savienības Tiesa pirms tam bija skatījusi šo strīdu, jo Īrija nebija izpildījusi savus pienākumus par ietekmi uz vidi novērtēšanu saskaņā ar direktīvām, pirms turpināt atļaut mīdiju zvejošanu Kāslmeinas ostā. EST 2007. gada 13. decembra spriedums lietā C-418/04 Komisija pret Īriju.
209 O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd v Ireland, No. 44460/16, judgment of 7 June 2018, para. 104.
210 Ibid., para. 109.
211 Ibid., para. 128–130.
212 Ibid., para. 124.

85 393 *euro*.[213] Līdz ar to, ja šādās lietās kompensācijas meža īpašniekiem netiek piešķirtas vispār, lai gan saskaņā ar citiem tiesību aktiem tās viņiem pienākas, iespējams, pastāv tiesību uz īpašumu pārkāpums.

Tātad no Latvijas atvērtības starptautiskajām tiesībām un ECK Pirmā protokola 1. panta izriet, ka vides aizsardzība var tikt atzīta par leģitīmu mērķi tiesību uz īpašumu ierobežošanai un ka arī īpašuma atņemšana šī mērķa labad var tikt atzīta par samērīgu. Tomēr jāvērtē vides aizsardzības pasākumu un ierobežojumu individuālā daba un atkarībā no tā jāapsver atlīdzinājums īpašniekam.

4.2.1.2. EST judikatūra: Vides aizsardzības direktīvas ievieš kontekstā ar citām pamattiesībām

Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 345. pants norāda, ka Eiropas Savienības kompetencē nav nodoti jautājumi par īpašuma tiesību sistēmu.[214] Vienlaikus Hartas 17. pants garantē tiesības uz īpašumu, un EST atklājusi tiesības uz īpašumu kā vispārējo Eiropas Savienības tiesību principu.[215] Autores arī aicina paturēt prātā, ka attiecībā uz tiesību uz īpašumu aizsardzību Harta ienes Eiropas Savienības tiesiskajā sistēmā ECK judikatūru – Hartas 52. panta 3. punkts nosaka identisku aizsardzības apjomu tām pamattiesībām, kuras paredzētas ECK.

Līdzīgi kā dalībvalstu tiesībās, Eiropas Savienības tiesiskajā sistēmā tiesības uz īpašumu iespējams ierobežot, ja (i) to dara Eiropas Savienības vispārējo interešu vārdā un (ii) tas nerada pārmērīgu un nepanesamu apgrūtinājumu, kas ierobežo šo tiesību būtību.[216] Pētījuma veikšanas brīdī Eiropas Savienības tiesību teorijā ir noskaidrots, ka šī metode paredz katrā gadījumā vispirms noskaidrot, ka ierobežojums neskar tiesību uz īpašumu pašu būtību, t. i., īpašums netiek faktiski atņemts.[217]

Pēdējo desmit gadu laikā EST vairākkārt bijis jālīdzsvaro tiesības uz īpašumu un vides aizsardzības intereses jautājumos, kas skar meža zemes. Tomēr EST judikatūra atšķirībā no ECT koncentrējas uz Dzīvotņu un Putnu direktīvu ievērošanu dalībvalstīs.

Lietā C-234/20 *Sātiņi-S* EST vērtēja, vai apstāklis, ka Latvijas tiesību akti neparedzēja kompensāciju par aizliegumu *Natura 2000* teritorijā purvā audzēt dzērvenes, ir saderīgs ar Eiropas Savienības tiesībām. EST konstatēja, ka Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. punkts uzliek dalībvalstīm pienākumu novērst dzīvotņu noplicināšanos.[218]

---

213 Association of Communally-owned Forestry Proprietors "Porceni Pleșa" and Piciorul Bătrân Banciu v Romania, no. 43807/12, judgment of 16 February 2021, para. 75–78, 89.

214 Vermeulen E. *Concepts of Ownership in European Property Law: Centralising the Social Function of Ownership* in: Bartl M., Burgers L., Mak C. (eds.) *Uncovering European Private Law* : A Student Handbook. Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2025, p. 128

215 Hoek N. Nature Restoration put to EU Law: Tensions and Synergies between Private Property Rights and Environmental Protection. (Preprint), 2024, p. 8

216 Tridimas T. The General Principles of EU Law (Oxford European Union Law Library). Oxford University Press: 2006, p. 313.

217 Hartas 52. panta 1. punkts; Lenaerts K. Limits on Limitations: The Essence of Fundamental Rights in the EU. *German Law Journal*. 2019, 20 (6): 787–788. https://doi.org/10.1017/glj.2019.62

218 EST 2022. gada 27. janvāra spriedums lietā C-238/20 *Sātiņi-S*, para. 52–53.

Dalībvalstis var izvēlēties, kādus kompensējošus pasākumus veikt un par kuriem ierobežojumiem piešķirama kompensācija.[219] EST uzsvēra, ka pieteicēja tiesības uz kompensāciju ierobežoja Latvijas valsts izvēle neiekļaut purvus teritorijās, par kurām pienākas kompensācija.[220]

Lietā C-251/21 *Piltenes meži* Senāts lūdza EST skaidrot, vai ar Eiropas Savienības tiesībām saderīgs ir regulējums, kas neparedz kompensēt mikrolieguma aprobežojumus grūtībās nonākušiem uzņēmumiem. Arī šeit EST skaidroja, ka Regula Nr. 1305/2013[221] piešķir dalībvalstīm rīcības brīvību noteikt, kādus kompensējošus pasākumus tās veic.[222] EST secināja, ka kompensācijas nepiešķiršana grūtībās nonākušam uzņēmumam nav pretrunā ar Hartas 17. pantu un no Eiropas Savienības tiesību perspektīvas šī kompensācija ir valsts atbalsts, ko nevar piešķirt grūtībās nonākušam uzņēmumam.[223]

No spriedumiem šajās lietās redzams, ka Eiropas Savienības tiesībās kompensācijas mehānismi neizriet no principu līdzsvarošanas, bet gan jau no Eiropas Savienības tiesību aktos rasto līdzsvarošanas mehānismu pārbaudes jeb dalībvalsts rīcības brīvības izlietošanas tiesiskuma kontroles. *Huks* (*Hoek)* uzskata, ka Eiropas Savienības tiesiskajā sistēmā nepastāv pienākums kompensēt jebkuru tiesību uz īpašumu aizskārumu vides aizsardzības interešu dēļ, lai nodrošinātu samērīgumu.[224] Tātad Hartas 17. pants ir īpaši ņemams vērā tad, kad Eiropas Savienības likumdevējs veido tiesību aktu, dalībvalstīm – kad tās to ievieš, proti, izmanto likumdevēja rīcības brīvību.

4.2.1.3. Tiesību uz īpašumu tvērums

Ar tiesībām uz īpašumu Satversmes tiesas judikatūrā saprotamas "visas mantiska rakstura tiesības, kuras tiesīgā persona var izlietot par labu sev un ar kurām tā var rīkoties pēc savas gribas, piemēram, īpašums (Civillikuma 927. panta izpratnē), ķīlas tiesības, servitūtu tiesības, [..]".[225] Tiesības uz īpašumu ietver arī "līgumu tiesības ar ekonomisku vērtību".[226]

Satversmes 105. panta tvērumā ietilpst "arī tādas mantiska rakstura tiesības, uz kurām personai ir radusies tiesiskā paļāvība", [227] un tiesības "gūt no lietas ienākumus un

219 EST 2022. gada 27. janvāra spriedums lietā C-238/20 *Sātiņi-S*, para, 42. punkts.

220 Ibid., 45. punkts.

221 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 1305/2013 (2013. gada 17. decembris) par atbalstu lauku attīstībai no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA) un ar ko atceļ Padomes Regulu (EK) Nr. 1698/2005, OV L 347, 20.12.2013, 487. lpp.

222 EST 2022. gada 28. aprīļa spriedums lietā C-251/21 *Piltenes meži*, 89. punkts.

223 Turpat, 91.–96. punkts.

224 Hoek N. Nature Restoration put to EU Law: Tensions and Synergies between Private Property Rights and Environmental Protection. (Preprint), 2024, p. 7

225 Satversmes tiesas 2010. gada 19. jūnija spriedums lietā Nr. 2010-02-01, 5.2. apakšpunkts, Latvijas Vēstnesis, Nr. 100, 28.06.2010.

226 Satversmes tiesas 2022. gada 27. oktobra spriedums lietā Nr. 2021-31-0103, 20. punkts, Latvijas Vēstnesis, Nr. 211, 31.10.2022.

227 Satversmes tiesas 2023. gada 21. marta spriedums lietā Nr. 2022-06-03, 17.2. apakšpunkts, Latvijas Vēstnesis, Nr. 59, 23.03.2023.

augļus".[228] Tātad īpašuma tiesības aptver arī kokus uz meža zemes (mežaudzi) atbilstoši Civillikuma 974. panta prezumpcijai par to piederību meža zemes īpašniekam.

Satversmes 105. panta otrais teikums līdzsvaro īpašuma tiesību plašo tvērumu ar īpašnieka atbildību pret sabiedrību – īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm.[229] Tādējādi izpaužas īpašuma "sociālā funkcija, kuras mērķis ir panākt taisnīgu līdzsvaru starp sabiedrības interesēm un indivīda pamattiesībām".[230] "Sociālā funkcija uzliek katram īpašniekam pienākumu rēķināties ar citu interesēm."[231] Satversmes tiesa ir identificējusi teritorijas plānojumu kā šādu sociālas funkcijas – vides aizsardzības u. c. – diktētu ierobežojumu.[232]

Satversmes tiesa nav vērtējusi meža zemju lietošanas aprobežojumus vides mērķiem, bet ir analizējusi prasības ciršanas apliecinājuma saņemšanai Satversmes 115. pantā ietverto tiesību dzīvot labvēlīgā vidē kontekstā (lieta analizēta turpmāk).

Mežsaimniecības un vides aizsardzības interešu līdzsvarošanai būtiski klasificēt mežaudzi un tajā veicamo saimniecisko darbību kā piederīgas kādai no pamattiesībām. Kā jau norādīts, autores uzskata, ka mežaudzi aptver Satversmes 105. pantā ietvertais īpašuma jēdziens. Tomēr pētījuma kontekstā jānošķir īpašuma tiesības uz meža zemi un mežaudzi no tiesībām veikt mežistrādi vai citu saimniecisko darbību meža zemē.

4.2.1.3.1. Stratifikācijas princips kā uzņēmējdarbības brīvības aizskāruma līdzsvarotājs

Hartas 16. pantā pozitivizēts vispārējs Eiropas Savienības tiesību princips: tiesības uz uzņēmējdarbības brīvību.[233] Saskaņā ar Hartas 51. panta 1. punktu Latvijai, īstenojot Eiropas Savienības tiesību aktus, šis princips ir saistošs. Kā norādīts Hartas 52. panta 1. punktā: "Visiem [..] Hartā atzīto tiesību un brīvību izmantošanas ierobežojumiem ir jābūt noteiktiem tiesību aktos, un tajos jārespektē šo tiesību un brīvību būtība. Ievērojot proporcionalitātes principu, ierobežojumus drīkst uzlikt tikai tad, ja tie ir nepieciešami un patiešām atbilst vispārējas nozīmes mērķiem, ko atzinusi Savienība, vai vajadzībai aizsargāt citu personu tiesības un brīvības." *Verburgs* (*Verburg)* uzskata, ka princips arī rada dalībvalstīm augstāku pienākumu pamatot ierobežojumus to pieņemšanas brīdī.[234]

228 Satversmes tiesas 2023. gada 2. maija spriedums lietā Nr. 2022-02-01, 18. punkts, Latvijas Vēstnesis, Nr. 85B, 03.05.2023.

229 Tamužs K., et al. Latvijas Republikas Satversmes 105. pants: tiesības uz īpašumu, 2023, 45. lpp. un tajā norādītā judikatūra.

230 Satversmes tiesas 2021. gada 7. oktobra spriedums lietā Nr. 2020-59-01, 23.1. apakšpunkts, Latvijas Vēstnesis, Nr. 195, 08.10.2021.

231 Satversmes tiesas 2007. gada 26. aprīļa spriedums lietā Nr. 2006-38-03, 10. punkts, Latvijas Vēstnesis, Nr. 70, 28.04.2007.

232 Turpat.

233 Hogan H. The origins and development of Article 16 of the Charter of fundamental rights. European Law Open, 2023, No. 2, pp. 754, 765–766.

234 Verburg L. G. Ter Visie – Het grondrecht van de vrijheid van ondernemerschap: een nieuw geluid?, tao 2017 (3), pp. 115–117. Citēts no: Kegge R., Drahmann A. The Programmatic Approach: Finding the Right Balance between the Precautionary Principle and the Right to Conduct a Business, 2020, 17 Journal for European Environmental & Planning Law 1, p. 93.

Mežsaimniecības kontekstā tas nozīmē, ka Hartas 16. pants ir piemērojams jebkurā situācijā, kad ierobežojumi saimnieciskās darbības veikšanā vides aizsardzības interesēs noteikti Eiropas Savienības tiesību ieviešanai, piemēram, Putnu un Dzīvotņu direktīvu prasību ieviešanā, tajās paredzētajos dalībvalsts rīcības brīvības gadījumos.

Hartas 16. panta vieta Latvijas tiesiskajā sistēmā ir citu pētījumu priekšmets – Satversmes tiesa gan ir norādījusi, ka tieši Satversmes 105. pants aptver tiesības veikt uzņēmējdarbību, kas jau uzsākta, bet neaptver tiesības uzsākt jaunu uzņēmējdarbību.[235] Tas nozīmē, ka pētījumā un potenciālo mežsaimniecības normatīvo aktu grozījumu izstrādē Hartas 16. pants jāpiemēro arī kā Eiropas Savienības vispārējais tiesību princips un, ievērojot Satversmes atvērtības Eiropas Savienības tiesībām principu, jāvadās pēc EST judikatūras atziņām.

Meža likumā uzņēmējdarbības brīvība vismaz kā nozares tiesību princips pierakstīta 4. panta piektajā daļā. Autores atzīmē, ka uzņēmējdarbības brīvības jēdziens pamato arī Meža likuma 12. pantā ietverto ierobežojumu saņemt apliecinājumu koku ciršanai mežā, bet sīkāka šī jautājuma analīze prasa atpazīt un atklāt uzņēmējdarbības brīvības principa saturu Latvijas tiesiskajā sistēmā nesaistīti ar Eiropas Savienības tiesībām un ir cita pētījuma priekšmets.

EST vairākās lietās norādījusi uz gadījumiem, kad uzņēmējdarbības brīvības kodols ar dalībvalsts tiesību aktiem nav skarts.[236] Līdzīgi lietā par Lietuvas mehānismu zvejošanas kvotu piešķiršanai – C-540/16 *Spika* – Eiropas Savienības Tiesa vērtēja mehānismu zivsaimniecības uzņēmumiem, kuriem bija jāpiesakās uz nozvejas kvotām, bet tika ierobežots maksimālā piešķīruma apjoms. Eiropas Savienības Tiesas ieskatā tas neskāra Hartas 16. panta kodolu.[237] Tādējādi, ja šos secinājumus piemēro mežsaimniecības jomai, saimnieciskās darbības ierobežojums, piemēram, daļā meža zemes teritorijas vai pēc cirtes veida, un vispārīgais pienākums saņemt apliecinājumu pirms cirsmas neierobežo uzņēmējdarbības brīvības kodolu.

Tātad, ja vien konkrētais aprobežojums neierobežo uzņēmējdarbības brīvības kodolu, jautājumus par mežsaimnieciskās darbības ierobežojumiem vērtē saskaņā ar Hartas 52. panta 1. punktu jeb pārbauda tā samērīgumu. Atšķirībā no iepriekš aprakstītajām lietām par tiesību uz īpašuma ierobežojumiem uzņēmējdarbības brīvības jautājumos samērīgumu var vērtēt caur stingru nepieciešamību pēc konkrēta ierobežojuma un tā radīto finanšu slogu uzņēmējam.

Spriedumā lietā C-395/22 *Trade Express-L un Devnia Tsiment* EST skaidroja, kā Bulgārijas tiesai jāvērtē pienākuma samērīgums komersantiem piedalīties degvielas nacionālās drošības rezerves izveidē.[238] EST norādīja, ka par labu samērīgam pienākumam visdrīzāk kalpo pienākuma īsais periods – viens gads, rezervju apjoms, iespēja

235 Tamužs K. et al. *Latvijas Republikas Satversmes 105. pants: tiesības uz īpašumu, 2023*, 25. lpp. un tajā norādītā judikatūra

236 Piemēram, Eiropas Savienības Tiesas 2024. gada 30. aprīļa spriedums lietā C-395/22 *Trade Express-L un Devnia Tsiment*, 82.–84. punkts.

237 Eiropas Savienības Tiesas 2018. gada 12. jūlija spriedums lietā C-540/16 *Spika and Others*, 38.–40. punkts.

238 EST 30.04.2024. spriedums lietā C-395/22 Trade Express-L un Devnia Tsiment, 23.–28., 86. punkts.

tās pārdot pēc pienākuma beigām un iespēja šo pienākumu deleģēt centralizētam degvielas rezervju glabātājam. Par nesamērīgu pienākumu liecinātu finansiālā ietekme uz uzņēmumu, ņemot vērā tā lielumu un apgrozījumu, it īpaši kontekstā ar citiem uzņēmumiem, kuriem uzlikts šāds pienākums, vai pienākuma radīts apdraudējums uzņēmuma maksātspējai vai konkurences pozīcijai tirgū. EST gan norādīja, ka šādu pārmērīgu pienākumu iespējams risināt ar kompensāciju.[239]

Piemērojot šīs atziņas mežsaimniecības jomai, būtu jāvērtē vides aizsardzības prasību samērīgums ar uzņēmējdarbības jeb mežsaimnieciskās darbības brīvību. Šādā vērtējumā jāanalizē vismaz tādi samērīguma vērtējuma elementi kā vides aizsardzības pienākuma periods, skartā meža zemes daļa konkrētā zemesgabalā vai ciršanas atļaujai pakļautā vienība, iespēja šo pienākumu deleģēt un ietekme uz mežsaimnieciskās darbības veicēja (arī meža zemes īpašnieka) maksātspēju, konkurences pozīciju tirgū un cirsmas tirgus vērtību.

Autores uzskata, ka mežsaimniecības jomā stratifikācijas princips varētu iezīmēt uzņēmējdarbības brīvības elementu – brīvību veikt saimniecisku darbību jeb mežistrādi un līgumu slēgšanas brīvības, samērīguma vērtējuma papildu elementu. Proti, jaunu mežsaimniecības ierobežojumu gadījumā vides aizsardzības interesēs stratifikācijas princips varētu kalpot par vienu no apsvērumiem vērtējumā, vai šos ierobežojumus labot vai pat tos nepieņemt, lai novērstu pārmērīgu uzņēmējdarbības brīvības aizskārumu un ievērotu tiesisko pienākumu par 30 % dabas aizsardzības teritorijām. Valstij ievērojot šo principu, būtu iespējams skaidri identificēt aizsargājamu sabiedrības interesi uzņēmējdarbības ierobežojumu noteikšanā, kas tiek pildīta ar 30 % aizsargājamo teritoriju. Tādējādi tiktu īstenots gan Bioloģiskās daudzveidības stratēģijā noteiktais 30 % aizsargājamo teritoriju mērķis, gan Eiropas Savienības bioekonomikas konkurētspējas un ilgtspējas stratēģiskajā satvarā norādītā valsts loma bioekonomikas veidošanā.

4.2.1.3.2. Ierobežojuma kompensācijas kritēriji

Pētījuma sagatavošanas laikā kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem meža zemēs Latvijā regulē likums "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās".[240] Likuma 2. panta pirmā daļa paredz kompensēt mežsaimnieciskās darbības ierobežojumus aizsargājamās teritorijās ikgadēja atbalsta maksājuma veidā. Dabas rezervātā vai citas aizsargājamās teritorijas dabas rezervāta, stingrā režīma vai regulējamā režīma zonā kā kompensācijas veidu var piemērot neapbūvētas zemes atpirkšanu saskaņā ar šī likuma 2. panta piekto daļu.

ST ir norādījusi, ka atlīdzība par mežsaimnieciskās darbības ierobežojumu ietilpst Satversmes 105. pantā minētā jēdziena "īpašums" saturā.[241] Tātad ST tiecas konkretizēt dažus no uzņēmējdarbības brīvības elementiem sasaistē ar Satversmes 105. pantu.

239 Turpat, 86.–89. punkts; sk. arī EST 12.02.2026. spriedums lietā C-48/24 *VšĮ Vilniaus tarptautinė mokykla*, 68. punkts.

240 Likums "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās". Latvijas Vēstnesis, Nr. 74, 17.04.2013.

241 Satversmes tiesas 2014. gada 19. marta spriedums lietā 2013-13-01, 8.3. punkts. Latvijas Vēstnesis, Nr. 58, 21.03.2014.

ST nākotnes ienākumus uzskata par īpašumu vienīgi "tad, ja tie jau ir nopelnīti vai pastāv prasījums, kurš var tikt apmierināts".[242] ST ir uzsvērusi, ka "personai nav aizsargājamu tiesību arī uz nākotnē iespējamu peļņas gūšanu savas komercdarbības ietvaros, jo šāda abstrakta iespējamība nav uzskatāma par tiesību uz īpašumu objektu".[243] Turklāt "tiesības uz īpašumu negarantē komersantam tiesības būt pasargātam no komercdarbības riska".[244] Lai gan mežsaimniecības ierobežojumu kontekstā Satversmes tiesa pieļauj mežaudzes vērtības kompensāciju ilgtermiņā, tas nav viennozīmīgi attiecināms uz peļņas daļu jebkurā koksnes pārdošanas darījumā.

Atklājot Satversmes 105. panta saturu arī ar mežsaimniecību saistītās lietās, ST ir ņēmusi vērā ECT judikatūru par tiesībām uz īpašumu, piemēram, lietā Nr. 2011-19-01,[245] kurā tiesa vērtēja prasības kompensācijai par meža zemes lietošanas ierobežojumiem likumā "Par zemes īpašnieku tiesībām uz kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem īpaši aizsargājamās dabas teritorijās un mikroliegumos".[246] Šajā spriedumā ST konstatēja, ka prasība īpašumtiesībām būt ierakstītām zemesgrāmatā pirms ierobežojumu noteikšanas nav samērīga, jo tā neatbilst Satversmes 91. pantā ietvertajam tiesiskās vienlīdzības principam.[247]

Spriedumā lietā Nr. 2025-09-03[248] ST vērtēja Latvijas kompensācijas sistēmu meža zemju īpašniekiem par saimnieciskās darbības ierobežojumiem mikroliegumos. ST nosprieda, ka Ministru kabineta noteiktais fiksētais ikgadējais atbalsts – 160 euro/ha 2014.–2022. gadā un 196 euro/ha 2023.–2027. gadā nav acīmredzami nesamērīgs un līdzsvaro meža īpašnieku un pārējās sabiedrības intereses.[249] Tiesa konstatēja, ka kompensācijas summas aprēķinātas uz AS "Latvijas valsts meži" vidējās kokmateriālu sortimentu cenas un mežizstrādes izmaksu pamata par agrākiem periodiem.[250] Tiesa izcēla argumentu, ka atbalsta mērķis ir segt negūto peļņu ilgtermiņā atbilstoši vidējām izmaksām, nevis segt individuālu negūto peļņu. ST norādīja, ka šāda metode ir balstīta uz objektīviem un racionāliem apsvērumiem.[251]

Tiesiskās vienlīdzības kontekstā tiesa secināja, ka īpašnieki ar pieaugušu, vērtīgu mežaudzi un īpašnieki ar jaunaudzi atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos mežaudzes attīstības cikla perspektīvā. Tāpēc fiksētais atbalsts nerada nepamatoti nediferencētu attieksmi Satversmes 91. panta pirmā teikuma izpratnē.[252] ST šajā spriedumā norādīja, ka likumdevējam nav jāpieturas pie kādiem konkrētiem kritērijiem

242 Satversmes tiesas 2021. gada 27. maija spriedums lietā 2020-49-01, 20.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, Nr. 103, 31.05.2021.
243 Tamužs K. et al. Latvijas Republikas Satversmes 105. pants: tiesības uz īpašumu, 2023, 39. lpp. un tajā norādītā judikatūra.
244 Turpat.
245 Satversmes tiesas 2012. gada 7. jūnija spriedums lietā 2011-19-01, 9.1. punkts, Latvijas Vēstnesis, Nr. 91, 12.06.2012.
246 Likums "Par zemes īpašnieku tiesībām uz kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem īpaši aizsargājamās dabas teritorijās un mikroliegumos". Latvijas Vēstnesis, Nr. 108, 12.07.2005. Zaudējis spēku 01.06.2013.
247 Sprieduma 18.4. punkts.
248 Satversmes tiesas 2026. gada 10. aprīļa spriedums lietā 2025-09-03. Latvijas Vēstnesis, Nr. 72, 15.04.2026.
249 Sprieduma 19. punkts.
250 Sprieduma 18. punkts.
251 Sprieduma 18.1. un 18.2. punkts.
252 Sprieduma 20. punkts.

kompensācijas noteikšanā – tam ir plaša rīcības brīvība noteikt kompensācijas mehānismu, ciktāl tas ir objektīvs un pamatots.[253]

Rezumējot tiesību uz īpašumu aizsardzības kontekstā ECT, EST un ST izspriedušas lietas par to, vai vides mērķu sasniegšanai noteiktie tiesību uz īpašumu ierobežojumi ir samērīgi un kuros gadījumos nepieciešama kompensācija. Šāda kompensācija Latvijā nav aprēķināma kā individuāli negūta peļņa no mežistrādes. Autores uzskata, ka uzņēmējdarbības brīvības ierobežojumu gadījumā papildus jāņem vērā EST judikatūra par Hartas 16. pantu. Hartas 16. panta piemērošanas gadījumos mežsaimniecības jomā Latvijā stratifikācijas principa loma būtu iespējama kā samērīguma testa elements.

4.2.2. TIESĪBU DZĪVOT LABVĒLĪGĀ VIDĒ TVĒRUMS MEŽA KONTEKSTĀ

Satversmes 115. pants noteic garantiju personu tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē. Šāda garantija nav pašsaprotama visās tiesību sistēmās ne nacionālā, ne reģionālā līmenī. Turklāt Latvijas tiesiskajā sistēmā jēdzienu "vide" saprot plaši, proti, tā ietver ne tikai dabas elementus, bet arī cilvēka veidoto vidi, kultūras mantojumu, ainavu un sociāli ekonomiskos faktorus, turklāt vides definīcija nav izsmeļoša un ir dinamiski piemērojama.[254]

Šī pētījuma vajadzībām aplūkota ECT, EST un ST tiesu prakse un būtiskākās atziņas lietās, kas saistītas ar tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē tiktāl, ciktāl jēdziens "vide" saistīts ar dabas vidi un mežsaimniecību lielākā vai mazākā mērā.

4.2.2.1. ECT judikatūra: vides tiesību atpazīšana ECK

ECK nedefinē tiesības dzīvot labvēlīgā vidē. ECT ir uzsvērusi, ka neviena ECK norma nav īpaši paredzēta vispārējai tiesību dzīvot labvēlīgā vidē[255] aizsardzībai, taču plašākā judikatūrā tiesa ir interpretējusi citas ECK normas, no kurām šīs tiesības var interpretēt, vai atzinusi vides aizsardzības apsvērumus par pamatotiem citu pamattiesību ierobežošanai. Šādu pieeju Eiropas Cilvēktiesību tiesa konkretizēja 1994. gadā, pamatojot to ar ECK kā "dzīvu instrumentu" tiesību aizsardzībā.[256] Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā vides tiesības atpazīst saistībā ar ECK 2. pantu (tiesības uz dzīvību), 6. pantu (tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu), 8. pantu (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) un ECK Pirmā protokola 1. pantu (tiesības uz īpašumu). Konkrētus tehniskus noteikumus meža ciršanai vai atjaunošanai Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā judikatūrā līdz šim nav vērtējusi, tomēr šajā apakšnodaļā aplūkotas tiesas

253 Satversmes tiesas 2026. gada 10. aprīļa spriedums lietā 2025-09-03, 18.2. punkts.

254 Meiere S. Tiesības uz labvēlīgu vidi un to īstenošanas tiesiskās problēmas Latvijā. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte, 2013, 173. lpp.

255 Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2003. gada 22. maija spriedums lietā *Kyrtatos pret Grieķiju*, iesnieguma Nr. 41666/98, 52. punkts.

256 Morrow K. The ECHR, Environment-Based Human Rights Claims and the Search for Standards. In Environmental Rights (pp. 42–43). Cambridge University Press, 2019. https://doi.org/10.1017/9781108612500.003

nozīmīgākās atziņas vides tiesībās saistībā ar meža nozari ECK 2., 6. un 8. panta kontekstā.

Lietā *Kaminskas pret Lietuvu* Eiropas Cilvēktiesību tiesa vērtēja pieteicēja sūdzību par rīkojumu nojaukt viņa vienīgo mājvietu – māju, kas bija uzcelta nelikumīgi uz meža zemes, un analizēja to no ECK 8. panta skatpunkta. Tiesa nekonstatēja pārkāpumu valsts rīcībā, jo atzina, ka mežu un vides aizsardzības interese ir leģitīms mērķis, lai iejauktos personas tiesībās uz mājokļa neaizskaramību. Turklāt nacionālās tiesas bija devušas pieteicējam iespēju mēģināt legalizēt būvniecību un bija izvērtējušas arī viņa individuālos apstākļus – veselību, vecumu un ienākumus. Tā kā pieteicējs bija informēts par būvniecības ierobežojumiem, Eiropas Cilvēktiesību tiesa īpaši norādīja, ka tā retos gadījumos piešķirs ECK aizsardzību personām, kuras apzināti nelikumīgi veic būvdarbus aizsargātā teritorijā.[257] Šis spriedums ir nozīmīgs ar to, ka tas apliecina: meža zemes un vides aizsardzība var attaisnot arī ļoti būtisku iejaukšanos personas tiesībās uz mājokļa neaizskaramību, ja persona apzināti rīkojusies pretēji tiesiskajam regulējumam.

2025. gadā lietā *Cangi un citi pret Turciju* (Nr. 2) pieteicēji iebilda pret projektu veidot niķeļa raktuves, norādot uz apsvērumiem par potenciālo kaitējumu videi, tostarp lielu platību atmežošanas rezultātā radīto nogruvumu, erozijas, plūdu un gruntsūdeņu izsīkuma riskiem. Eiropas Cilvēktiesību tiesa šajā lietā konstatēja ECK 6. panta pirmās daļas pārkāpumu. Eiropas Cilvēktiesību tiesa detalizēti analizēja nacionālajai tiesai sniegtos ekspertu atzinumus un secināja, ka nacionālās tiesas nebija sniegušas pietiekamu un atbilstošu pamatojumu attiecībā uz pieteicēju iebildumiem par vides riskiem, kas nebija pienācīgi analizēti ekspertu atzinumos.[258] Tādējādi šis spriedums spilgti ilustrē ECT pieeju vērtēt tiesas kontroles kvalitāti vides lietās, kur piemērojamas dabas zinātnēs paustās atziņas un ekspertu viedokļi.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa pagaidām tiešā veidā nav izteikusies par mežsaimniecību klimata pārmaiņu kontekstā. Šajā ziņā tiesas judikatūra ir attīstījusies saistībā ar vispārēju valsts pienākumu mazināt klimata pārmaiņu riskus, nevis saistībā ar konkrētu mežu saglabāšanas vai apsaimniekošanas veida pienākumu. Vienlaikus lietā *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz un citi pret Šveici* tiesa, ievērojot klimata zinātnieku paustās atziņas, norāda uz valstu samazināto rīcības brīvību to izvirzīto klimata mērķu sasniegšanā un valsts pozitīvo pienākumu pieņemt un piemērot efektīvus pasākumus klimata pārmaiņu novēršanā ECK 8. panta kontekstā.[259] Lai klimata lietās analizētu ECK 2. panta pārkāpumus, jāpastāv reālam un tūlītējam apdraudējumam dzīvībai.[260] Tātad saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru valstīm klimata pārmaiņu novēršanā ir jāņem vērā zinātnes atziņas par klimata pārmaiņu un mežsaimniecības

257 Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2020. gada 4. augusta spriedums lietā *Kaminskas pret Lietuvu*, iesnieguma Nr. 44817/18, 56., 58.–64. punkts.

258 Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2025. gada 8. jūlija spriedums lietā *Cangi un citi pret Turciju* (Nr. 2), iesnieguma Nr. 65087/19 7, 50. punkts.

259 Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2024. gada 9. aprīļa spriedums lietā *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz un citi pret Šveici*, iesnieguma Nr. 53600/20, ECHR 2024, 542., 543., 545. punkts.

260 Turpat, 513. punkts.

savstarpējām likumsakarībām. Eiropas Cilvēktiesību tiesa šajā ziņā uztur jau iepriekš identificēto tendenci vides tiesībās ierobežot valstu rīcības brīvību ar dabaszinātnieku atziņām.

Līdz ar to iespējams secināt, ka, pirmkārt, ECK negarantē tiesības dzīvot labvēlīgā vidē arī ar mežsaimniecību saistītās lietās, bet mežu aizsardzību uzskata par ļoti svarīgu sabiedrības interesi. Otrkārt, valstīm vides aizsardzības jomā ir rūpīgi jāvērtē dabaszinātnieku paustās atziņas un jātiecas uz klimata pārmaiņu novēršanu. Treškārt, ja persona apzināti pārkāpj meža zemes aizsardzības režīmu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa, visticamāk, nekonstatēs pārkāpumu valsts rīcībā.

4.2.2.2. Eiropas Savienības Tiesas judikatūra: augsta vides aizsardzības līmeņa uzturēšana

Eiropas Savienības pamattiesību sistēmā līdzīgi kā ECK nepastāv autonoma, vispārīga subjektīva pamattiesība dzīvot labvēlīgā vidē.[261] LESD 191. panta 1. punkts piešķir tiesības Eiropas Savienībai veidot vides politiku, lai uzlabotu vides kvalitāti un apdomīgi un racionāli izmantotu dabas resursus. Panta 2. punkts noteic, ka Eiropas Savienības vides politikai jātiecas panākt augsta līmeņa aizsardzību, pamatojoties "uz piesardzības un preventīvās darbības principu, uz principu, ka videi nodarīts kaitējums jālabo, pirmām kārtām novēršot tā cēloni, un uz principu, ka maksā piesārņotājs". No LESD 191. panta 3. punkta ES vides politikas izstrādē izriet pienākums "ņemt vērā pieejamos zinātnes un tehnikas datus, vides apstākļus dažādos Savienības reģionos, iespējamos ieguvumus un izmaksas darbības vai bezdarbības gadījumā, vienotu Savienības ekonomisku un sociālu attīstību, kā arī tās reģionu līdzsvarotu attīstību". Hartas 37. panta teksts norāda uz pienākumu Eiropas Savienībai nodrošināt augsta līmeņa vides aizsardzību saskaņā ar ilgtspējīgas attīstības principu.[262]

Saistībā ar meža apsaimniekošanu un ciršanas priekšnoteikumiem EST ir skatījusi lietas galvenokārt Eiropas Savienības vides tiesību izpratnē – par ietekmes novērtējumu, sugu aizsardzību, *Natura 2000* teritorijām. Šajā apakšnodaļā aplūkotas tiesas aktuālākās atziņas.

Lietā *Komisija pret Poliju* (*Białowieża Forest*) EST atzina, ka Polija, palielinot izcērtamās koksnes apjomu astoņzobu mizgrauža ierobežošanai un veicot aktīvu meža apsaimniekošanu *Natura 2000* teritorijā, pārkāpa Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu, jo meža apsaimniekošanas plāna grozījums tika pieņemts, nepārliecinoties, ka tas nekaitēs teritorijas integritātei. EST norādīja, ka, piemērojot piesardzības principu, direktīvas pārkāpuma konstatēšanai nav jāpierāda pilnīga cēloņsakarība: pietiek ar

261 Eiropas Savienības Tiesas 2016. gada 21. decembra spriedums lietā C-444/15 *Associazione Italia Nostra Onlus*, 42.–44., 61.–63. punkts. Sk. arī Vispārējās Tiesas 2016. gada 28. septembra rīkojums lietā T-600/15 *PAN Europe u. c.,* 47. un 48. punkts.

262 Mikosa Ž. Vides aizsardzības norma Pamattiesību hartā. Jurista Vārds, 30.04.2024., Nr. 18/19 (1336/1337). Pieejams: https://m.juristavards.lv/zurnals/285199-vides-aizsardzibas-norma-pamattiesibu-harta/ [Aplūkots 17.05.2026.]

varbūtību vai risku, ka mežsaimnieciskās darbības var kaitēt teritorijas integritātei.[263] Līdz ar to aktīva meža apsaimniekošana *Natura* 2000 teritorijā pat tad, ja dalībvalsts to atļauj kā sanitāro cirti, ir pakļauta ļoti stingram iepriekšējas pārbaudes standartam.

Lietā *AS "Latvijas valsts meži"* EST atzina, ka darbības mežā, kas paredzētas ugunsdrošības infrastruktūras uzturēšanai īpaši aizsargājamā teritorijā, var būt "projekts" Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta izpratnē, ja tas maina teritorijas fizisko veidolu. Eiropas Savienības Tiesa uzsvēra, ka šādas darbības nevar automātiski atbrīvot no ietekmes uz *Natura 2000* teritoriju novērtējuma tikai tāpēc, ka tās paredz valsts ugunsdrošības regulējums. Jānovērtē, vai nākotnes ugunsgrēku risks attaisno darbu veikšanu, turklāt tos nedrīkst sākt vai turpināt pirms novērtējuma pabeigšanas, izņemot ļoti šauri interpretējamus izņēmumus.[264] Šis spriedums vēlreiz apliecina, ka *Natura 2000* teritorijās arī nacionālajos tiesību aktos iedibinātas darbības, kas valsts ieskatā vērstas uz meža saglabāšanu, ir pakļautas ietekmes uz vidi novērtējumam.

Papildus autores uzsver, ka Eiropas Savienības Vispārējā tiesa izskatījusi lietu *Robin Wood un citi pret Komisiju,* kurā tiesa norādīja, ka meža biomasas izmantošana var tikt uzskatīta par klimata mērķiem atbilstošu.[265] Šis spriedums pētījuma izstrādes laikā ir pārsūdzēts,[266] bet iezīmē Eiropas tiesību telpā pastāvošo diskusiju par labākajiem meža resursu izmantošanas veidiem klimata mērķu sasniegšanā.

Saistībā ar nevalstisko organizāciju tiesībām iebilst pret atkāpju piešķiršanu no aizsargātas sugas dzīvnieka – brūnā lāča – aizsardzības sistēmas lietā C-240/09 *Lesoochranárske zoskupenie VLK* EST norādīja: tā kā Eiropas Savienība ir viena no Orhūsas konvencijas parakstītājām, konvencija un tās 9. panta 3. punkts ir Eiropas Savienības tiesību neatņemama sastāvdaļa. Valsts tiesai savas procesuālās normas jāinterpretē, cik vien iespējams, tā, lai vides aizsardzības organizācija varētu tiesā apstrīdēt lēmumu, kas var būt pretrunā Savienības vides tiesībām.[267] Šāds pienākums dalībvalstu tiesām ir attiecināms uz visām vides tiesību lietām – arī tādām, kurās skarti jautājumi par meža apsaimniekošanu. Līdz ar to nevalstisko organizāciju pieeja tiesām šajos strīdos ir plaša.

Lietā C-243/15 *Lesoochranárske zoskupenie VLK* par atļaujas izsniegšanu nožogojuma uzstādīšanai, lai paplašinātu briežu dārza aploku aizsargātā teritorijā, EST jau daudz skaidrāk sasaistīja vides aizsardzību ar Hartas 47. pantā ietvertajām tiesībām uz efektīvu tiesību aizsardzību un taisnīgu tiesu. Tiesa norādīja, ka vides organizācijām jābūt efektīvai iespējai tiesā apstrīdēt ne tikai atteikumu veikt atbilstošu novērtējumu par šādu atļauju, bet arī pašu novērtējumu, ja tas ir kļūdains.[268] Tātad nevalstiskās organi-

263 Eiropas Savienības Tiesas 2018. gada 17. aprīļa spriedums lietā C-441/17 *Komisija pret Poliju (Białowieża Forest)*, 116.–120. punkts.

264 Eiropas Savienības Tiesas 2023. gada 7. decembra spriedums lietā C-434/22 *AS "Latvijas valsts meži",* 39., 41., 48., 71. punkts.

265 Vispārējās tiesas 2026. gada 18. marta spriedums lietā T-575/22 *Robin Wood un citi pret Komisiju*, 260. punkts.

266 Eiropas Savienības Tiesas lieta Nr. C-573/26, atrodas sagatavošanā.

267 Eiropas Savienības Tiesas 2011. gada 8. marta spriedums lietā C-240/09 *Lesoochranárske zoskupenie VLK*, paras. 30., 45., 51., 52. punkts.

268 Turpat, 50.–61. punkts.

zācijas var iebilst arī pret starplēmumiem un ekspertu novērtējumiem, kas satur galīgā lēmuma pieņemšanā materiāltiesiski būtiskus apsvērumus.

Spriedums lietā *Komisija pret Poliju* ir ļoti nozīmīgs saistībā ar mežu apsaimniekošanas plāniem Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta kontekstā un tiesas kontroles nodrošināšanu pār tiem. EST atzina, ka meža apsaimniekošanas plānus var apstrīdēt nevalstiskās organizācijas un ka valsts ir nepareizi transponējusi Putnu un Dzīvotņu direktīvas, un ka tā nevarēja, pamatojoties uz ministra izdotu "labās mežsaimniecības prakses" rīkojumu, iepriekš pieņemt, ka mežu apsaimniekošanas plāni ir atbilstīgi Dzīvotņu un Putnu direktīvām.[269] Tātad, pirmkārt, tiesa uzsvēra valsts pienākumu vērtēt Dzīvotņu un Putnu direktīvu transponēšanu nacionālajās tiesībās. Otrkārt, tiesa Polijas tiesiskajā situācijā norādīja uz nevalstiskā sektora tiesībām uz efektīvu tiesas pārbaudi arī saistībā ar meža apsaimniekošanas plāniem.

No šīs judikatūras izriet trīs galvenie secinājumi. Pirmkārt, EST mežsaimniecības lietās aizsargā vidi galvenokārt caur piesardzības principu, *Natura 2000* teritoriju integritāti un stingru sugu aizsardzību. Otrkārt, pat tādi meža apsaimniekošanas mērķi kā mizgraužu ierobežošana, ugunsdrošība un "labās prakses" ieviešana paši par sevi neatceļ pienākumu veikt iepriekšēju novērtējumu un ievērot augstus vides aizsardzības standartus. Treškārt, valstīm jānodrošina pieeja tiesai nevalstiskajām organizācijām ne vien saistībā ar procesuāliem, bet arī materiāltiesiskiem apsvērumiem.

4.2.2.3. Satversmes tiesas atziņas

Satversmes 115. pants noteic, ka "Valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu".

ST lietas var tikt ierosinātas pēc dažādu subjektu pieteikumiem, tomēr vides tiesību lietas visbiežāk ierosinātas uz privātpersonu iesniegto konstitucionālo sūdzību pamata. Satversmes tiesas likums[270] neparedz populārsūdzības institūtu, tādējādi personas nevar vērsties tiesā vispārības labā. Tiesības vērsties ar pieteikumu tieši vides aizsardzības interesēs ST ir gan fiziskām personām, gan personu apvienībām, gan privāto tiesību juridiskajām personām. Biedrību un nodibinājumu tiesības var tikt aizskartas, un tie var vērsties Satversmes tiesā, ja to darbības mērķis ir vides aizsardzība, ja tie ir dibināti atbilstoši likumam un iespēju robežās tie ir piedalījušies apstrīdētā normatīvā akta izstrādes vai pieņemšanas procesā.[271]

Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē nav absolūtas – tās var ierobežot, "samērojot ar tādām sabiedrības interesēm kā līdzsvarota saimnieciskā attīstība un ekonomiskā labklājība".[272] Turklāt ekonomiskās intereses var prasīt pārveidot dabas vidi.[273]

269 Eiropas Savienības Tiesas 2023. gada 3. marta spriedums lietā C-432/21 *Komisija pret Poliju*, 113., 176. punkts.
270 Satversmes tiesas likums. LR likums: Latvijas Vēstnesis, Nr. 103, 14.06.1996.
271 Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2007-11-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 12, 23.01.2008., 12.2.–13.2. punkts.
272 Satversmes tiesas 2009. gada 6. jūlija spriedums lietā Nr. 2008-38-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 106, 08.07.2009., 9.2. punkts.
273 Turpat.

Satversmes tiesa pārbauda tiesību normu atbilstību Satversmes 115. pantam, vērtējot, vai valsts ir izpildījusi savu "pienākumu izveidot un nodrošināt efektīvu vides aizsardzības sistēmu",[274] ievērojot ilgtspējas, piesardzības un izvērtēšanas principus.[275]

ST ir norādījusi, ka "ilgtspējīga attīstība ietver integrētu un līdzsvarotu vides, ekonomikas un sabiedrības labklājības attīstību, kas apmierina iedzīvotāju ekonomiskās un sociālās vajadzības un nodrošina vides aizsardzības prasību ievērošanu, neapdraudot nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanas iespējas, kā arī nodrošina bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu".[276] "Saskaņā ar piesardzības principu ir pieļaujama tādu darbību vai pasākumu ierobežošana vai aizliegšana, kuru ietekme uz vidi, personu veselību un labklājību nav pietiekami izvērtēta."[277] "Turklāt piesardzības principam ir divi aspekti. Pirmkārt, pienākums pierādīt to, ka netiks negatīvi ietekmēta vides ilgtspējība, ir tam, kurš plāno veikt darbību vai pieņemt lēmumu. Otrkārt, plānotās darbības vai lēmuma ietekme ir jāvērtē tiktāl, ciktāl tas iespējams, un izmantojot tādas tehnoloģijas un metodes, kas vispilnīgāk atklāj iespējamās sekas."[278] "Savukārt izvērtēšanas princips paredz, ka jebkuras tādas darbības sekas, kas var būtiski ietekmēt vidi, personu veselību un labklājību, jāizvērtē pirms attiecīgās darbības atļaušanas vai uzsākšanas."[279] Tādējādi Satversmes tiesa ir izvērsti izteikusies gan par ilgtspējas principa nozīmi, gan citiem vides tiesībās piemērojamiem principiem Latvijas tiesību sistēmā.

Vairākas no ST skatītajām lietām par Satversmes 115. pantā ietverto pamattiesību ir saistītas ar mežiem un to aizsardzību. No mežsaimniecības viedokļa nozīmīgākais ir ST 2024. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2023-01-03, kurā tika vērtēta Ministru kabineta noteikumu norma, kas samazināja galvenās cirtes caurmēru pēc valdošās koku sugas un bonitātes. ST atzina šo regulējumu par neatbilstošu Satversmes 115. pantam un spēkā neesošu no tā spēkā stāšanās brīža. ST norādīja, ka tiesību normas, kas nosaka priekšnoteikumus koku ciršanai (caurmēru), ietilpst Satversmes 115. panta tvērumā. Tiesa atzina, ka Ministru kabinets bija pilnvarots izdot šo normu, taču tam bija jārīkojas atbilstoši ilgtspējības un piesardzības principam un jāvēršas Vides pārraudzības valsts birojā par stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma veikšanu.[280] Vienlaikus, vērtējot Ministru kabineta pilnvarojumu lietā, tiesa norādīja, ka apstrīdētās normas ekonomiskās dabas mērķi "nav pretrunā ar Meža likumā noteikto

274 Satversmes tiesas 2024. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2023-01-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 69, 09.04.2024., 17.1. punkts.

275 Turpat, 17.2. punkts; Satversmes tiesas 2026. gada 12. maija spriedums lietā Nr. 2025-11-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 91, 14.05.2026., 11.2. punkts; Satversmes tiesas 2011. gada 12. maija spriedums lietā Nr. 2010-56-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 74, 13.05.2011., 15.1. punkts.

276 Satversmes tiesas 2025. gada 13. novembra spriedums lietā Nr. 2024-26-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 222, 14.11.2025., 9.1. punkts.

277 Turpat.

278 Satversmes tiesas 2024. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2023-01-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 69, 09.04.2024., 17.2. punkts.

279 Satversmes tiesas 2025. gada 13. novembra spriedums lietā Nr. 2024-26-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 222, 14.11.2025., 9.1. punkts.

280 Satversmes tiesas 2024. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2023-01-03, 25. punkts.

mērķi veicināt meža ekonomiski, ekoloģiski un sociāli ilgtspējīgu apsaimniekošanu un izmantošanu".[281] ST šajā lietā nav atzinusi, ka galvenās cirtes caurmērs, kāds tas bija noteikts apstrīdētajā normā, pats par sevi nav atbilstošs Satversmei vai ka meža ekonomiskā potenciāla īstenošana nebūtu ilgtspējīga, bet gan saskaņā ar piesardzības principu izcēla nepieciešamību ievērot vides aizsardzības nodrošināšanai būtiskās procedūras tiesību normu izstrādē.

Satversmes tiesa ir vērtējusi vairāku pašvaldību saistošo noteikumu satversmību, kas saistīti ar mežu. Arī šajās lietās Satversmes tiesa uzsver nepieciešamību ievērot ilgtspējas, piesardzības un izvērtēšanas principus, teritorijas plānojuma grozījumus veikt saskaņā ar pašvaldības attīstības stratēģiju[282] un izvērtēt pēc būtības potenciālo kaitējumu videi.[283]

Saistībā ar aizsargjoslām Satversmes tiesa citā lietā ir paudusi nozīmīgu atziņu: "Aizsargjoslu likumā ietvertie saimnieciskās darbības ierobežojumi ir spēkā neatkarīgi no to ietveršanas teritorijas plānojumā, aizsargjoslas faktiskās attēlošanas teritorijas plānojuma grafiskajā daļā, kā arī teritorijai noteiktās plānotās (atļautās) izmantošanas."[284] Turklāt arī "pašvaldībai ir tiesības noteikt teritorijas plānojumā dažādus tiesību uz īpašumu aprobežojumus saskaņā ar teritorijas plānojumā paredzētajiem teritorijas attīstības virzieniem un sabiedrības vairākuma vēlmēm attiecībā uz teritorijas turpmāko attīstību".[285] Līdz ar to aizsargjoslas, pirmkārt, pastāv uz likuma pamata, otrkārt, tās var ietvert arī pašvaldības teritorijas plānojumā. Šī judikatūra skaidri norāda uz to, kādēļ informācijas apkopošana Latvijā par to, kādas teritorijas varētu iekļaut Bioloģiskās stratēģijas noteiktajos 30 % aizsargājamo teritoriju, ir izaicinošs uzdevums.

Apkopojot šajā apakšnodaļā minēto, secināms, ka Satversmes tiesa vides lietās aizsargā nevis absolūtu dabas neskartību, bet konstitucionāli pamatotu līdzsvaru starp vides aizsardzību un citām interesēm. Mežsaimniecības jomā Satversmes tiesa nav noliegusi ekonomisko interešu leģitimitāti tiesību normu pieņemšanā, bet ir norādījusi uz būtiskiem problēmjautājumiem normu pieņemšanas procesā saistībā ar iepriekšēju izvērtējumu. Līdzsvars starp mežsaimniecības un vides aizsardzības interesēm lielā mērā ir atkarīgs no tā, vai valsts un pašvaldības ir ievērojušas ilgtspējas, piesardzības un izvērtēšanas principus.

281 Satversmes tiesas 2024. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2023-01-03, 19.2. punkts.

282 Satversmes tiesas 2025. gada 13. novembra spriedums lietā Nr. 2024-26-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 222, 14.11.2025., 13.3. punkts.

283 Turpat; Satversmes tiesas 2011. gada 12. maija spriedums lietā Nr. 2010-56-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 74, 13.05.2011., 19.4. punkts.

284 Satversmes tiesas 2011. gada 14. aprīļa spriedums lietā Nr. 2010-62-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 61, 19.04.2011., 10. punkts.

285 Satversmes tiesas 2013. gada 5. aprīļa spriedums lietā Nr. 2012-20-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 67, 08.04.2013., 9. punkts.

4.3. IESPĒJAMIE INSTRUMENTI STRATIFIKĀCIJAS PRINCIPA ĪSTENOŠANĀ. PLĀNOŠANAS DOKUMENTI, NORMATĪVIE IEROBEŽOJUMI, KOMPENSĀCIJAS MEHĀNISMI

Stratifikācijas principa normatīva nostiprināšana, piemēram, Meža likumā, pati par sevi nav pietiekama, lai tas kļūtu par efektīvu meža pārvaldības instrumentu un iegūtu nozares tiesību principa raksturu. Stratifikācijas princips kā ikviens tiesību princips būtu konkretizējams citās tiesību normās un tiesību piemērošanas ceļā un ideālā gadījumā arī nostiprināts Satversmes tiesas judikatūrā. Ir identificējami vairāki jautājumi, kurus ieteicams konkretizēt normatīvajos aktos, lai būtu iespējams atpazīt stratifikācijas principu kā meža nozares tiesību principu. Tas radītu metodoloģisku pamatu tiesību normu piemērotājam šo principu piepildīt ar saturu, arī pieņemot individuālus lēmumus.

Vienlaikus, ņemot vērā gan EST, gan ST judikatūru, jāatceras, ka pirms šādu lēmumu – gan normatīvo aktu, gan politikas plānošanas dokumentu, gan individuālu lēmumu – pieņemšanas ir jāievēro ilgtspējas, piesardzības un izvērtēšanas princips un pēc būtības jāizvērtē šo lēmumu ietekme uz vidi. Tas prasa iedziļināšanos dabas zinātnieku paustajās atziņās un ar to palīdzību meklēt līdzsvaru starp dažādām konkurējošām interesēm.

4.3.1. PLĀNOŠANAS DOKUMENTI

Stratifikācijas princips ir telpisks. Lai to īstenotu, nepietiek ar abstraktu tiesību normu, kas deklarē, ka mežs sadalāms funkcionālās zonās – nepieciešams arī pārvaldes mehānisms, ar kuru identificēt attiecīgās teritorijas, noteikt to robežas, izvērtēt konfliktus un periodiski aktualizēt datus, un noteikt atbildīgo institūciju par šīm darbībām.

Kā jau norādīts šajā pētījumā, Latvijā šobrīd nav apkopoti pilnvērtīgi dati par sauszemes teritorijās noteiktajiem aprobežojumiem, lai gan to sagatavošana ir nepieciešama Bioloģiskās daudzveidības stratēģijas mērķu īstenošanā. Datu apkopošana, pieejamība vienuviet un regulāra aktualizēšana ir īpaši būtiska arī tāpēc, ka meža ekoloģiskā, sociālā un ekonomiskā vērtība nav statiska.

Primāri šis dokuments varētu tikt veidots interaktīvas kartes formā, kuru uztur valsts iestāde. Karte var kalpot arī kā koordinācijas instruments un informācijas avots tiesību normu izdevējam, lemjot par dažādām publiskajām interesēm – dabas aizsardzību, klimata politiku, reģionālo attīstību un meža nozari.

4.3.2. NORMATĪVIE IEROBEŽOJUMI

Tiesību normās ietverti ierobežojumi meža īpašniekiem ļauj valstij noteikt atšķirīgu meža izmantošanas režīmu atkarībā no teritorijas piederības saimnieciskajai, aizsardzības vai stingrās aizsardzības zonai. Kā jau norādīts, Latvijas tiesību sistēma pazīst šādu diferencētu pieeju un faktiski nosaka meža zemei atšķirīgus apsaimniekošanas režīmus. Vienlaikus būtiski izcelt atsevišķus aspektus saistībā ar mežsaimniecības regulējuma mūsdienu izaicinājumiem un sasniedzamajiem mērķiem.

Nepieciešamība noteikt papildu *Natura 2000* teritorijas un atsevišķu biotopu nepietiekama aizsardzība ir pamatā Eiropas Komisijas pret Latviju ierosinātai pārkāpuma procedūrai Nr. (2019)2304. VARAM Informatīvajā ziņojumā par risinājumiem pārkāpuma procedūras sakarā norādīts uz nepieciešamību novērst fragmentāciju *Natura 2000* teritorijās.[286] Arī Eiropas Komisijas 2025. gada pārskatā par Latvijas vides politikas īstenošanu norādīts uz joprojām pastāvošo nepieciešamību paplašināt *Natura 2000* tīklu saskaņā ar Dzīvotņu direktīvu.[287] Tādējādi Latvijai, visticamāk, jānosaka arī jaunas (iepriekš arī citos režīmos neaizsargātas) aizsargājamās teritorijas.

Vienlaikus stratifikācijas princips var funkcionēt tad, ja tiek ievērots līdzsvars starp dažādajām meža zemes zonām. Tāpēc, ja Latvija pirmšķietami jau ir ievērojusi Bioloģiskās daudzveidības stratēģijā noteikto 30 % aizsargājamo sauszemes teritoriju apjomu, paplašinot *Natura 2000* teritorijas, ir jāpilnveido regulējums arī aizsargājamo teritoriju pārskatīšanā. Pretējā gadījumā iespējams disbalanss starp bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, no vienas puses, un klimata mērķu, bioekonomikas un aprites ekonomikas mērķu īstenošanu, no otras puses. Uz nepieciešamību pārskatīt aizsargājamo teritoriju statusu mežos norādīts arī VARAM Informatīvajā ziņojumā.[288] Savukārt esošo aizsargājamo teritoriju ietvaros pārkāpuma lietā Nr. (2020)2209 Latvijai tiek pārmesta nepietiekama rīcība tostarp katrai teritorijai individuālu saglabāšanas pasākumu noteikšanā,[289] kas var būt nozīmīga stingri aizsargājamo un aizsargājamo teritoriju noteikšanā Latvijā.

Ne mazāk svarīga ir tiesiskā regulējuma pilnveide arī meža zemes saimnieciskajā zonā. Kā jau norādīts šajā pētījumā, viens no elementiem bioekonomikas un aprites ekonomikas veicināšanā ir ilgstoši lietojamu koksnes produktu ražošana, kuros tiek noglabāts ogleklis. Pētījumā par Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomisko novērtējumu un attīstības scenārijiem secināts, ka meža nozare ir būtiska Latvijas ekonomikā (6,8 % no IKP), taču Latvija salīdzinājumā ar citām Eiropas

286 VARAM Informatīvais ziņojums "Par aizsargājamo biotopu izplatības un kvalitātes apzināšanas rezultātiem un tālāko rīcību aizsargājamo biotopu labvēlīgas aizsardzības stāvokļa nodrošināšanai", pieņemts Ministru kabinetā 2025. gada 21. janvārī, 11. lapa. Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/b3442c9e-5b9f-4705-a9e1-e1dc0e7873bc [aplūkots 17.05.2026.].

287 European Commission, Directorate-General for Environment. 2025 Environmental Implementation Review Country Report – LATVIA, p. 13. Publicēts 23.06.2025. Pieejams: https://environment.ec.europa.eu/publications/2025-environmental-implementation-review-country-report-latvia_en [aplūkots 17.05.2026.].

288 "Veicot teritoriju izvērtēšanu, var rasties priekšlikumi iekļaut jaunas teritorijas, tādēļ jāievieš princips, ka, meža teritorijās veidojot jaunas aizsargājamas teritorijas, tad līdzvērtīgā platībā mazāk vērtīgām tiek noņemts aizsargājamās teritorijas statuss, izņemot *Natura 2000* teritorijas." VARAM Informatīvais ziņojums "Par aizsargājamo biotopu izplatības un kvalitātes apzināšanas rezultātiem un tālāko rīcību aizsargājamo biotopu labvēlīgas aizsardzības stāvokļa nodrošināšanai", pieņemts Ministru kabinetā 2025. gada 21. janvārī, 14. lapa. Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/b3442c9e-5b9f-4705-a9e1-e1dc0e7873bc [aplūkots 17.05.2026.].

289 Eiropas Komisija. Pārkāpuma lietu pakete jūnijā: svarīgākie lēmumi. 2021. gada 9. jūnijs, sadaļa "Daba. Komisija aicina LATVIJU nodrošināt ES dabas aizsardzības tiesību aktu ievērošanu". Pieejams: https://latvia.representation.ec.europa.eu/jaunumi-un-pasakumi/jaunumi/parkapuma-lietu-pakete-junija-svarigakie-lemumi-2021-06-09_lv?utm_source=chatgpt.com [aplūkots 12.08.2026.].

valstīm atpaliek pievienotās vērtības radīšanā. Turklāt, kā norāda pētnieki, "resursu izmantošanas intensitāte (ir – *Aut. piez.*) tuvu atjaunošanās robežai".[290]

Minētais varētu liecināt, ka uzņēmēji Latvijā nav pietiekami ieinteresēti šādas pievienotās vērtības radīšanā vai ka tā nav iespējama citu apsvērumu dēļ. No mežsaimniecības tiesiskā regulējuma skatpunkta ir būtiski pārliecināties, vai tiesiskais regulējums rada priekšnoteikumus ilglaicīgi lietojamu koksnes produktu ražošanai. Piemēram, vai tiesību normās noteiktie cirsmu kritēriji ļauj iegūt kvalitatīvu kokmateriālu. Šajā ziņā nozīmīgi var būt Latvijā veiktie pētījumi, pēc kādiem kritērijiem vispār iespējams prognozēt zāģbaļķu ieguves apjomus.[291] Vienlaikus tas, cik daudz ilglaicīgi lietojami koksnes produkti Latvijā tiek ražoti, nav tikai mežsaimniecības tiesiskā regulējuma jautājums.

4.3.3. KOMPENSĀCIJAS MEHĀNISMI

Ja valsts vides aizsardzības interesēs nosaka ierobežojumus meža īpašniekam rīkoties ar viņam piederošu mežu, apsverama taisnīga kompensējoša mehānisma noteikšana. Īpaši tas attiecas uz stingrās aizsardzības zonām, kur īpašnieka iespējas ekonomiski izmantot īpašumu var tikt būtiski ierobežotas. Pētījumā par Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomisko novērtējumu un attīstības scenārijiem norādīts uz ekspertu vērtējumā nepietiekamu kompensāciju līmeni jo sevišķi *Natura 2000* un mikroliegumu teritorijās.[292]

Arī Satversmes tiesā 2026. gadā izspriesta lieta par kompensāciju apmēru meža īpašniekam, kura zeme atrodas mikrolieguma teritorijā. Satversmes tiesa nekonstatēja apstrīdēto kompensējošo normu neatbilstību Satversmes 105. pantam (tiesības uz īpašumu), vienlaikus vairākkārt spriedumā uzsverot likumdevēja rīcības brīvību kompensāciju mehānisma izveidē. Tiesa norādīja, ka tā "nevar iestāties likumdevēja vietā un lemt par kādu citu risinājumu" sabiedrības un zemes īpašnieka tiesisko interešu līdzsvarošanai.[293] Tātad Satversmes tiesa ir iezīmējusi likumdevēja rīcības brīvību kompensējošu mehānismu izveidē meža īpašniekiem.

Autores papildus piebilst, ka šāda likumdevēja rīcības brīvība ir likumsakarīga un saskanīga ar to rīcības brīvību, ko likumdevējs bauda attiecībā uz meža nozares stratēģisko virzību, ievērojot ES Bioloģiskās daudzveidības stratēģiju un Eiropas Savienības

290 Brasliņa L. et al. Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomiskais novērtējums un attīstības scenāriji. Latvijas Universitāte, 2025, 6., 154. lpp. Pieejams: https://inovacijas.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/inovacijas.lu.lv/Nolikumi/Pilnais_zinojums_Latvijas_meza_nozares_attistibas_scenariji_LMNAS.pdf [aplūkots 01.03.2026.].

291 Piemēram, Donis J. et al. Sawlog Recovery in Birch, Black Alder, and Aspen Stands of Hemiboreal Forests in Latvia. Forests, 2024, Vol. 15, No. 2, Article 326. https://doi.org/10.3390/f15020326; 5. secinājumu sadaļā pētnieki akcentē nepieciešamību pilnveidot zāģbaļķu ieguves apjoma metodiku, ņemot vērā augsnes tipu, koku vecumu un diametru.

292 Brasliņa L. et al. Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomiskais novērtējums un attīstības scenāriji. Latvijas Universitāte, 2025, 6., 155. lpp. Pieejams: https://inovacijas.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/inovacijas.lu.lv/Nolikumi/Pilnais_zinojums_Latvijas_meza_nozares_attistibas_scenariji_LMNAS.pdf [aplūkots 01.03.2026.].

293 Satversmes tiesas 2026. gada 15. janvāra spriedums lietā Nr. 2025-09-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 72, 15.04.2026., 17.2.–17.4. punkts.

Bioekonomikas konkurētspējas un ilgtspējas stratēģisko satvaru. Tātad likumdevējs, izvēloties attiecīgu nozares attīstības virzienu, arī var noteikt dažādus kompensējošus mehānismus šo tiesībpolitisko mērķu sasniegšanā.

Pētījuma izstrādes laikā Saeimā pirmajā lasījumā pieņemts likumprojekts "Grozījumi likumā "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās"", kurā paredzēta iespēja noteiktos gadījumos meža zemes īpašniekam samainīt aizsargājamo meža zemi pret citu meža zemi.[294]

Turklāt Latvijā Dabas aizsardzības pārvaldes vadībā tiek īstenots projekts "*Natura 2000* aizsargājamo teritoriju pārvaldības un apsaimniekošanas optimizācija".[295] Projektā veiktajā aptaujā citstarp secināts, ka 80 % no meža īpašniekiem, kas saņēmuši kompensācijas par mežsaimnieciskās darbības ierobežojumiem, nav apmierināti ar tās apmēru.[296] Viena no projektā īstenotajām aktivitātēm ir meža pilotprogrammas "Dzīvais mežs" īstenošana, kuras laikā 2022.–2026. gadā ar mežu īpašniekiem tiek slēgti terminēti līgumi par dabas aizsardzību ar noteiktu kompensāciju.[297] Saskaņā ar publiski pieejamo informāciju 2027. gada nogalē gaidāmi priekšlikumi jaunai kompensāciju sistēmai.[298]

Līdz ar to Latvijā ir aktuāla kompensāciju problemātika par mežsaimniecisko ierobežojumu noteikšanu aizsargājamās teritorijās, un tai tiek meklēti risinājumi.

4.3.4. KOPSAVILKUMS

No šajā nodaļā minētā secināms, ka stratifikācijas principa efektīva īstenošana iespējama tikai ar kombinētu tiesisko instrumentu palīdzību. Tiesību normās ietverti ierobežojumi nosaka katras zonas tiesisko režīmu, kompensācijas mehānismi līdzsvaro dabas aizsardzības un īpašnieka tiesiskās intereses, plānošanas dokumenti ļauj telpiski un funkcionāli īstenot elastīgu, uz datiem balstītu zonējumu. Būtiski, ka šobrīd nav spēkā esošu meža politikas Latvijā pamatnostādņu. Tāpēc jāņem vērā Satversmes tiesas atziņa: "Ja normatīvais akts, kas var būtiski ietekmēt vidi, ir pieņemts laikā, kad nav spēkā esošas politikas pamatnostādnes, kurām stratēģiskais novērtējums ir veicams obligāti, šāda novērtējuma neveikšana ir pretrunā ar ilgtspējības principu un piesardzības principu."[299]

294 14. Saeimas likumprojekta "Grozījumi likumā "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās"" 1. pants, 1244/Lp14. Pieejams: https://titania.saeima.lv/LIVS14/saeimalivs14.nsf/0/84BC6AFC8FDC5443C2258DB00050CBD5?OpenDocument [aplūkots 12.08.2026.].

295 Projekta mājaslapa: https://latvianature.daba.gov.lv/par-projektu/ [aplūkots 12.08.2026.].

296 Mežgaile A. et al. Ziņojums par aptaujas rezultātiem "Privāto mežu īpašnieku aptauja par līdzšinējo dabas aizsardzības organizēšanu, kompensācijām par saimnieciskās darbības ierobežojumiem un motivāciju aktīvāk līdzdarboties dabas vērtību saglabāšanā". Valmiera: Vidzemes Augstskola, 2022, 7. lpp. Pieejams: https://latvianature.b-cdn.net/wp-content/uploads/2022/11/A.6.2_2022_mezi_aptaujas-rezultati.pdf [aplūkots 12.08.2026.].

297 Meža pilotprogrammas "Dzīvais mežs" nolikums. Pieejams: https://latvianature.b-cdn.net/wp-content/uploads/2023/01/DzivaisMezs_Nolikums.pdf [aplūkots 12.08.2026.].

298 Sīkāk sk.: Projekta rezultāti. Pieejams: https://latvianature.daba.gov.lv/rezultati/ [aplūkots 12.08.2026.].

299 Satversmes tiesas 2024. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2023-01-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 69, 09.04.2024., 23.1. punkts.

5

5. SALĪDZINOŠĀ ANALĪZE: STRATIFIKĀCIJAS PRINCIPS CITĀS EIROPAS SAVIENĪBAS VALSTĪS

Šī pētījuma mērķis ir pārbaudīt, vai stratifikācijas principu meža zemēm iespējams ieviest Latvijā. Tāpēc šajā pētījuma sadaļā tiks veikta salīdzinošā analīze par stratifikācijas principa vai līdzīga regulējuma ieviešanu citās Eiropas Savienības dalībvalstīs. Lai šo analīzi veiktu, vispirms jāidentificē salīdzināmās dalībvalstis.

5.1. VALSTU ATLASES KRITĒRIJI

Pētījuma autores konstatē, ka pētījuma veikšanas laikā nevienā Eiropas Savienības dalībvalstī nav normatīvi nostiprināts stratifikācijas princips, proporcionāli sadalot meža zemes 70 % saimnieciskās darbības veikšanai un līdz 30 % dabas aizsardzībai. Vienlaikus līdzīgi kā Latvijā arī citās dalībvalstīs ir noteiktas dažāda veida aizsargājamās teritorijas un atšķirīgi meža apsaimniekošanas režīmi. Līdz ar to autorēm salīdzinošais pētījums jāveic, balstoties uz citiem, funkcionāli ekvivalentiem kritērijiem.

Pētījuma autores salīdzināmās valstis piedāvā atlasīt pēc četriem kritērijiem – pētījumā par Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomisko novērtējumu un attīstības scenārijiem[300] analizētās, pēc mežsaimniecības intensitātes, pēc meža zemju īpatsvara no valsts kopējās teritorijas un pēc piederības Eiropas Savienībai.

Pirmkārt, autores no pētījuma par Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomisko novērtējumu un attīstības scenārijiem secina, ka Norvēģijā, Zviedrijā, Somijā un Austrijā mežsaimniecībā ekonomiskie un ekoloģiskie mērķi tiek līdzsvaroti ar skaidru stratēģisko plānošanu, bet Latvijā, Lietuvā un Igaunijā līdzsvars starp ekonomiskajām un ekoloģiskajām interesēm ir vājāk attīstīts.[301] Tādējādi no minētā pētījuma izriet nepieciešamība salīdzināt Latvijas iespējas ieviest stratifikācijas principu ar minētajām valstīm.

300 Brasliņa L. et al. Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomiskais novērtējums un attīstības scenāriji. Latvijas Universitāte, 2025, 6., 118.–119. lpp. Pieejams: https://inovacijas.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/inovacijas.lu.lv/Nolikumi/Pilnais_zinojums_Latvijas_meza_nozares_attistibas_scenariji_LMNAS.pdf [aplūkots 01.03.2026.].

301 Turpat.

Otrkārt, jaunākajā pētījumā par mežsaimniecības praksēm Eiropā, kas veikts 2025. gadā, identificētas piecas mežsaimniecības intensitātes klases, kuras arī vizuāli attēlotas kartē (1. attēls).[302]

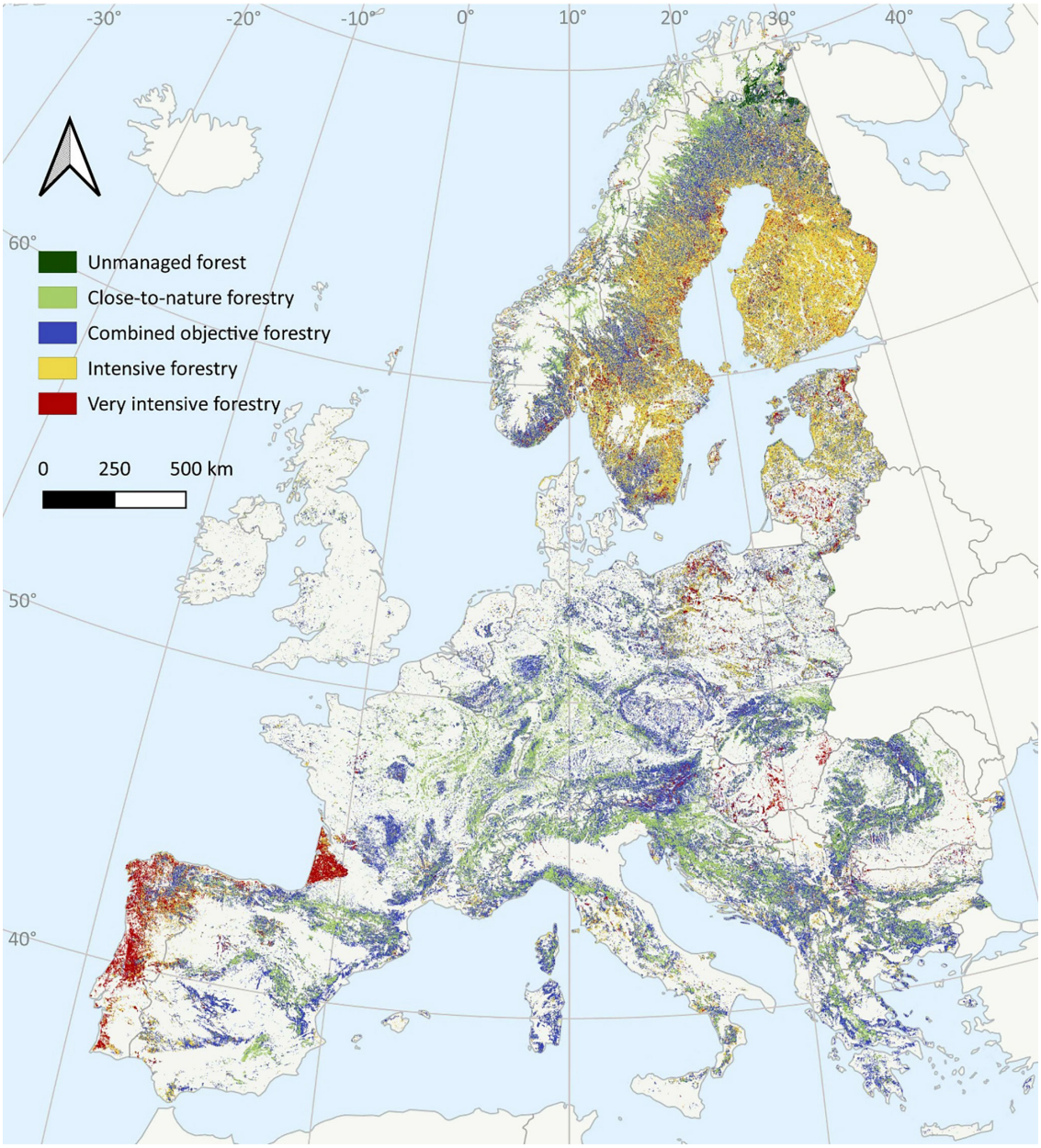

1. attēls. **Eiropas mežu apsaimniekošanas karte.** Avots: Scherpenhuijzen N. et al., 2025.

302 Scherpenhuijzen N. et al. *Mapping Forest Management Regimes in Europe*. Forest Ecology and Management, Vol. 594, 2025, p. 3.

Analizējot šos datus, pētnieki secinājuši, ka Ziemeļeiropā un Baltijas valstīs dominē intensīva vienvecuma mežsaimniecība. Autores uzskata, ka šis pētījums pamato Norvēģijas, Somijas un Zviedrijas, kā arī Lietuvas un Igaunijas salīdzinošo pētīšanu stratifikācijas principa ieviešanā. Austrijas mežsaimniecības prakses atrodas citā klasē un atbilst mazāk intensīvai mežsaimniecības praksei salīdzinājumā ar Ziemeļvalstīm un Baltijas valstīm.

Treškārt, jāvērtē mežu platības īpatsvars. *Forest Europe* 2020. gada dati par mežu platību (miljonos ha) un mežu platības īpatsvaru kopējā zemes platībā pa valstīm liecina, ka grupā 60–75 % atrodas Somijas un Zviedrijas meža zemes. Grupā 45–60 % klasificētas Igaunija, Latvija un Austrija[303]. Autores izmanto 2020. gada pārskatu, jo jaunākajā 2025. gada pārskatā acīmredzami sajauktas vietām krāsu shēmas valstīm, kuras 2020. gadā bijušas 30–45 % un 45–60 % grupā.[304] Ja ievēro šo neprecizitāti, secinājums paliek nemainīgs – Lietuvā ir mazāka mežainība.

Visbeidzot Norvēģija nav Eiropas Savienības dalībvalsts, tāpēc neatbilst iepriekš izvirzītajiem salīdzināšanas kritērijiem. Eiropas Savienības dimensija nosaka vides aizsardzības prasību ievērošanu meža zemēs, pamatojoties uz Eiropas Savienības tiesību aktiem.[305]

Līdz ar to autores salīdzinās Zviedrijas, Somijas un Igaunijas mežsaimniecības regulējumu.

5.2. IZVĒLĒTO VALSTU TIESISKAIS REGULĒJUMS MEŽA STRATIFIKĀCIJĀ

Šajā sadaļā tiks salīdzināts mežsaimniecības regulējums Somijā, Zviedrijā un Igaunijā iepriekšējā sadaļā identificēto iemeslu dēļ.

5.2.1. SOMIJA

Somijas meža nozari pamatā regulē Meža likums,[306] kura mērķis ir "nodrošināt ekonomiski, ekoloģiski un sociāli ilgtspējīgu mežu apsaimniekošanu, lai tie nodrošinātu ilgtspējīgi labu ražību, vienlaikus saglabājot bioloģisko daudzveidību".[307] Šādi regulējums cenšas apvienot ekonomiskos, ekoloģiskos un sociālos ilgtspējas aspektus vienotā

303 FOREST EUROPE, 2020: State of Europe's Forests 2020, p. 31. Pieejams: https://foresteurope.org/wp-content/uploads/2016/08/SoEF_2020.pdf

304 FOREST EUROPE, 2025: State of Europe's Forests 2025, p. 40 "Figure 1.1-1: Forest area (in million ha) and share of forest area in total land area, by country, 2025." Pieejams: https://foresteurope.org/wp-content/uploads/2026/03/SoEF2025.pdf

305 Aggestam F. European Forest Policy and Governance. Routledge, 2025, p. 143.

306 Meža likums: Somijas Republikas likums. Pieņemts 12.12.1996., Nr. 1093/1996.

307 Meža likuma 1. pants.

normatīvajā sistēmā.[308] Somijas Meža likums nedefinē meža jēdzienu, arī citos tiesību aktos nav vienas universālas šī jēdziena definīcijas.[309]

Kopš pagājušā gadsimta 90. gadiem Somijas politikas dokumentos aktualizēti vides aspekti, lai gan praksē mežsaimniecības ekonomiskie mērķi bieži tiek prioritizēti.[310]

Prof. Krēgers (*Kröger*) un asoc. prof. Raitio uzskata, ka Somijas meža regulējuma īpatnības lielā mērā saistītas ar meža īpašuma struktūru, kurā 61 % produktīvo meža zemju pieder privātajiem meža īpašniekiem (fiziskām personām).[311]

5.2.1.1. Mežsaimniecības regulējums

Somijas Meža likums ar tajā paredzētiem izņēmumiem attiecas uz visām teritorijām, kas klasificētas kā meža zeme, un regulē mežu apsaimniekošanas un izmantošanas kārtību.[312] Somijas Meža likuma regulējums balstīts uz atziņu, ka bioloģisko daudzveidību var ietekmēt gan tiešā veidā, gan strukturāli pārveidojot mežus.[313]

Somijas Meža likuma II nodaļa secīgi regulē koksnes ieguvi un meža atjaunošanu un skaidri nosaka atbildību par likuma un vides prasību ievērošanu. Pēc 2014. gada likuma grozījumiem meža īpašniekiem likuma 5. un 5.a pantā paredzēta rīcības brīvība, ļaujot izvēlēties gan tradicionālo vienvecuma mežsaimniecību ar atjaunošanas cirti un meža atjaunošanu, gan nepārtrauktas mežaudzes apsaimniekošanas metodes, kas liek mežā vienmērīgi saglabāt kokus ar augšanas potenciālu.[314] Pirms cirsmas veikšanas likumā nav noteikti atsevišķi priekšnoteikumi koku vecuma vai caurmēra veidā, bet atjaunošanas cirte, kas parasti rada pienākumu atjaunot mežu, ir pabeigta, ja tās atvērums pārsniedz 0,3 hektārus.[315]

Vismaz 10 dienas pirms ciršanas meža zemes īpašnieks paziņo par cirsmu Somijas Mežsaimniecības centram, norādot informāciju par cirsmu Somijas Meža likuma 14. panta kārtībā. Somijas Meža likums neparedz pienākumu saņemt iestāžu saskaņojumu cirsmas veikšanai. Ja plānotā vai veiktā cirsma neatbilst tiesību normu prasībām, Somijas Mežsaimniecības centrs ved sarunas ar īpašnieku, lai labotu situāciju. Ja

308 Kokko K. T. A Legal Method and Tools for Evaluating the Effectiveness of Regulation: Safeguarding Forest Biodiversity in Finland, Nordisk Miljörättslig Tidskrift, 2009, pp. 57–59.

309 Sīkāk sk. Kokko K. T., Uitamo J. Traditional Legal Definitions of Forest in Finland and the Pressure from the EU to Their Amendments, Nordic Environmental Law Journal, 2025, Vol. 17, No. 2, pp. 71–72, 85.

310 Harrinkari T. et al. (2025). Sustainability translated: evolution of Sustainability Goals in Finnish Forest Policy (1990–2020). Scandinavian Journal of Forest Research, 40(1), pp. 2–3, 10. https://doi-org.datubazes.lanet.lv/10.1080/02827581.2025.2454625

311 M. Kröger, K. Raitio. *Finnish forest policy in the era of bioeconomy: A pathway to sustainability?,* Forest Policy and Economics, Vol. 77, 2017, p. 8, https://doi.org/10.1016/j.forpol.2016.12.003

312 Meža likuma 2. pants.

313 Kokko K. T. *A Legal Method and Tools for Evaluating the Effectiveness of Regulation: Safeguarding Forest Biodiversity in Finland. Nordisk Miljörättslig Tidskrift*, *2009*, pp. 58–59.

314 Brunner A. et al. Definitions and Terminology: What Is Continuous Cover Forestry In Fennoscandia? In: Continuous Cover Forestry in Boreal Nordic Countries, Springer, 2025, pp. 33, 36.

315 Turpat, 36. lpp., Meža likuma 5. un 5.a pants.

pārrunas nav veiksmīgas, pēc centra ieteikuma Lauku attīstības aģentūra[316] var aizliegt veikt cirsmu, turklāt izvirzot aizliegumam tā izvēlētu termiņu vai nosakot to bez termiņa ierobežojuma.[317]

Somijā valsts mežu apsaimniekošanu nodrošina Metsähallitus – Valsts mežu un parku dienests, kas apvieno komercdarbību (koksnes ražošanu) ar publiskajām funkcijām, piemēram, dabas aizsardzību.[318]

5.2.1.2. Dabas aizsardzības regulējums meža zemēs

Somijas Meža likuma III nodaļa aizsargā bioloģiskajai daudzveidībai nozīmīgas dzīvotnes, piemēram, tādas teritorijas kā avotu un strautu apkārtni un citas dabas vērtības, kur nav atļauta atjaunošanas cirte un ir īpaši meža apsaimniekošanas nosacījumi.[319] Tāpat reglamentēta darbība aizsargmežos un aizsardzības zonās.[320] Ilgtspējas kontekstā Somijā būtiska loma ir ekonomiskiem apsvērumiem, jo dabas aizsardzība tiek uzskatīta par sabiedrības finansējamu politikas instrumentu.[321]

Natura 2000 tīkla izveidei būtiskākais tiesiskais regulējums ietverts Dabas aizsardzības likumā,[322] kura 5. pantā ir tieša norāde uz Putnu un Dzīvotņu direktīvām. Līdztekus *Natura 2000* tīklam Somijā pastāv arī nacionāla mēroga aizsargājamās teritorijas.[323]

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (turpmāk – OECD) analīze norāda uz vairākiem apsveramiem risinājumiem, lai Somija sasniegtu klimata neitralitātes mērķi līdz 2035. gadam un vienlaikus aizsargātu bioloģisko daudzveidību: mežizstrādes apjoma samazināšana, kas īstermiņā ļauj sekvestrēt vairāk oglekli; aizsargājamo teritoriju paplašināšana; finansējuma palielināšana vides pārvaldības brīvprātīgajām programmām, lai nākotnē nebūtu jāpērk oglekļa piesaistes vienības no citām ES dalībvalstīm; oglekļa tirgus izveide, kurā varētu piedalīties arī Valsts mežu un parku dienests.[324]

5.2.1.3. Īpašnieku un dabas aizsardzības prasību līdzsvarošana

Somijas mežsaimniecības politikā ilgstoši tiek izmantoti arī brīvprātīgie politikas instrumenti – brīvprātīgi dabas aizsardzības līgumi un privāttiesiski meža

316 Šī institūcija vairs nepastāv, šobrīd saskaņā ar publiski pieejamo informāciju iestādes funkcijas pārņēmis Somijas Pārtikas dienests. Pieejams: https://www.ruokavirasto.fi/en/about-us/what-is-the-finnish-food-authority/ [aplūkots 02.08.2026.].

317 Meža likuma 15. un 16. pants.

318 Sk. sīkāk uzņēmuma mājaslapā: https://www.metsa.fi/en/about-us/responsibility/environmental-responsibility/ [aplūkots 19.06.2026.]

319 Meža likuma 10.–10.c pants.

320 Meža likuma IV nodaļa.

321 Kokko K. T. *A Legal Method and Tools for Evaluating the Effectiveness of Regulation: Safeguarding Forest Biodiversity in Finland*. *Nordisk Miljörättslig Tidskrift*, *2009*, pp. 58–59.

322 Dabas aizsardzības likums: Somijas Republikas likums. Pieņemts 05.01.2023., Nr. 9/2023.

323 Dabas aizsardzības likuma 6. un 10. nodaļa.

324 Vainchtein M. and Haugh D. (2025), "National policy options for forest land-use management in Finland: The forest will echo your call", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 1854, OECD Publishing, Paris, pp. 26–27. https://doi.org/10.1787/f4f738af-en

apsaimniekošanas sertifikācijas standarti.[325] Piemēram, METSO programma tās iepriekšējā posmā īstenota no 2008. līdz 2025. gadam, šobrīd apstiprināta programma nākamajam posmam līdz 2040. gadam.[326] METSO programma iepriekšējā posmā privātajiem neindustriālajiem meža īpašniekiem, kuru zeme atbilda noteiktiem bioloģiskās daudzveidības kritērijiem, ļāva izvēlēties: a) pārdot zemi valstij par zemes un koksnes vērtību, valstij nodibinot pastāvīgu aizsargājamu teritoriju; b) apmaiņā pret kompensāciju dibināt pastāvīgu privātu dabas rezervātu, kurā var īstenot rekreāciju; c) apmaiņā pret kompensāciju aizsargāt teritoriju uz laiku līdz 20 gadiem.[327] Pētnieki atzinīgi vērtē METSO programmas ietvaros panāktos platību apjomus, kas turpmāk būs pastāvīgi aizsargājami, tomēr norāda uz izaicinājumiem programmas turpināšanai sazobē ar oglekļa tirgiem.[328] Tāpat norādīts uz iespēju līdzsvarot dažādās tiesiskās intereses mežsaimniecībā ar tiesību normās noteiktu minimālo standartu un brīvprātīgo instrumentu kombināciju dabas aizsardzībai.[329] Vēl ir gaidāmi turpmāki pētījumi, kas analizētu METSO programmas attīstību periodā kopš 2026. gada.

Meža apsaimniekošanas sertifikācijai izmantotas *Forest Stewardship Council* jeb FSC (pamatā lielu mežsaimniecības uzņēmumu) un *Programme for the Endorsement of Forest Certification* jeb PEFC (pamatā citu privātīpašnieku un valsts mežiem) sistēmas, kurās noteiktas dažādas prasības, piemēram, saglabājamie koki cirsmās.[330]

Saskaņā ar Meža likuma 11. pantu, ja Meža likumā noteiktās prasības dzīvotņu aizsardzībai rada meža īpašniekam tādus zaudējumus, kas nav niecīgi, un ja zaudējumus nekompensē citi atbalsta mehānismi, piešķir izņēmuma atļauju tomēr veikt meža izmantošanas un apsaimniekošanas darbības veidā, kas zaudējumus padara niecīgus un iespējami ļauj saglabāt vērtīgo dzīvotni. Niecīgi zaudējumi ir tādi, kas ir mazāki par 4% no koksnes vērtības vai mazāki par 3000 eiro.

Papildus Somijas Likumā par pagaidu mežsaimniecības veicināšanas pasākumiem[331] paredzēts valsts atbalsts konkrētiem mežsaimniecības un dabas aizsardzības pasākumiem, piemēram, jaunaudžu kopšanai (13. pants); mēslošanai (14. pants) un kūdras mežu apsaimniekošanas plāna izstrādei (15. pants); dzīvotņu un ūdensobjektu aizsardzībai un kontrolētai dedzināšanai (22. un 23. pants). Valsts atbalstu noteiktos

325 Kokko K. T. *A Legal Method and Tools for Evaluating the Effectiveness of Regulation: Safeguarding Forest Biodiversity in Finland*. *Nordisk Miljörättslig Tidskrift*, *2009*, pp. 60–61.

326 Ministry of Agriculture and Forestry, Ministry of the Environment. Press release, 2026. Pieejams: https://valtioneuvosto.fi/-/1410903/metsien-monimuotoisuusohjelma-metso-jatkokaudelle-vuoteen-2040-saakka [aplūkots 21.07.2026.].

327 Batpurev K. et. al. Private land conservation through voluntary biodiversity conservation schemes: lessons from a payment for ecosystem services scheme in Finland, BioScience, Vol. 75, Issue 12, December 2025, p. 1103. https://doi.org/10.1093/biosci/biaf155

328 Turpat, 1109. lpp.

329 Lipkin E. Biodiversity Restoration in Finnish Forests : Evaluating Voluntary and Legislative Policy Tools. 2025, pp. 36–37. Pieejams: https://www.doria.fi/handle/10024/193562

330 Kuuluvainen T. et al. Low-level retention forestry, certification, and biodiversity: case Finland. Ecological Processes, Vol. 8, No. 47, 2019, pp. 5–6. https://doi.org/10.1186/s13717-019-0198-0

331 Likums par pagaidu mežsaimniecības veicināšanas pasākumiem: Somijas Republikas likums. Pieņemts 01.01.2023., Nr. 71/2023.

gadījumos iespējams saņemt arī meža ceļu atjaunošanai (17. pants). Šis atbalsts (METKA) darbojas sinerģijā ar METSO programmu.[332]

Somijas mežsaimniecību regulē obligāto un brīvprātīgo instrumentu kopa, valsts finansējuma programmas un sertifikācijas mehānismi.

5.2.2. ZVIEDRIJA

Pētnieki norāda, ka Zviedrijas meža politika ir balstīta galvenokārt saistošās tiesību normās, valsts iestāžu labās prakses ieteikumos un brīvprātīgās sertifikācijas sistēmās.[333] Meža pārvaldības jautājumos kopš 2000. gada pētnieki lielu uzmanību pievērsuši tieši sertifikācijas shēmām.[334] FSC nacionālā sistēma tika ieviesta Zviedrijā 90. gadu beigās, PEFC nacionālā sistēma – 2000. gadā.[335] Tās tiek uzskatītas par brīvprātīgām regulējuma sistēmām, kas nosaka papildu prasības mežsaimniecībā vides aizsardzībai Zviedrijā.[336] Taču, tā kā sertifikācija neaptver visus Zviedrijas mežus, nevar uzskatīt, ka sertifikācija nodrošina visā valstī faktiski piemērotus standartus mežsaimniecībā.[337]

Zviedrijas Meža likuma[338] 1. pants raksturo mežu kā nacionālu un atjaunojamu resursu, kas jāapsaimnieko tā, lai ilgtspējīgi nodrošinātu augstu ražību un saglabātu bioloģisko daudzveidību. Likuma 2. pants definē meža zemi atbilstoši koku augstumam un vainaga izmēriem tajā, kā arī produktīvo meža zemi un mežsaimnieciski neproduktīvo zemi atbilstoši koksnes potenciālajam pieaugumam viena gada laikā.

5.2.2.1. Mežsaimniecības regulējums

Zviedrijas mežsaimniecības regulējuma galvenais normatīvais akts ir Meža likums, kā arī Mežsaimniecības noteikumi.[339] Zviedrijā produktīvās meža zemes īpašnieki lielākajā daļā gadījumu sešas nedēļas iepriekš paziņo Zviedrijas Mežu aģentūrai par

332 Batpurev K. et. al. Private land conservation through voluntary biodiversity conservation schemes: lessons from a payment for ecosystem services scheme in Finland, BioScience, Vol. 75, Issue 12, December 2025, p. 1109. https://doi.org/10.1093/biosci/biaf155

333 Johansson J., Keskitalo E. C. H., Coordinating and implementing multiple systems for forest management: implications of the regulatory framework for sustainable forestry in Sweden, Journal of Natural Resources Policy Research, 6:2-3, 2014, p. 128. https://doi.org/10.1080/19390459.2014.913363

334 Kleinschmit D. et al. (2012) Research on forest policy in Sweden – Review, *Scandinavian Journal of Forest Research*, 27(2), p. 126. https://doi.org/10.1080/02827581.2011.635076

335 Fridén, A et al. Mapping two centuries of forest governance in Nordic countries: An open access database, Forest Policy and Economics, Vol. 160, 103142, 2024, p. 3. https://doi.org/10.1016/j.forpol.2023.103142

336 Bergkvist J. et al. Maintenance and enhancement of forest ecosystem services: a non-industrial private forest owner perspective. European Journal of Forest Research, Vol. 143, 2024, p. 170. https://doi.org/10.1007/s10342-023-01616-2

337 Johansson J., Keskitalo E. C. H. Coordinating and implementing multiple systems for forest management: implications of the regulatory framework for sustainable forestry in Sweden, Journal of Natural Resources Policy Research, 6:2-3, 2014, pp. 128–129. https://doi.org/10.1080/19390459.2014.913363

338 Meža likums: Zviedrijas Karalistes likums. Pieņemts 07.06.1979., Nr. 1979:429.

339 Mežsaimniecības noteikumi (Skogsvårdsförordning): Zviedrijas Karalistes valdības noteikumi. Pieņemti 30.09.1993., Nr. 1993:1096.

cirsmas veikšanu, ja tās apjoms ir vismaz 0,5 ha.[340] Cirsmu var veikt pēc sešu nedēļu termiņa līdz pieciem gadiem no paziņojuma saņemšanas Zviedrijas Mežu aģentūrā (Mežsaimniecības noteikumu 15.b un 15.c pants). Saskaņā ar meža likuma 35. pantu, ja cirsma neatbilst tiesību normām, Zviedrijas Mežu aģentūra var liegt to veikt. Atsevišķa atļauja cirsmām nepieciešama tad, ja paredzēts cirst kalniem piegulošos mežus vai cēlo lapu koku mežus (Meža likuma 15. un 27. pants). Īpaša konsultāciju procedūra pirms cirsmām ir reģionos, kur visa gada garumā audzē ziemeļbriežus (Meža likuma 20. pants). Mežsaimnieciski neproduktīvās zemēs, kas ir lielākas par 0,1 ha, cirsmas lielākoties nevar veikt (Meža likuma 13.a pants).

Zviedrijas Meža likuma 8. pants nosaka meža īpašnieka atbildību par meža atjaunošanu. Saskaņā ar Meža likuma 10. pantu valdība vai tās noteikta iestāde ir pilnvarota noteikt pieļaujamo audzes vecumu cirsmu veikšanai. Zviedrijas Mežu aģentūra šādus atsevišķus noteikumus ir izdevusi.[341]

Zviedrijā pamatā tiek īstenota vienvecuma mežsaimniecība, kas noslēdzas ar kailcirti un tiek kombinēta ar meža atjaunošanu.[342] Vēsturiski šī metode tika nostiprināta 20. gadsimta vidū, kad mežsaimniecības politika koncentrējās uz koksnes ražošanas palielināšanu.[343]

5.2.2.2. Dabas aizsardzības regulējums meža zemēs

Zviedrijas Meža likuma 30. pants ļauj valdībai un tās noteiktai institūcijai citstarp noteikt dabas aizsardzības prasības meža apsaimniekošanā. Daļa no tām pastāv Zviedrijas Mežu aģentūras noteikumos SKSFS 2011:7. Vienlaikus tajos ir risināti jautājumi, kas formulēti ieteikumu veidā. Tā, piemēram, Zviedrijā tiesību normās noteiktā pienākuma neiznīcināt putnu ligzdas izpildei Zviedrijas Mežu aģentūras ieteikumos norādīti periodi, kad putni mēdz ligzdot.[344]

Dabas aizsardzība Zviedrijas meža zemēs tiek regulēta arī ar Zviedrijas Vides kodeksu,[345] kas nosaka vispārējos vides aizsardzības principus (2. nodaļa). Tostarp ar kodeksu nacionālajā regulējumā transponētas Putnu un Dzīvotņu direktīvas un reglamentētas paralēli nacionāli aizsargātas teritorijas, kam noteikti atšķirīgi aizsardzības un apsaimniekošanas režīmi (7. nodaļa).[346]

340 Meža likuma 14. pants, Mežsaimniecības noteikumu 15. panta pirmās daļas 1. punkts. Sk. arī Svensson J. et al. The EU Nature Restoration Regulation offers new opportunities for resilient forests and sustainable forestry, Ambio, Vol. 55(7), 2026, p. 1525. https://doi.org/10.1007/s13280-025-02309-3

341 SKSFS 2011:7: Zviedrijas Mežu aģentūras noteikumi. Pieejams: https://www.skogsstyrelsen.se/globalassets/lag-och-tillsyn/foreskrifter-efter-amne/skogsvard/sksfs-2011-7-skogsstyrelsens-foreskrifter-och-allmanna-rad-till-skogsvardslagen-.pdf [aplūkots 04.08.2026.].

342 Brandt H. P. et al. Profitability is sustainability: framing of forest management practices by the Swedish forest industry. Scandinavian Journal of Forest Research, Vol. 38(7–8), 2023, p. 430. https://doi.org/10.1080/02827581.2023.2252740 .

343 Lindahl K. B. et al. *The Swedish forestry model: More of everything?,* Forest Policy and Economics, Vol. 77, 2017, p. 48.

344 SKSFS 2011:7 7. nodaļas 19. panta vispārīgais ieteikums.

345 Vides kodekss (Miljöbalk): Zviedrijas Karalistes likums. Pieņemts 11.06.1998., Nr. 1998:808.

346 Sk. arī Pettersson M., Keskitalo E. C. H. Adaptive capacity of legal and policy frameworks for biodiversity protection considering climate change. Land Use Policy, No. 34, 2013, p. 215. https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2013.03.007

Mežu sertifikācijas sistēmas papildina mežsaimniecības regulējumu arī no dabas aizsardzības viedokļa.[347] Pētījumi par sertifikācijas attīstību Zviedrijā norāda, ka sertifikācijas ieviešana mazināja konfliktus starp dažādām ieinteresētajām grupām.[348] Vienlaikus sertifikācijas sistēmas tiek kritizētas, jo to mērķi var atšķirties no dabas vidi aizsargājošo tiesību normu mērķiem un ir grūti novērtēt sertifikācijas ietekmi uz dabas aizsardzību Zviedrijā kopumā.[349]

5.2.2.3. Īpašnieku un dabas aizsardzības prasību līdzsvarošana

Zviedrijas tiesiskais regulējums atspoguļo ideju, ka meža īpašniekam pienākas kompensācija, ja tā tiesības tiek ierobežotas.[350] Pēc Somijas METSO programmas parauga 2010.–2014. gadā daļā Zviedrijas tika ieviesta KOMET programma, kuras galvenais pamatprincips bija ļaut īpašniekam pašam piedāvāt zemi aizsardzībai.[351] KOMET kā atsevišķa programma netika turpināta, bet tika integrēta tiesību sistēmā un faktiski darbojas visā valstī.[352] Šobrīd Zviedrijā pastāv vairāki kompensējoši mehānismi, ko akadēmiski nošķir atkarībā no tā, vai konkrētai teritorijai aizsardzība nodibināta ar publisku tiesību aktu vai ar brīvprātīgu dabas aizsardzības līgumu.[353]

Pirmajā gadījumā aizsardzība ir pastāvīga un iespējama īpašuma atsavināšana par labu valstij, īpašumu maiņa vai kompensācijas saņemšana.[354] Piemēram, Zviedrijas Vides kodeksa 7. nodaļas 4. pants pilnvaro valsts un pašvaldības iestādes izveidot dabas rezervātu, lai saglabātu bioloģisko daudzveidību vai aizsargātu vērtīgas dabas teritorijas. Zviedrijas Vides kodeksa 7. nodaļas 11. pants paredz biotopu aizsardzības institūtu, kas var ierobežot vai aizliegt saimniecisko darbību konkrētās teritorijās. Ja šādi ierobežojumi būtiski samazina īpašuma izmantošanas iespējas, īpašniekam ir tiesības

347 Johansson J., Lidestav G. Can voluntary standards regulate forestry? – Assessing the environmental impacts of forest certification in Sweden. Forest Policy and Economics, No. 13(3), 2011, pp. 196–197. https://doi.org/10.1016/j.forpol.2010.11.004

348 Kleinschmit D. et al. Research on forest policy in Sweden – Review, *Scandinavian Journal of Forest Research*, 27(2), 2012, p. 126, un tajā norādītie avoti. https://doi.org/10.1080/02827581.2011.635076

349 Johansson J., Keskitalo E. C. H. Coordinating and implementing multiple systems for forest management: implications of the regulatory framework for sustainable forestry in Sweden, Journal of Natural Resources Policy Research, 6:2-3, 2014, pp. 128–129. https://doi.org/10.1080/19390459.2014.913363; Johansson J., Lidestav G. Can voluntary standards regulate forestry? –Assessing the environmental impacts of forest certification in Sweden. Forest Policy and Economics, No. 13(3), 2011, p. 197. https://doi.org/10.1016/j.forpol.2010.11.004

350 Sandström A. et al. Combating new challenges with old political solutions? Policy responses to climate change and climate- induced disturbances in European forests. Forest Policy and Economics, Vol. 178, No. 103561, 2025, p. 9. https://doi.org/10.1016/j.forpol.2025.103561

351 Widman, U. Exploring the Role of Public–Private Partnerships in Forest Protection. Sustainability, Vol. 8(5), 2016, pp. 1–2. https://doi.org/10.3390/su8050496

352 Turpat, 13. lpp.

353 Appelstrand M. Developments in Swedish forest policy and administration – from a "policy of restriction" toward a "policy of cooperation". Scandinavian Journal of Forest Research, No. 27(2), 2012, p. 192. https://doi.org/10.1080/02827581.2011.635069

354 Turpat. Sk. arī Nordic Policy Handbook for Nature-based Solutions. Land exchange – swapping properties to protect or restore important ecosystems. Pieejams: https://www.nbspolicy.org/policy-instruments/economic-instruments/land-exchange-swapping-properties-to-protect-or-restore-important-ecosystems [aplūkots 05.08.2026.].

uz kompensāciju saskaņā ar Zviedrijas Vides kodeksa 31. nodaļas 4. pantu. Literatūrā skaidrots, ka šādā gadījumā noteikti zaudējumi īpašniekam ir jācieš, bet tiek kompensēti zaudējumi, ja tie kopumā pārsniedz "triviālu zaudējumu" robežu, ko praksē nosaka atkarībā no mežaudzes ekonomiskās vērtības.[355]

Otrajā gadījumā aizsardzība ir terminēta, un par to iespējams saņemt kompensāciju. Zviedrijas meža zemju īpašniekiem ir pieejami arī dabas aizsardzības līgumi, kuri nodibina dabas aizsardzības režīmu konkrētā teritorijā līdz 50 gadiem (iespējami arī īsāki termiņi) un kuru ietvaros atkarībā no līguma termiņa un koksnes vērtības iespējams saņemt kompensāciju.[356]

Papildus Zviedrijā pieejams atbalsts konkrētu dabas aizsardzības pasākumu, piemēram, kontrolētas dedzināšanas, veikšanai.[357, 358]

Asoc. prof. Lindāla (*Lindahl)* un citi secinājuši, ka Zviedrijas meža politikas veidošanā notiek plašas konsultācijas ar dažādām interešu grupām un tiek formulēti risināmie ilgtspējas problēmjautājumi. Tomēr izaicinājums ir šādu zviedru "visu vairāk" (*more of everything* – angļu valodā) pieeju īstenot praktiski un panākt efektīvus kompromisus.[359]

Tādējādi arī Zviedrijas mežsaimniecības regulējumu veido obligātu un brīvprātīgu elementu kopums ar finansējumu dabas aizsardzības kompensēšanai un sertifikāciju. Vienlaikus arī tādi jautājumi, kas citviet reglamentēti ar tiesību normām un kas dabā var būt mainīgi (konkrētu periodu noteikšana putnu ligzdošanai), var tikt risināti ieteikumu, nevis vispārsaistošu tiesību normu veidā.

5.2.3. IGAUNIJA

Igaunijas mežsaimniecības tiesiskajā regulējumā nozīmīgākie tiesību akti ir Meža likums[360] un Dabas aizsardzības likums[361] un uz to pamata izdoti zemāka līmeņa noteikumi. 2025. gada pētījumā par Igaunijas meža apsaimniekošanas tiesisko ietvaru secināts, ka Igaunijas Meža likums vispilnīgāk regulē koksnes ražošanu kā nodrošināšanas ekosistēmas pakalpojumu, taču regulējošie ekosistēmu pakalpojumi vairāk ietverti Dabas aizsardzības likumā.[362]

355 Michanek G. et al. Landscape Planning–Paving the Way for Effective Conservation of Forest Biodiversity and a Diverse Forestry? Forests, 2018, No. 9, pp. 234–235. https://doi.org/10.3390/f9090523

356 Svensson J. et al. The contribution to forest conservation and restoration in Sweden of small, protected patches on private forest land. Restoration Ecology, Vol. 33(3), 2025, p. 3. https://doi.org/10.1111/rec.14390

357 Tälle M. et al. Land sharing complements land sparing in the conservation of disturbance-dependent species. Ambio, No. 52(3), 2023, p. 573. https://doi.org/10.1007/s13280-022-01820-1

358 Noteikumi 2010:1879 par atbalstu noteiktiem pasākumiem mežsaimniecībā: Zviedrijas Karalistes valdības noteikumi. Pieņemti 02.12.2010., Nr. 2010:1879.

359 Lindahl K. B. et al. *The Swedish forestry model: More of everything?,* Forest Policy and Economics, Vol. 77, 2017, p. 54.

360 Meža likums (Metsaseadus): Igaunijas Republikas likums. Pieņemts 07.06.2006., RT I 2006, 30, 232.

361 Dabas aizsardzības likums (Looduskaitseseadus): Igaunijas Republikas likums. Pieņemts 21.04.2004., RT I 2004, 38, 258.

362 Kikkas K., Kaimre P. *The Legislative Framework and Community Expectations of Ecosystem Services in Estonian Forest Management*. Forests, Vol. 16(12), 2025, p. 10. https://doi.org/10.3390/f16121813

Igaunijas Meža likuma mērķis ir ietverts tā 2. pantā un ir "nodrošināt meža kā ekosistēmas aizsardzību un ilgtspējīgu apsaimniekošanu". Meža likuma 3. panta pirmā daļa definē mežu kā ekosistēmu, "kas sastāv no meža zemes un tajā sastopamās floras un faunas". Tomēr Meža likuma izpratnē jēdziens "meža zeme" var būt gan kadastra reģistrā attiecīgi reģistrēta zeme, gan vismaz 0,1 ha zemes, uz kuras aug koki ar atbilstošu augstumu un vainaga blīvumu (panta otrā daļa).

Pēc 2023. gada datiem aptuveni 50 % mežu Igaunijā pieder valstij.[363] Igaunijā ir plaši izmantotas FSC un PEFC meža sertifikācijas sistēmas, tomēr vairāk pētītās FSC sistēmas ietekmi pētnieki saista ne tikai ar detalizētākām prasībām dabas aizsardzībai, bet arī ar meža apsaimniekotāja reputācijas celšanu un lēmumu pieņemšanas caurskatāmību mežsaimniecībā.[364, 365]

Līdz 2008. gada 31. decembrim Igaunijā pastāvēja meža iedalījums trīs kategorijās ar stingri aizsargātiem, aizsargātiem un saimnieciskas nozīmes mežiem.[366] Šajā pētījumā nav gūts apstiprinājums, ka Igaunijas tiesību normās būtu bijis noteikts arī potenciāls vai vēlams šo kategoriju proporcionāls sadalījums. Vismaz tiesībpolitiskā līmenī 2002. gadā Igaunijā tika noteikts mērķis līdz 2010. gadam palielināt stingri aizsargāto mežu proporciju līdz 10 %.[367] Atteikšanās no mežu iedalījuma Igaunijā nav plaši pētīta, bet ir norādīts, ka faktiski dabas aizsardzību arī turpmāk nodrošināja Dabas aizsardzības likums.[368] Lai arī no šī iedalījuma Igaunija 2009. gadā atteicās, tomēr akadēmiskos pētījumos analītisks iedalījums trīs kategorijās atkarībā no meža apsaimniekošanas intensitātes ir izmantots.[369,370] Tas varētu norādīt uz meža zemes iedalījuma nozīmi pētniecībā un monitoringā.

2025. gadā Igaunijas valdība atbalstīja priekšlikumu tiesību normās nostiprināt atšķirīgu principu, kad jau iepriekš noteikti 30 % mežu būtu aizsargāti un 70 % – saimnieciskas nozīmes.[371] Pēc pēdējās publiskās informācijas likumprojekta virzība ir apturēta

363 Igaunijas Vides aģentūra, Yearbook Forest 2023, pp. 100–103. Pieejams: https://keskkonnaportaal.ee/sites/default/files/Teemad/Mets/Mets%202023.pdf [aplūkots 06.08.2026.].

364 Lehtonen E. et al. What does FSC forest certification contribute to biodiversity conservation in relation to national legislation?. Journal of Environmental Management. Vol. 299. 113606., 2021, pp. 3, 8–9. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.113606

365 Hain H., Ahas R. Can Forest Certification Improve Forest Management? Case Study of the FSC Certified Estonian State Forest Management Centre. The International Forestry Review, No. 9(3), 2007, p. 768. https://doi.org/10.1505/ifor.9.3.759

366 Igaunijas Meža likuma redakcijā, kas bija spēkā 31.12.2008., 17. pants.

367 Estonian Forest Development Programme Until 2010, p. 16. Pieejams: https://faolex.fao.org/docs/pdf/est152520.pdf [aplūkots 10.08.2026.].

368 Sirgmets R. et al. Economic impact of enlarging the area of protected forests in Estonia. Forest Policy and Economics, Vol. 13(3), 2011, pp. 155–156. https://doi.org/10.1016/j.forpol.2010.11.006

369 Turpat.

370 Kaasik A. et al. Modeling forest landscape futures: Full scale simulation of realistic socioeconomic scenarios in Estonia. PloS One, Vol. 18(11), 2023, p. 4. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0294650

371 The economic cabinet discussed the future of forestry and skilled labour. Republic of Estonia Government. Pieejams: https://valitsus.ee/en/news/economic-cabinet-discussed-future-forestry-and-skilled-labour [aplūkots 10.08.2026.].

saistībā ar nepieciešamību atrast kompromisus starp ieinteresētajām sabiedrības grupām.[372]

5.2.3.1. Mežsaimniecības regulējums

Spēkā esošā Igaunijas Meža likuma 6. pants skaidri nosaka valsts uzdevumus mežsaimniecībā, tostarp mežu laba stāvokļa nodrošināšanu, privātas mežsaimniecības atbalstīšanu, valsts mežu administrēšanu un apsaimniekošanu, valsts uzraudzības organizēšanu, bioloģiskās daudzveidības aizsardzību. Tātad Igaunijā valsts saglabā gan regulējošo, gan atbalsta funkciju, kā arī īsteno īpašnieka pienākumus mežsaimniecībā.

Igaunijas Meža likuma 28.–31. pants nosaka būtiskās prasības cirsmu veidiem un parametriem. Kailcirte saskaņā ar likuma 29. panta ceturto daļu atļauta, ja izpildās viens no trim kritērijiem: noteikts mežaudzes vecums; caurmērs; šķērslaukuma vai mežaudzes biezības rādītāji ir zem noteikta sliekšņa. Cirtes kritērijus likumā noteiktajās robežās deleģēts precizēt atbildīgajam ministram (panta 4.[1]-sestā daļa). Kailcirte jāveic gada laikā no cirtes sākšanas, bet ar atsevišķiem izņēmumiem jāatstāj 20–70 sēklas koku/ha, dzīvotspējīga paauga, kā arī likumā noteikts apjoms veco koku bioloģiskās daudzveidības veicināšanai (panta pirmā un otrā daļa).

Pēc kailcirtes, ja izcirsti vismaz 0,5 ha, īpašniekam ir vispārīgs pienākums veikt meža atjaunošanas pasākumus divu gadu laikā (Meža likuma 25. panta pirmā daļa). Pienākumam ir izņēmumi, bet, ja tas netiek pildīts, pēc atsevišķa rīkojuma par meža atjaunošanas pienākumu termiņa beigām iespējams piemērot arī piespiedu naudu līdz 1300 *euro*/ha (25. panta otrā un astotā daļa).

2021. gada reģionālajā pētījumā par meža atjaunošanas politiku Ziemeļvalstu–Baltijas reģionā norādīts, ka reģionā kā atjaunošanas cirtes pārsvarā tiek izmantotas kailcirtes, bet Baltijas valstīs, tostarp Igaunijā, atšķirībā no vairākām Ziemeļvalstīm normatīvajos aktos ir saglabāti arī platību ierobežojumi noteiktiem cirtes veidiem.[373]

Igaunijas Meža likuma 41. pants noteic, ka meža īpašniekam vai viņa pārstāvim pirms plānotās cirtes, izņemot gaismošanas cirti vai cirti valsts aizsardzības interesēs, jāiesniedz mežsaimnieciskais paziņojums Vides departamentam (panta pirmā daļa). Vides departaments pārbauda, vai plānotā cirte atbilst tiesību normās noteiktajām prasībām; ja tā neatbilst prasībām, iestāde var atteikt reģistrāciju, norādot pamatojumu un ieteikumus, kā novērst neatbilstības (septītā un astotā daļa). Ja cirte atbilst prasībām, tā tiek reģistrēta meža reģistrā, ciršanu drīkst veikt 24 mēnešu periodā, skaitot no desmitās dienas kopš cirtes reģistrācijas brīža (8.[1] un trīspadsmitā daļa). Bez mežsaimnieciskā paziņojuma īpašnieks var cirst līdz 20 m^3 koksnes gadā (41. panta četrpadsmitā daļa).

372 Minister puts the brakes on the Forest Act. ERR (Igaunijas sabiedriskais medijs). Pieejams: https://news.err.ee/1610018056/minister-puts-the-brakes-on-the-forest-act [aplūkots 10.08.2026.].

373 Girdziušas S. et al. *Forest regeneration management and policy in the Nordic–Baltic region since 1900*. Scandinavian Journal of Forest Research, Vol. 36 (7–8), 2021, p. 514; par kailcirtēm sk. Igaunijas Meža likuma 29. panta vienpadsmito daļu.

Vienlaikus Igaunijas Meža likuma 42. panta pirmā daļa uzliek īpašniekam vairākus pienākumus, piemēram, uzraudzīt meža stāvokli, aizsargāt to no kaitēkļiem, slimībām, ugunsgrēkiem un apsaimniekot mežu tā, lai netiktu apdraudēta meža ekosistēma, augsne, ūdens režīms un atjaunošanās iespējas.

5.2.3.2. Dabas aizsardzības regulējums mežā

Dabas aizsardzības prasības Igaunijā izriet galvenokārt no Dabas aizsardzības likuma, kura 1. pantā norādīts mērķis ir nodrošināt bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, kultūras un estētisko dabas vērtību aizsardzību un dabas resursu ilgtspējīgu izmantošanu. Igaunijas Dabas aizsardzības likuma 4. pants nosaka aizsargājamo dabas objektu un teritoriju katalogu – aizsargājamās teritorijas, ierobežotas aizsardzības teritorijas, aizsargājamās sugas, sugu aizsardzības vietas, individuālos dabas objektus un pašvaldību aizsargājamus objektus. Aizsargājamās teritorijas minētā likuma IV nodaļā tiek iekšēji zonētas trīs režīmos pēc aizsardzības prasību stingrības (stingrās aizsardzības, aizsardzības un ierobežotas apsaimniekošanas zonas).[374] Piemēram, saskaņā ar Dabas aizsardzības likuma 26. panta trešo daļu nacionālajā parkā var būt visas trīs minētās zonas. Dabas aizsardzības likuma V nodaļa paredz ierobežotas aizsardzības teritorijas, ar ko aizsargā floru, faunu un sēnes, ja tās netiek aizsargātas ar kādu citu aizsardzības mehānismu, kas paredzēts likumā (32. panta pirmā daļa). Likuma VI nodaļa reglamentē aizsargājamos krastus, kas arī tiek iekšēji zonēti (35. panta pirmā daļa). Atkarībā no aizsargājamā objekta vai teritorijas mežsaimnieciskās darbības var būt vai nu aizliegtas, vai pakļautas īpašiem nosacījumiem. Tādējādi arī Igaunijas tiesiskajā regulējumā ir pazīstama iekšēja aizsargājamo teritoriju zonēšana.

Ar Dabas aizsardzības likumu galvenokārt transponētas arī Putnu un Dzīvotņu direktīvas (7. panta otrā daļa), kā arī ieviests *Natura 2000* teritoriju tīkls (X nodaļa), kas var pārklāties ar nacionāli nodibinātām aizsargājamām teritorijām.

Meža likumā ietvertas jau norādītās prasības cirsmu veikšanā (piemēram, sēklas un bioloģisko koku atstāšana), 23. pantā noteikts arī mehānisms tādu vērtīgu dzīvotņu aizsardzībai, kurā "ir augsta varbūtība, ka sastopamas specifiski pielāgojušās, apdraudētas, neaizsargātas vai retas sugas". Publiskos mežos aizsardzība tiek nodrošināta saskaņā ar atbildīgā ministra izdotiem noteikumiem, privātos mežos par šo aizsardzību var slēgt atsevišķus līgumus (panta trešā un ceturtā daļa).

5.2.3.3. Īpašnieku un dabas aizsardzības prasību līdzsvarošana

Ir pētnieki, kuri uzskata, ka Igaunijā koksnes ieguve ir vairāk regulēta nekā regulējošie un kultūras ekosistēmu pakalpojumi.[375] Vienlaikus Igaunijas Valsts kancelejas pasūtītajā salīdzinošajā analīzē norādīts, ka Igaunijas regulējums salīdzinājumā ar

374 Caddell R. Wilderness protection in Estonia. In: Bastmeijer K, ed. Wilderness Protection in Europe: The Role of International, European and National Law, Cambridge University Press, 2016, pp. 301–304. https://doi.org/10.1017/CBO9781107415287.013

375 Kikkas K., Kaimre P. *The Legislative Framework and Community Expectations of Ecosystem Services in Estonian Forest Management.* Forests, Vol. 16(12), 2025, p. 12. https://doi.org/10.3390/f16121813

Somiju, Zviedriju un Latviju meža īpašniekiem ir vairāk ierobežojošs, bet mazāk kompensējošs.[376]

Igaunijas Meža likuma 10. pants apraksta dažādus pasākumus, kurus var finansēt no valsts atbalsta līdzekļiem. Piemēram, 10. panta 7. punkts atļauj piešķirt valsts atbalstu apmežošanai, videi saudzīgāku mežsaimniecības prakšu ieviešanai u. c. Meža likuma 23. panta ceturtā daļa paredz iespēju meža īpašniekam noslēgt 20 gadu līgumu ar valsti par vērtīgas dzīvotnes aizsardzību. Panta astotā un desmitā daļa paredz tiesības uz kompensāciju, ko nosaka ar atbildīgā ministra izdotiem noteikumiem. Pētījumā par privāto meža īpašnieku apsaimniekošanas motīviem, kas veikts 2014. gadā, norādīts uz meža īpašnieku pasivitāti brīvprātīgai dalībai programmā.[377]

Aizsargājamo teritoriju, ierobežotas aizsardzības teritoriju un teritoriju dzīvotņu aizsardzībai īpašnieki var saņemt dabas aizsardzības subsīdiju par konkrētu pasākumu veikšanu daļēji dabisko biotopu saglabāšanā (Dabas aizsardzības likuma 18. panta pirmā un otrā daļa). Saskaņā ar Igaunijas Dabas aizsardzības likuma 20. pantu valsts pēc zemes īpašnieka, aizsargājamās teritorijas apsaimniekotāja vai ministra ieteikuma var vienojoties izpirkt zemi, kuras aizsardzības režīms būtiski ierobežo iespējas to izmantot (pirmā un otrā daļa). Atsevišķi noteikumi izdoti arī platībmaksājumu veikšanai privātajiem meža īpašniekiem *Natura 2000* teritorijās.[378]

Tātad Igaunijā mežsaimniecības regulēšanā izmantots mazāks brīvprātīgo instrumentu klāsts nekā Somijā un Zviedrijā, dominē tieši normatīvi noteiktie ierobežojumi. Tāpat tiek veidots dialogs starp ieinteresētajām sabiedrības grupām, sevišķi saistībā ar iniciatīvu ieviest meža sadalījumu aizsargājamā (30 %) un saimnieciskajā (70 %) mežā.

5.3. INDIKATORI SALĪDZINĀŠANAI AR LATVIJU

Lai spriestu par to, vai un kādas prakses Latvija varētu pārņemt no iepriekšējā apakšnodaļā salīdzināto valstu tiesību sistēmām, ir lietderīgi novērtēt, kā šīs valstis sasniedz mērķus dažādos ar mežsaimniecību un vidi saistītos rādītājos.

376 Sorainen, *Dereguleerimine ning looduskaitselised piirangud metsade majandamisel – rahvusvaheline võrdlus ja ettepanekud Eestile*, 2025, p. 3, 3. secinājums. Pieejams: https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/documents/2025-11/Anal%C3%BC%C3%BCs.dereguleerimine.metsade.majandamine.2025.11.07.Sorainen.pdf [aplūkots 19.04.2026.].

377 Põllumäe P. et al. Management motives of Estonian private forest owners. Forest Policy and Economics, Vol. 42, 2014, p. 13. https://doi.org/10.1016/j.forpol.2014.02.007

378 Atbalsts bioloģiskās daudzveidības veicināšanai *Natura 2000* privātajos mežos 2023.–2027. gadā: Lauksaimniecības ministra noteikumi. Izdoti 23.12.2022. RT I, 29.12.2022., 20.

5.3.1. MEŽA ZEMES ATTIECĪBA IEPRETIM SAUSZEMES TERITORIJAI NO 1990. LĪDZ 2025. GADAM

Šajā laika periodā Eiropas Savienībā vidēji novērots meža zemju pieaugums no 36,5 % līdz 40,5 %. Šo pieauguma tempu pārspējusi Latvija (51–55,7 %) un Igaunija (51,6–57,3 %). Somija un Zviedrija, kur meža zemes aizņem vairāk nekā ⅔ sauszemes teritoriju, šo tempu likumsakarīgi nav apsteigušas. Tomēr joprojām Somijā novērots meža zemju platības pieaugums – no 72 % līdz 74,2 %, turpretī Zviedrijā ir neliels samazinājums – no 68,9 % līdz 68,6 %. Tādējādi, arī ņemot vērā iepriekšējā nodaļā norādīto par intensīvo mežsaimniecību salīdzināmajās valstīs, tās spējušas saglabāt un pat palielināt meža zemju proporciju.

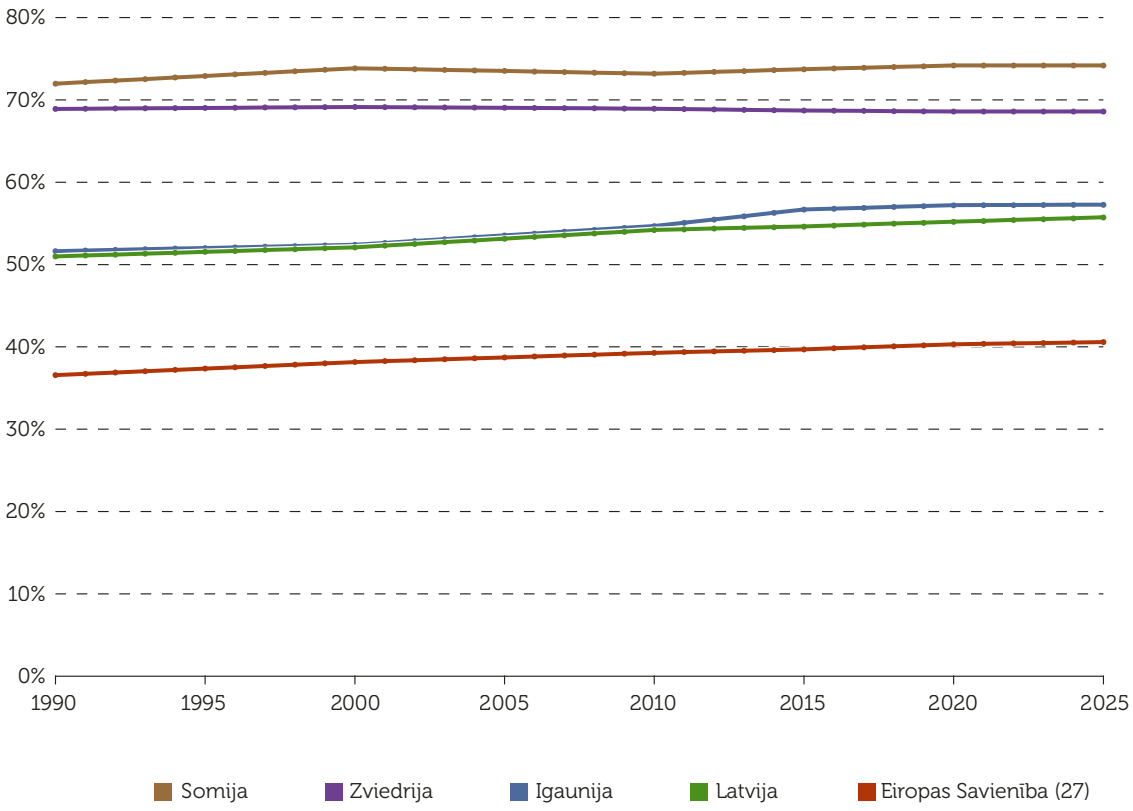

2. attēls. **Ar mežu klātās zemes īpatsvars (%) Latvijā, ES-27, Somijā, Zviedrijā un Igaunijā.**
Meža platība ietver zemes teritorijas ar dabiskām vai stādītām koku grupām, kuru augstums ir vismaz pieci metri, izņemot tās, kas atrodas lauksaimniecības sistēmās.
Avots: Our World in Data, pēc FAO un Pasaules Bankas datiem, *Share of land covered by forest*, pieejams: https://ourworldindata.org/grapher/forest-area-as-share-of-land-area?tab=line&time=earliest..latest&country=LVA~OWID_EU27~FIN~SWE~EST#research-and-writing

5.3.2. SAUSZEMES AIZSARGĀJAMĀS TERITORIJAS

Eiropas Vides aģentūras 2023. gada dati par sauszemes aizsargājamo teritoriju platību pa valstīm Eiropas Savienībā rāda, ka visās salīdzināmajās valstīs un Latvijā aizsargājamo teritoriju platības iepretim valsts teritorijai ir zem vidējā rādītāja Eiropas Savienībā. Vienlaikus šie statistikas dati, visticamāk, norāda, ka rādītājā vismaz par Latviju nav ņemtas vērā visas tās teritorijas (piemēram, ūdensteču aizsargjoslas), kas jau minētajā VARAM informatīvajā ziņojumā norādītas kā aizsargātas Bioloģiskās daudzveidības stratēģijas izpildei. Nav skaidrs, vai šāda nesakritība varētu būt arī salīdzināmajās valstīs.

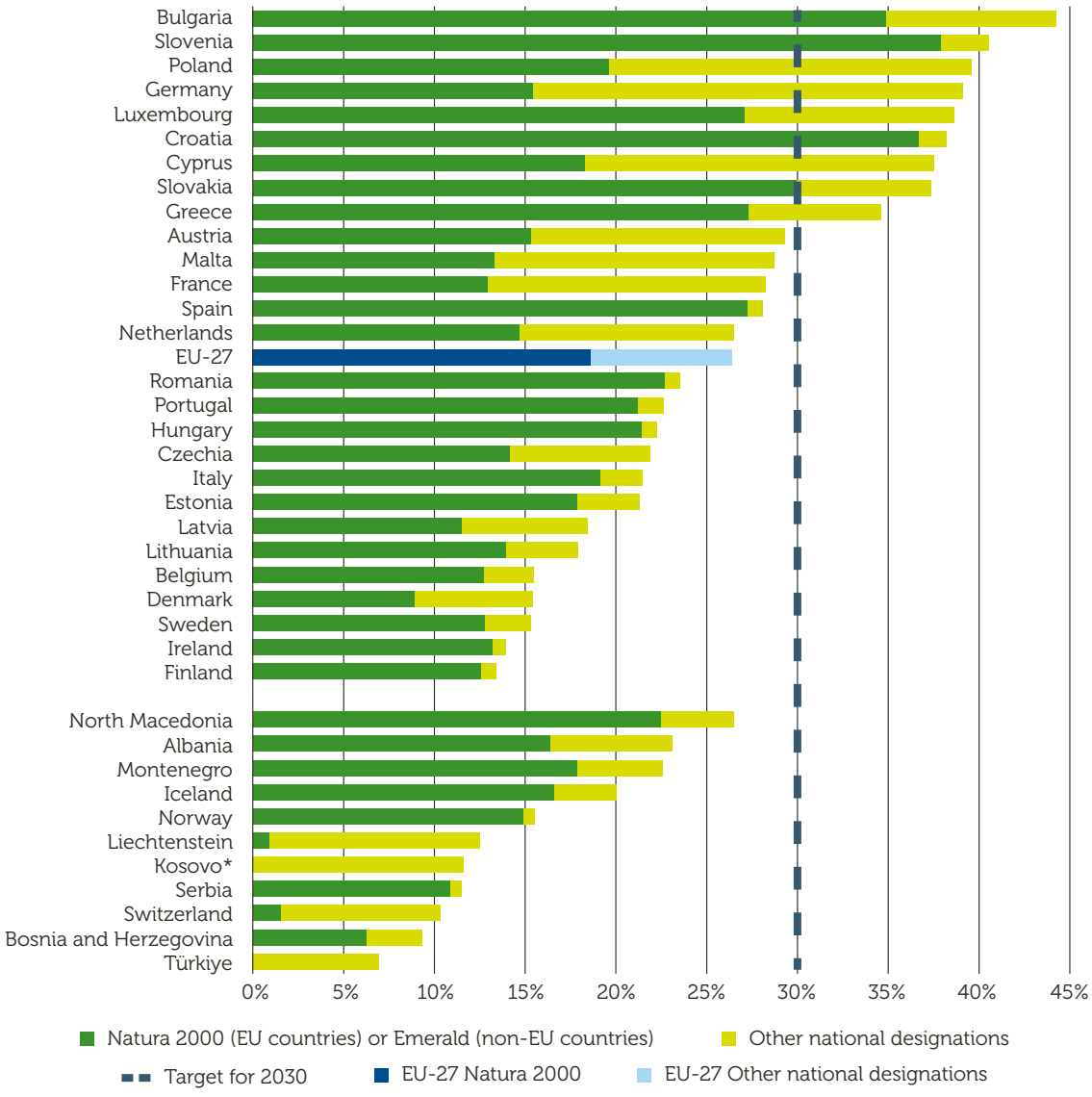

3. attēls. **Sauszemes aizsargājamo teritoriju īpatsvars valstīs un ES-27 2023. gada beigās.**
Avots: Eiropas Vides aģentūra (*European Environment Agency*, EEA), *Terrestrial protected area coverage by country and in the EU-27 by the end of 2023*, pieejams: https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/terrestrial-protected-areas-in-europe#figure-2-terrestrial-protected-area-coverage-by-country-and-in-the-eu-27-by-the-end-of-2023

5.3.3. DZĪVOTŅU STĀVOKLIS

Lai arī ir neskaidrības datos par aizsargājamām teritorijām, būtiski novērtēt, cik efektīvi tiek aizsargātas dzīvotnes. Aizsargātas teritorijas platība pati par sevi nenosaka dzīvotņu stāvokli. Igaunijā novērtējums ir otrs labākais Eiropas Savienībā, Somijā – devītais, Zviedrijā – trīspadsmitais. Situācija Latvijā tiek vērtēta kā daudz sliktāka. Tas norāda uz efektīvāku dzīvotņu aizsardzību salīdzināmajās valstīs.

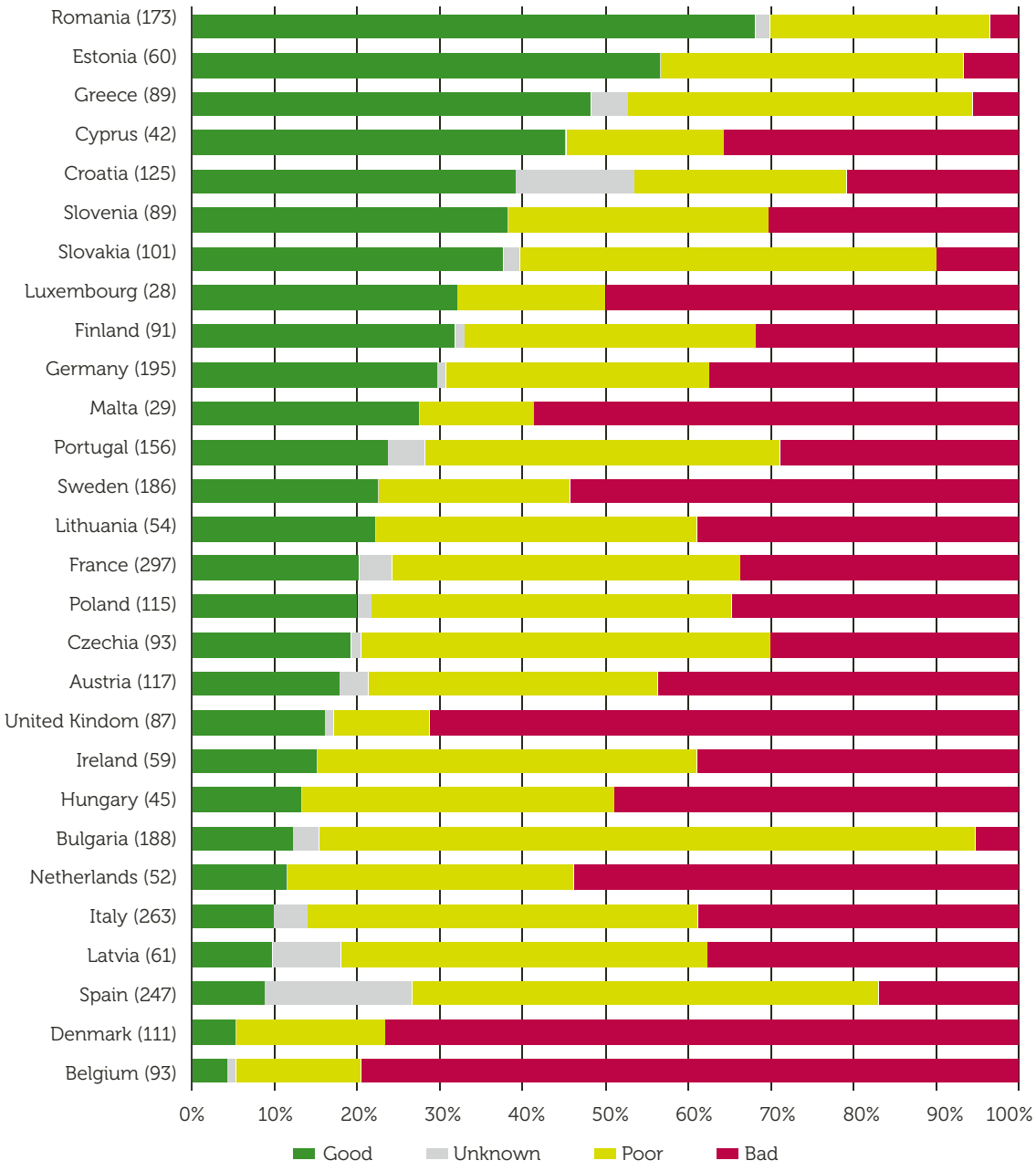

4. attēls. **Dzīvotņu saglabāšanās stāvoklis dalībvalstu līmenī, 2013–2018.**
Avots: Eiropas Vides aģentūra (*European Environment Agency*, EEA), *Conservation status of habitats at Member State level, 2013–2018*, pieejams: https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/conservation-status-of-habitats-under?utm_source=chatgpt.com

5.3.4. SUGU STĀVOKLIS

Arī šis rādītājs uzskatāmi parāda tendenci, ka aizsargājamās teritorijas platība ne vienmēr korelē ar aizsargājamā objekta aizsardzības kvalitāti. Visās salīdzināmajās valstīs rādītāji par sugu aizsardzību ir labāki nekā Latvijā – Igaunija ir trešajā, Zviedrija – piektajā, Somija – septītajā vietā.

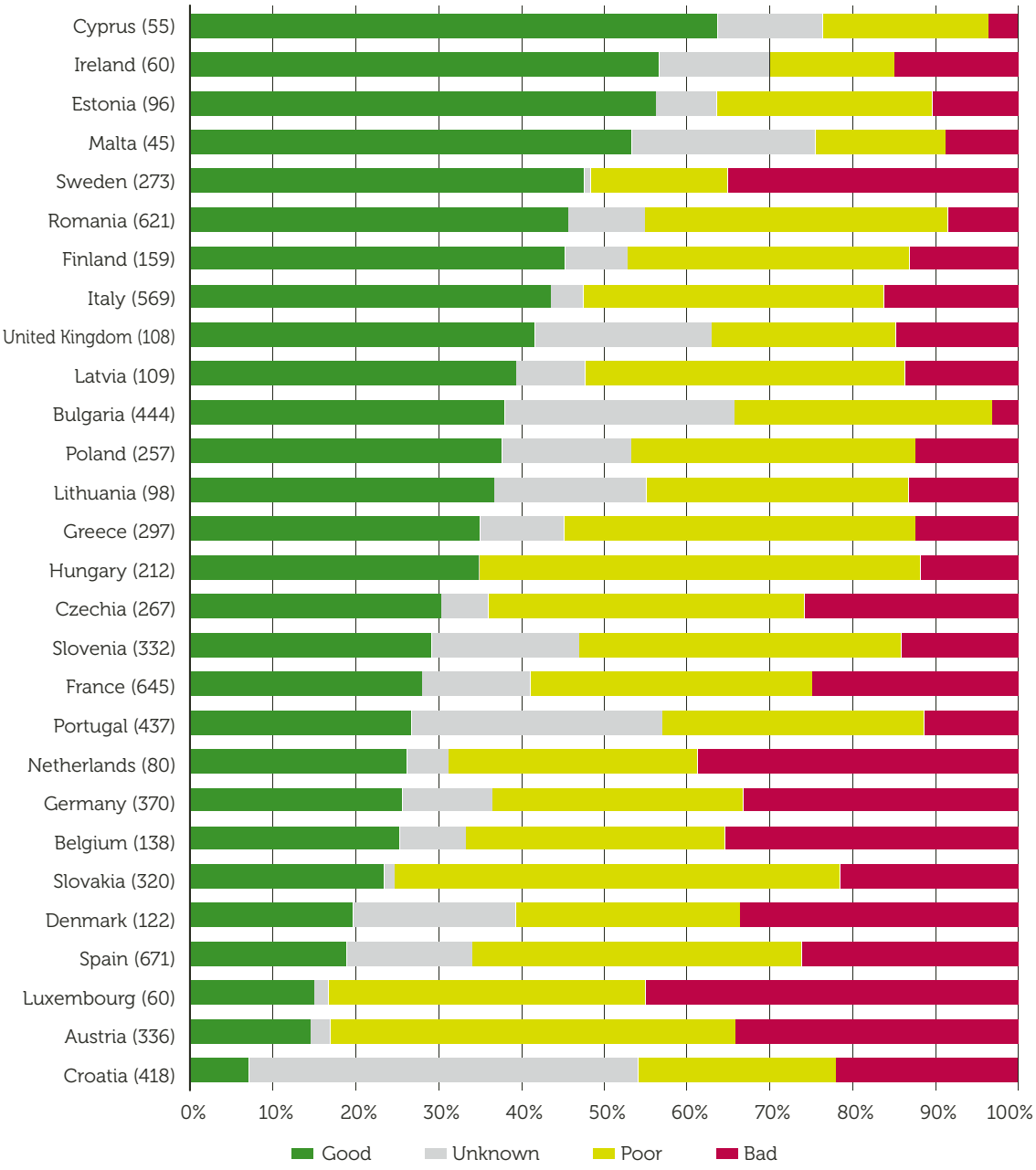

5. attēls. **Sugu saglabāšanās stāvoklis dalībvalstu līmenī, 2013–2018.**
Avots: Eiropas Vides aģentūra (*European Environment Agency*, EEA), *Conservation status of species at Member State level, 2013–2018*, pieejams: https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/conservation-status-of-species-under?utm_source=chatgpt.com

5.4. MĀCĪBAS LATVIJAI

Latvijas regulējuma galvenā atšķirība no Zviedrijas un Somijas normatīvā ietvara ir detalizēts cirsmas regulējums likumā un Ministru kabineta noteikumos un ierobežotas iespējas meža zemes īpašniekiem vienoties ar valsti par meža apsaimniekošanas un dabas aizsardzības režīmu. Savukārt Igaunijā nozares ministram deleģētas tiesības likumā ietverto prasību ietvaros noteikt cirsmu kritērijus. Tāpat Igaunijā jāpievērš uzmanība diskusijām par iespējamu saimnieciskās un aizsargājamās meža zemes proporcijas noteikšanu, kas šī pētījuma kontekstā arī nākotnē būs relevantas. Latvijā un Igaunijā atšķirībā no vairākām Ziemeļvalstīm normatīvajos aktos ir saglabāti arī platību ierobežojumi noteiktiem cirtes veidiem.[379]

Salīdzināmajās valstīs atšķirīgi reglamentēti vienādi vai līdzīgi nosaukti mežsaimniecības paņēmieni (piemēram, kailcirte). Arī autoru tulkojums šajā ziņā var būt neprecīzs, tomēr būtiski ir pievērst uzmanību tiesību normās ietvertajām prasībām pēc būtības un to pamatotībai atkarībā no katras valsts individuālajiem apstākļiem, nevis mežsaimniecības paņēmiena nosaukumam, kas katrā valstī var tikt saprasts atšķirīgi. Kopumā cirsmu veikšanā un tai noteiktajos parametros viselastīgākā pieeja, kas reizē arī saglabā tiesību normās ietvertas dabas aizsardzības prasības un institucionālo kontroli, autoru ieskatā ir Somijā. Tāpēc autores uzskata, ka apsverama ir Somijas cirsmas paziņojumu sistēma, kas paredz iesniegt strukturētu paziņojumu atbildīgajai iestādei, lai tā var veikt kontroli un nepieciešamības gadījumā liegt cirsmu. Papildu izpēte nepieciešama par to, vai šāda pieeja varētu samazināt publiskā sektora administratīvo slogu.

Autores uzskata, ka stratifikācijas principa ieviešanai Latvijas regulējumam mežsaimniecības jomā nepieciešamie uzlabojumi nav tieši aizgūstami no citu valstu regulējuma tādā ziņā, ka Latvijas regulējums ir detalizēts, ja ne detalizētākais no apskatītajiem.[380] Atsevišķi iespējams pētīt un salīdzināt Igaunijas aizsargājamo teritoriju iekšējo zonējumu un tā praktisko nozīmi, kas varētu palīdzēt rast papildu kritērijus aizsargājamo teritoriju un stingri aizsargājamo teritoriju nošķiršanai. Vienlaikus no valstu salīdzinošajiem rādītājiem redzams, ka mazāk detalizēts regulējums un augstas intensitātes mežsaimniecība automātiski nenozīmē, ka tiks zaudētas meža zemes. Salīdzināmajās valstīs arī dzīvotņu un sugu stāvoklis novērtēts kā labāks nekā Latvijā.

Par pārņemamu no salīdzināmajām valstīm būtu atzīstama iespēja meža īpašniekiem brīvprātīgi piedalīties dabas aizsardzībā. Latvijas regulējumā jāprecizē un jāattīsta administratīvie līgumi par aizsargājamas teritorijas noteikšanu privātīpašuma meža zemēs un mežsaimniecības uzraudzību (*stewardship agreement*). Zviedrijā uz noteiktu laiku, bet Somijā uz noteiktu laiku vai pastāvīgi (tostarp atsavinot zemi) šādi līgumi

379 Girdziušas S. et al. Forest regeneration management and policy in the Nordic–Baltic region since 1900. Scandinavian Journal of Forest Research, 36 (7–8), 2021, p. 514.

380 Lehtonen E. et al. What does FSC forest certification contribute to biodiversity conservation in relation to national legislation?. Journal of Environmental Management. Vol. 299. 113606, 2021, p. 9. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.113606

ļauj apmaiņā pret kompensāciju nostiprināt aizsargājamu teritoriju neatkarīgi no zemes īpašnieka maiņas. Šajā ziņā autores nepiekrīt Latvijas Universitātes pētījuma priekšlikumam par tāda drošās ostas principa izpratni, kas dod "iespēju zemes īpašniekam ar laiku atteikties no brīvprātīgā statusa, ja tas vairs neatbilst tā interesēm".[381] Šobrīd Latvijā īstenotās pilotprogrammas "Dzīvais mežs" ietvaros ar zemes īpašniekiem noslēgti četru gadu līgumi,[382] kas ir salīdzinoši īss termiņš. Tomēr arī tad, ja Latvijā tiks īstenoti citi līdzīgi pilotprojekti vai tiesību normās tiks ieviesti brīvprātīgi dabas aizsardzības līgumi ar garākiem termiņiem, iespēja līguma darbības laikā atkāpties no tā var nonākt pretrunā ar dabas aizsardzības mērķiem, kuru dēļ līgums noslēgts.

Kā norādīts iepriekš, likumdevējam ir rīcības brīvība uzlabot kompensācijas mehānismu, sevišķi *Natura 2000* un mikroliegumu teritorijās. Ja likumdevējs savas rīcības brīvības ietvaros lemj par brīvprātīgu kompensējamu dabas aizsardzības iespēju paplašināšanu, ir vērts ņemt vērā ne vien, piemēram, Somijas un Zviedrijas pieeju kompensāciju noteikšanā, bet arī Somijā jau konstatētos nākotnes izaicinājumus šādas sistēmas salāgošanai ar oglekļa tirgiem.[383] Potenciāli var pastāvēt situācijas, kad brīvprātīgi aizsargājama meža zeme īpašniekam var nest ienākumus arī ar dalību oglekļa tirgos.

381 Brasliņa L. et al. Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomiskais novērtējums un attīstības scenāriji. Latvijas Universitāte, 2025, 6., 157. lpp. Pieejams: https://inovacijas.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/inovacijas.lu.lv/Nolikumi/Pilnais_zinojums_Latvijas_meza_nozares_attistibas_scenariji_LMNAS.pdf [aplūkots 01.03.2026.].

382 Meža pilotprogrammas "Dzīvais mežs" nolikuma 8. punkts. Pieejams: https://latvianature.b-cdn.net/wp-content/uploads/2023/01/DzivaisMezs_Nolikums.pdf [aplūkots 11.08.2026.].

383 Batpurev K. et. al. Private land conservation through voluntary biodiversity conservation schemes: lessons from a payment for ecosystem services scheme in Finland, BioScience, Vol. 75, Issue 12, 2025, p. 1109. https://doi.org/10.1093/biosci/biaf155

6

6. STRATIFIKĀCIJAS PRINCIPA IEVIEŠANAS LATVIJĀ TIESISKIE ASPEKTI

6.1. ATTIECINĀMO TIESĪBU AKTU UN POLITIKAS PLĀNOŠANAS DOKUMENTU IDENTIFICĒŠANA

Agestams izceļ nepieciešamību saskaņot dažādās Eiropas Savienības un nacionālās stratēģijas, lai panāktu ilgtspējīgu un efektīvu meža apsaimniekošanu.[384] Autores uzskata, ka šī atziņa piemērojama arī Latvijas meža nozarei, kur jārod tādi pārvaldības risinājumi, kas saskaņo dažādās Eiropas Savienības un Latvijas meža nozares stratēģijas.

Stratifikācijas principam ir potenciāls ne vien palīdzēt salāgot šīs stratēģijas, bet arī nodrošināt iespēju monitorēt dažādu interešu līdzsvaru mežsaimniecībā. Vienlaikus interešu līdzsvarošanā lietderīgi var būt arī citi papildu risinājumi, kas izriet no šī pētījuma salīdzinošās analīzes un kas ietverti šajā nodaļā.

6.1.1. STRATIFIKĀCIJAS PRINCIPA IETVERŠANA TIESĪBPOLITISKOS UN TIESĪBU AKTOS

Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādņu 2026.–2050. gadam projektā saturiski vairākkārt ir iezīmēts teritorijas iedalījums, ko varētu uzskatīt par stratifikācijas principa izpausmi, tomēr kā princips tas nav definēts vai nosaukts. Piemēram, pamatnostādņu projekts piedāvā "līdz 30 % mežu uzturēt primāro mērķi turpmāka bioloģiskās daudzveidības kāpināšana, ietverot 10 % stingri aizsargātas platības, un 70 % noteikt primāro mērķi bioekonomika, radot iespējami mazus, mērķētus administratīvos ierobežojumus".[385]

Kā tiks skaidrots nākamajā apakšnodaļā, šis princips ir pakļauts stingram zinātniskam vērtējumam. Tāpēc pamatnostādņu tekstā to būtu nepieciešams izvērst, raksturojot pašreizējos datus par dabas aizsardzības teritoriju veidu un īpatsvaru, datu ievākšanas un analīzes metodēm un valsts pārvaldes iestāžu atbildību par principa ieviešanu un uzraudzību. Pamatnostādnes iespējams papildināt ar konkrētiem interešu līdzsvarošanas piemēriem un vadlīnijām, lai palielinātu iespējamību ieviest principu atbilstoši

384 Aggestam F. European Forest Policy and Governance. Routledge, 2025, p. 263.

385 Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādņu 2026.–2050. gadam projekta 1. lpp. Pieejams: https://www.zm.gov.lv/lv/media/17783/download?attachment [aplūkots 12.08.2026.].

stratēģisko lēmēju iecerei. Tomēr Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādnes ir hierarhiski zemākas par daļu citu politikas plānošanas dokumentu, līdz ar to stratifikācijas princips pēc iespējas būtu jānostiprina visā attīstības plānošanas dokumentu hierarhijā.[386]

Nacionālajā attīstības plānā kā hierarhiski augstākā vidēja termiņa plānošanas dokumentā[387] būtu lietderīgi noteikt stratifikācijas principu mežsaimniecībā, iespējams, kontekstā ar citām zemes izmantošanas nozarēm. Stratifikācijas princips vismaz konceptuāli varētu tikt ietverts arī Aktualizētajā Nacionālajā enerģētikas un klimata plānā 2021.–2030. gadam kā rīcībpolitikas virziens lauksaimniecības, mežsaimniecības un zemes izmantošanas nozarēs. Spēkā esošajās Vides politikas pamatnostādnēs ietverta sasaiste ar Eiropas Savienības Bioloģiskās daudzveidības stratēģiju, norādot tās mērķi aizsargāt vismaz 30 % sauszemes teritoriju līdz 2030. gadam,[388] kas saturiski sasaucas arī ar stratifikācijas principu. Nākamajā Vides politikas pamatnostādņu periodā stratifikācijas principu un no tā izrietošos pasākumus dabas aizsardzībā iespējams formulēt tieši.

Normatīvajos aktos stratifikācijas princips būtu jāpieraksta Meža likumā, nosakot arī atbildīgo iestādi principa ieviešanā. Kā jau norādīts, uzraudzība pār dabas aizsardzības prasību ievērošanu mežā Latvijā ir sadrumstalota.[389] Vairāku atbildīgo iestāžu noteikšana potenciāli mazina atbildības slieksni visām iesaistītajām iestādēm un ierobežo iespējas veidot savstarpēji saskanīgu praksi lēmumu pieņemšanā.[390] Tāpēc potenciāli Meža likumā un citos likumos pārskatāma iestāžu kompetence lēmumu pieņemšanā par meža zemēm vai nosakāmi iestāžu sadarbības mehānismi. Papildus Meža likumā būtu jāparedz sabiedrības iesaistes mehānismi stratifikācijas principa ieviešanā, piemēram, vadlīniju un gada pārskatu izstrādē, ko iespējams nodrošināt, piemēram, ministriju konsultatīvajās padomēs.

Meža likumā un ar to saistītajos tiesību aktos arī iespējams paredzēt skaidru valstij piederošo zemju lomu un pasākumu veikšanu, kas nodrošina stratifikācijas principa īstenošanu. Piemēram, likumprojekts "Grozījumi likumā "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās"" ietver zemes maiņu kā risinājumu.[391] Kā jau norādīts, Zviedrijā ir iespējama šāda īpašumu maiņa.

386 Attīstības plānošanas sistēmas likums. LR likums: Latvijas Vēstnesis, Nr. 80, 23.05.2008., 9. pants.

387 Attīstības plānošanas sistēmas likuma 9. panta otrā daļa.

388 Vides politikas pamatnostādņu 2021.–2027. gadam 6.2. punkts. Apstiprinātas ar Ministru kabineta 2022. gada 31. augusta rīkojumu Nr. 583 "Par Vides politikas pamatnostādnēm 2021.–2027. gadam", Latvijas Vēstnesis, Nr. 172, 06.09.2022.

389 Menģele-Stillere L. Pretrunas starp īpašuma tiesībām uz mežu un tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē. Promocijas darbs, 2006, 141.–142. lpp. Pieejams: https://dspace.lu.lv/items/69ecd2d3-fece-4e6d-a8cb-1fd3c372b36a [aplūkots 22.02.2026.].

390 Šī problemātika jau aktualizēta – turpat, 138.–142. lpp.

391 14. Saeimas likumprojekta "Grozījumi likumā "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās"" 1. pants, 1244/Lp14. Pieejams: https://titania.saeima.lv/LIVS14/saeimalivs14.nsf/0/84BC6AFC8FDC5443C2258DB00050CBD5?OpenDocument [aplūkots 12.08.2026.].

6.1.2. MEŽSAIMNIECĪBAS IEROBEŽOJUMU INDIVIDUALIZĀCIJA UN MAZĀKS ADMINISTRATĪVAIS SLOGS

Kā tika skaidrots 1.4.1. apakšnodaļā, Latvijā pastāv divi koku ciršanas regulatīvie režīmi atkarībā no tā, vai mežs ir uzskatāms par plantāciju mežu. Stratifikācijas principa ieviešana ir arī iespēja pārveidot mežsaimniecības regulācijas modeli uz paziņojumu sistēmu, kas paredz dialoga veidošanu ar atbildīgo iestādi.

Šādām izmaiņām primāri būtu nepieciešami grozījumi Meža likumā un uz tā pamata izdotajos Ministru kabineta noteikumos, kas reglamentē koku ciršanu mežā,[392] bet izmaiņu pamatojumu un ietekmi nepieciešams ietvert jau Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādnēs, lai nodrošinātu procesuālo prasību izpildi, kas tiks aprakstīta nākamajā apakšnodaļā. Papildus pētāma potenciālā administratīvā sloga samazināšana publiskajam sektoram. Autores kā vērā ņemamu izceļ iepriekš izklāstīto Somijas pieeju.

Procesuāli šādas kārtības izveidošanas pirmais solis ir jau patlaban paredzētais meža inventarizācijas pienākums, kas palīdz Valsts meža dienestam sekot līdzi situācijai dabā. Otrais solis būtu strukturēta un izskaidrojoša paziņojuma sniegšana Valsts meža dienestam par ieceri cirst kokus, piemēram, mēnesi pirms šādu darbību veikšanas. Ja Valsts meža dienests, piemēram, divu nedēļu laikā nav informējis ieceres iesniedzēju par padziļinātu izpēti vai liegumu cirst kokus, tad var plānot ciršanu. Trešais solis būtu pilnvaras Valsts meža dienestam izdot skaidrojumus par kritērijiem, pēc kuriem tas vadīsies cirsmas paziņojumu vērtēšanā. Ja vadās pēc Somijas modeļa, saturiski tas nozīmētu, ka varētu pārskatīt Meža likuma kritērijus cirsmas pieļaujamībai, to noteikšanu individuālos gadījumos daļēji deleģējot Valsts meža dienestam. Tas, vai patiešām ir lietderīgi pārskatīt cirsmu parametrus (piemēram, vecums, caurmērs, atvērums), ir cita – mežsaimniecības nozares – pētījuma jautājums. Vienlaikus šāda sistēma potenciāli ļautu būtiski samazināt birokrātiju, neatceļot iestādes pienākumu pārbaudīt cirsmas paziņojumu.

6.1.3. BRĪVPRĀTĪGA DABAS AIZSARDZĪBA UN JAUNI FINANSĒJUMA AVOTI IEROBEŽOJUMU KOMPENSĀCIJAI

Stratifikācijas principa ieviešanā un dialoga veidošanā starp ieinteresētajām sabiedrības grupām nozīmīgu lomu varētu ieņemt brīvprātīga iespēja meža īpašniekam noslēgt administratīvo līgumu ar valsti par dabas aizsardzību. Vadoties no Somijas un Zviedrijas pieredzes būtiski apsvērt šādu līgumu tiesisko dabu (dabas aizsardzības režīma nodibināšana, īpašuma atsavināšana vai maiņa aizsardzības noteikšanai); termiņus (terminēti vai neterminēti); kompensējošos mehānismus; apsaimniekošanas

392 Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumi Nr. 935 "Noteikumi par koku ciršanu mežā". Latvijas Vēstnesis, Nr. 203, 28.12.2012.

pasākumus, kas īpašniekam saistoši; uz teritoriju attiecināmu bioloģiskās daudzveidības "slieksni", lai līgumu vispār varētu noslēgt; aizsardzības režīma nostiprināšanu zemesgrāmatā un citus jautājumus.

Lai gan šādu vienošanos kompensējošo mehānismu analīze ir ārpus šī pētījuma tvēruma, autores vērš uzmanību uz nepieciešamību rast jaunus, privātā sektora finansējumā balstītus avotus, kas kompensē meža zemes īpašnieku tiesību ierobežojumu dabas aizsardzības teritorijas izveidē. Tāpat iespējams apsvērt Somijas METSO programmas pieredzi. Kā jau pieminēts, bet tas nav izvērsts Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādņu projektā 2026.–2050. gadam, papildu finansējumu iespējams rast caur oglekļa kredītu tirgu.

Vides politikas pamatnostādņu 2021.–2027. gadam 16.4. punktā definēts uzdevums aprobēt un ieviest brīvprātīgās vienošanās mehānismu. Tāpēc var uzskatīt, ka ieceres īstenošana Latvijā ir uzsākta ar Dabas aizsardzības pārvaldes īstenotās pilotprogrammas "Dzīvais mežs" rezultātiem. Tāpat būtiska nozīme būs likumprojekta 1244/Lp14 par zemes maiņu virzībai Saeimā.

6.1.4. TELPISKO DATU PIEEJAMĪBAS NOSTIPRINĀŠANA

Stratifikācijas princips ir telpisks, un tā īstenošanai nepieciešama skaidra pārvaldība, kas nodrošina teritoriju identificēšanu, robežu noteikšanu, konfliktu izvērtēšanu un regulāru datu aktualizēšanu. Latvijā šādas vienotas pilnvērtīgas un mežsaimniecības jomai pielāgotas datubāzes, kas pārskatāmi uzrāda visus meža zemēs noteiktos aizsardzības režīmus un dažādās aizsargjoslas, joprojām nav, lai gan tādas izveide ir būtiska gan bioloģiskās daudzveidības mērķu sasniegšanā, gan meža vērtību dinamiskā pārraudzībā.

Telpisko datu pieejamībai iestāžu sniedzamais datu katalogs Apgrūtināto teritoriju informācijas sistēmas likuma[393] 7. pantā šķietami ir pilnvērtīgs. Tāpēc atsevišķi pētāmi iemesli, kāpēc šādas funkcionalitātes nav vienotajā Latvijas ģeotelpisko datu un attīstības plānošanas e-pakalpojumu portālā geolatvija.lv vai dabas datu sistēmā OZOLS.

6.2. PROCEDŪRAS, AVOTI UN APSVĒRUMI, KAS JĀŅEM VĒRĀ TIESĪBU AKTU IZSTRĀDĒ

Pētījuma iepriekšējās nodaļās secināts, ka stratifikācijas principa mērķis ir juridiski un telpiski strukturēt meža izmantošanu tā, lai mazinātu konfliktus starp atšķirīgu interešu pārstāvjiem. Tālab principa konkretizēšanā tiesību normās īpaši jāpievērš uzmanība tiesību normu izstrādes procesam, pienācīgi uzklausot atšķirīgo interešu pārstāvjus. Ja tiesībpolitiski tiek panākta vienošanās par stratifikācijas principa "10–20–70"

393 Apgrūtināto teritoriju informācijas sistēmas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr. 27, 18.02.2009.

ieviešanu, tad pirms šādas rīcības nepieciešams pienācīgs kopējs novērtējums. Minētais pamatojams ar to, ka stratifikācijas principa ieviešana tādā izpratnē, kādā tas izklāstīts šajā pētījumā, pēc būtības būtu meža politikas pārstrukturēšana, kurai jāatbilst vides tiesībās pazīstamajam ilgtspējības principam, piesardzības principam un izvērtēšanas principam.

Laba likumdošana nodrošina, ka tiesību normās ietvertais risinājums ir nevis nejaušība, bet gan tiesību normu izdevēja apzināts solis. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka "saskaņā ar labas likumdošanas principu likumdevējam citstarp jāizvērtē likumprojektā paredzēto tiesību normu atbilstība augstāka juridiska spēka tiesību normām, tostarp Satversmei, starptautiskajām un Eiropas Savienības tiesību normām, un jāsaskaņo likumprojektā ietvertās un tiesību sistēmā jau pastāvošās tiesību normas atbilstoši racionāla likumdevēja principam. Tāpat paredzētais tiesiskais regulējums, ja tas nepieciešams, ir pienācīgi jāpamato ar izskaidrojošiem pētījumiem. [..] tikai būtiski procedūras pārkāpumi ir pamats tam, lai atzītu, ka pieņemtajam aktam nav juridiska spēka".[394] Šī apakšnodaļa var tikt raksturota arī kā labas likumdošanas principa ievērošanas apskats.

6.2.1. PROCEDŪRAS: SECĪGA POLITIKAS PLĀNOŠANA, IZVĒRTĒŠANA UN UZKLAUSĪŠANA

Stratifikācijas principa ieviešanā būtiska ir secīga politikas plānošanas un tiesību normu pieņemšanas procedūra. Dažādu tiesību aktu grozīšana savstarpēji nesaskaņotā procesā liedz tiesību normu izdevējam, sabiedrībai un vēlāk tiesām novērtēt tiesību normu kā kopuma ietekmi uz vidi, citām nozarēm un personu pamattiesībām.

Latvijai ir saistoša Orhūsas konvencija,[395] kas nosaka valsts pienākumus informācijas par vidi pieejamībai, sabiedrības iesaistei un iespējai iebilst pret lēmumiem, kas saistīti ar vidi. Konvencija prasa, lai ar vidi saistītu plānu un programmu izstrādē sabiedrība var iesaistīties jau sākotnēji, kad ir iespējami dažādi risinājumi[396], tas ir, sabiedrība var iesaistīties diskusijā par to, vai vispār ieviest stratifikācijas principu mežsaimniecības tiesiskajā regulējumā; kādas varētu būt dažādo meža zemju apsaimniekošanas proporcijas; kādas teritorijas iekļaujamas attiecīgajās zonās, u. tml.[397] Lai šādas diskusijas noritētu kvalitatīvi, nepieciešama visu ieinteresēto sabiedrības grupu savlaicīga pieeja telpiskajiem datiem, kas ļautu saprast pašreizējo faktisko situāciju dabā un palīdzētu nonākt pie konkrētākiem kopīgiem risinājumiem. Lai uzskatītu, ka ir ievērotas

394 Satversmes tiesas 2022. gada 7. janvāra spriedums lietā Nr. 2021-06-01, Latvijas Vēstnesis, Nr. 7, 11.01.2022., 16. punkts.

395 Konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem, pieņemta Orhūsā 1998. gada 25. jūnijā. Latvijā spēkā kopš 2002. gada 29. aprīļa. Latvijas Vēstnesis, 2002, Nr. 64. Pieejams: https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1426

396 Orhūsas konvencijas 6. panta 4. punkts un 7. pants.

397 Orhūsas konvencijas Atbilstības komiteja. Digest of Selected Findings and Advice of the Aarhus Convention Compliance Committee. Version of 10 February 2026. United Nations Economic Commission for Europe, 2026, p. 137. Pieejams: https://unece.org/environmental-policy/public-participation/digest-committees-findings-and-advice

Orhūsas konvencijas 7. pantā nostiprinātās sabiedrības tiesības piedalīties ar vidi saistītu politikas plānošanas dokumentu izstrādē, datiem par aizsargājamām dabas teritorijām ES Bioloģiskās daudzveidības stratēģijas un stratifikācijas principa ieviešanā ir jābūt pieejamiem.[398]

Lai diskusija būtu kvalitatīva, svarīgi arī jau politikas plānošanas stadijā ietvert iespējami konkrētus risinājumus, kā sasniegt politikas mērķus. Piemēram, Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādņu 2026.–2050. gadam projektā minēts, ka "nepieciešams noteikt optimālus mežaudžu galvenās cirtes kritērijus, ņemot vērā klimata pārmaiņu radīto risku pieaugumu, un izstrādāt nepieciešamos grozījumus normatīvajos aktos".[399] Tā kā šis jautājums jau vairākkārt ir aktualizēts un par to pēc būtības izteikusies arī Satversmes tiesa, būtiski ievērot spriedumā lietā 2023-01-03 paustās atziņas. Sabiedrības iesaiste jau iespējami agrīnā stadijā par skaidriem risinājumiem, tostarp galvenās cirtes kritēriju noteikšanā (to palielināšanai, samazināšanai, pieļaujamā maksimālā un minimālā kritērija noteikšanai un citiem risinājumiem, deleģēšanai), ļauj pēc būtības nonākt pie labākā risinājuma, nepārceļot šo strīdu uz tiesu sistēmu.

Likuma "Par ietekmes uz vidi novērtējumu" 4. panta trešā daļa paredz, ka plānošanas dokumentiem, ko izstrādā vai pieņem Ministru kabinets un kas attiecas uz mežsaimniecību, veic stratēģisko ietekmes uz vidi novērtējumu (turpmāk – SIVN). Arī Satversmes tiesa, vērtējot galvenās cirtes caurmēra samazinājumu, norādījusi uz nepieciešamību šādām pārmaiņām politikas plānošanas dokumentos veikt SIVN.[400]

SIVN Latvijā ieviests, transponējot Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2001/42/EK par noteiktu plānu un programmu ietekmes uz vidi novērtējumu nacionālajā regulējumā – likumā "Par ietekmes uz vidi novērtējumu" un Ministru kabineta 2004. gada 23. marta noteikumos Nr. 157 "Kārtība, kādā veicams ietekmes uz vidi stratēģiskais novērtējums". 6. attēlā parādīta SIVN procesa gaita Latvijā:

398 Orhūsas konvencijas Atbilstības komiteja. Digest of Selected Findings and Advice of the Aarhus Convention Compliance Committee. Version of 10 February 2026. United Nations Economic Commission for Europe, 2026, p. 140.

399 Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādnes 2026.–2050. gadam, 19. lpp.

400 Satversmes tiesas 2024. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2023-01-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 69, 09.04.2024., 22.1.–23. punkts.

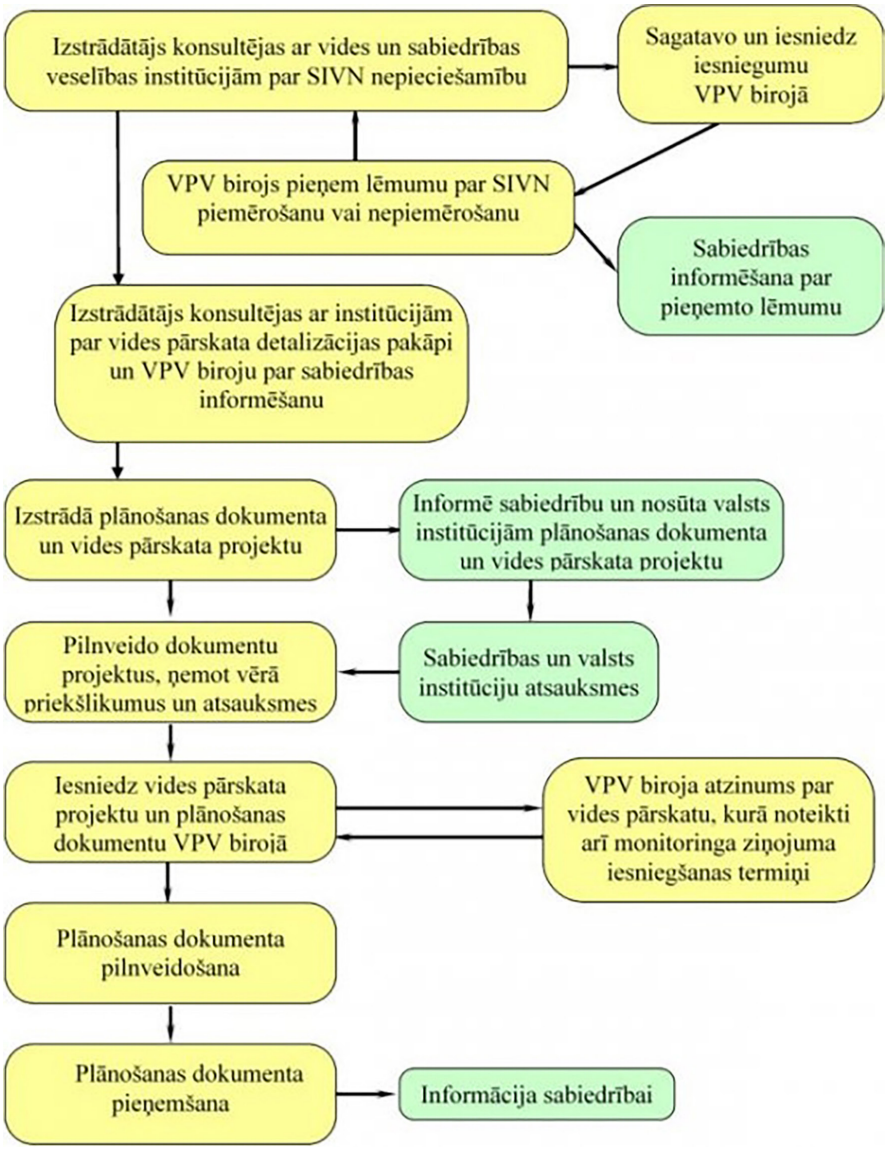

6. attēls. **Stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma procesa gaita Latvijā.**
Avots: Enerģētikas un vides aģentūra (iepriekš Vides pārraudzības valsts birojs, šobrīd Valsts vides dienests), pieejams: https://www.eva.gov.lv/lv/strategiskais-ivn-procedura

Kā redzams, SIVN process paredz sabiedrības iesaisti un tad attiecīgi plānošanas dokumenta pilnveidošanu. Šī pētījuma izstrādes laikā sadarbībā ar meža nozares interešu grupām tika turpināts darbs pie Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādnēm 2026.–2050. gadam[401], un vēlāk pamatnostādnes nodotas arī sabiedriskajai apspriešanai.[402]

401 Par paziņojumu Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādņu nosaukuma maiņu. Enerģētikas un vides aģentūra. Pieejams: https://www.eva.gov.lv/lv/jaunums/par-pazinojumu-meza-un-saistito-nozaru-attistibas-pamatnostadnu-nosaukuma-mainu [aplūkots 17.05.2026.].

402 Sabiedriskajai apspriešanai nodotas Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādnes līdz 2050. gadam. Zemkopības ministrija. Pieejams: https://www.zm.gov.lv/lv/jaunums/sabiedriskajai-apspriesanai-nodotas-meza-un-saistito-nozaru-attistibas-pamatnostadnes-lidz-2050-gadam [aplūkots 25.07.2026.].

Autores uzsver, ka SIVN procedūra politikas plānošanas dokumenta izstrādē pati par sevi negarantē sabiedrības līdzdalības un labas likumdošanas nodrošināšanu arī secīgi izdoto normatīvo aktu izstrādē, kuros tiek virzīti jau konkrēti politikas virzieni. Ar vidi saistītu daudzpakāpju lēmumu pieņemšanā sabiedrības līdzdalība ir uzskatāma par ievērotu, ja sabiedrībai ir bijušas iespējas izteikties par argumentiem, kas nosaka turpmākos lēmumus (vai normatīvos aktus) un ja tie ir tikuši ņemti vērā.[403] Pēc iespējas konkrētāki risinājumi jau politikas plānošanas stadijā ļauj maksimāli efektīvi nodrošināt sabiedrības iesaisti ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā un rast kompromisus starp dažādām interesēm.

Ne mazāk nozīmīgs ir jautājums par to, cik daudz normatīvo aktu grozījumu stratifikācijas principa ieviešanā jāietver tieši likumos, cik – attiecīgos Ministru kabineta noteikumos. Šobrīd nav pamata apšaubīt, ka Ministru kabinets vispārīgi nebūtu Saeimas pilnvarots veikt izmaiņas atsevišķos noteikumos, kas saistīti ar mežsaimniecības nozari. Vienlaikus Satversmes tiesas judikatūrā ir izstrādāta tā sauktā būtiskuma teorija, kas noteic: "No varas dalīšanas principa un no tā, ka parlamentārajā demokrātijā parlamentam ir augstāka demokrātiskās leģitimitātes pakāpe nekā valdībai, izriet "būtiskuma teorija", kas ir parlamenta virsvadības principa izpausme. Tā paredz, ka svarīgākie valsts un sabiedrības dzīves jautājumi, ievērojot Satversmē noteikto kārtību, jāizlemj pašam likumdevējam. No tā izriet prasība parlamentam lemt par visiem svarīgiem un nozīmīgiem valsts un sabiedrības dzīves jautājumiem, detalizētāku noteikumu un likuma ieviešanai dzīvē nepieciešamo tehnisko normu izstrādāšanai pilnvarojot Ministru kabinetu vai citu valsts institūciju."[404] Spriedumā par cirtes caurmēriem tiesa norādījusi, ka par konceptuāliem jautājumiem, kam nepieciešama politiskā izšķiršanās, jālemj Saeimai.[405]

Šajā pētījumā jau izklāstīts, ka stratifikācijas principa ieviešana ir tiesību normu izdevēja politiskās izšķiršanās jautājums par to, kā harmonizēt bioloģiskās daudzveidības aizsardzību, bioekonomiku un klimatneitralitātes sasniegšanu. Tas nozīmē, ka potenciālai stratifikācijas principa ieviešanai par tā pamatkonstrukciju ir nepieciešama arī kvalitatīva diskusija Saeimā, kas attiecīgi varētu lemt par vai pret šāda principa definēšanu plānošanas dokumentos un likumā, par vides aizsardzībai atvēlēto meža zemju īpatsvaru (30 % vai vairāk procentu) un deleģēt Ministru kabinetam izdot nepieciešamos noteikumus vai tos grozīt.

403 Sal. Meiere S. Sabiedrības tiesības daudzpakāpju lēmumu pieņemšanā = Environmental procedural rights in multilayer decision-making. Grām.: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 161. lpp. Rakstā S. Meiere aplūko sabiedrības tiesības piedalīties daudzpakāpju lēmumu pieņemšanā ietekmes uz vidi novērtējuma procesa piemērošanas gadījumos, bet autores uzskata, ka šie secinājumi ir vienlīdz attiecināmi arī uz situācijām, kurās jāveic stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums.

404 Satversmes tiesas 2020. gada 16. jūlija spriedums lietā Nr. 2019-25-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 137, 20.07.2020., 16. punkts.

405 Satversmes tiesas 2024. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2023-01-03, Latvijas Vēstnesis, Nr. 69, 09.04.2024., 19.1. punkts.

7. attēls. **Ideāltipiska stratifikācijas principa nostiprināšana Latvijas tiesiskajā sistēmā.**

Stratifikācijas principa ieviešanai būtu detalizēti jāizstrādā politikas plānošanas dokuments – Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādnes 2026.–2050. gadam –, kurā tiktu definēti stratifikācijas mērķi, teritoriālā loģika, sasniedzamie indikatori un paredzamā ietekme uz meža īpašniekiem, bioloģisko daudzveidību, oglekļa piesaisti, koksnes pieejamību, rekreāciju un reģionālo attīstību. Vēlams to iekļaut arī Nacionālajā attīstības plānā.

Ideāltipiskā situācijā stratifikācijas princips būtu konceptuāli jāiekļauj Meža un saistīto nozaru pamatnostādnēs, tad jāizstrādā Meža likuma un citu likumu grozījumi, turpinot ar Ministru kabineta noteikumu līmeni. Pretēja pieeja – vispirms izlases kārtībā grozīt cirsmu, aizsardzības vai kompensāciju noteikumus un tikai pēc tam mēģināt tos sasaistīt ar stratēģisku mērķi – rada risku, ka netiek pienācīgi novērtēta šādu izmaiņu ietekme uz vidi.

6.2.2. AVOTI: UZ KO ATSAUKTIES, UN UZ KO NEATSAUKTIES

Ja tiesību normu izdevējs pieņems attiecīgu lēmumu, tad stratifikācijas principa ieviešanas pamatojumam jāaptver dažādi aspekti.

No tiesību skatpunkta saprotams, ka politikas plānošanas dokumentu un tiesību normu izstrādē jāievēro Satversme un jo sevišķi Satversmes tiesas atziņas par 105. un 115. pantu, kā arī Satversmes ievadā ietvertais ilgtspējas princips.[406] Tāpat jāņem vērā Harta un citi Eiropas Savienības tiesību akti, piemēram, Dzīvotņu direktīva, Putnu direktīva, kā arī EST atziņas. Visbeidzot jāievēro starptautiskās saistības, tostarp Bioloģiskās daudzveidības konvencija un Parīzes nolīgums.

Piemērojot Eiropas Savienības tiesības, jānošķir juridiski saistoši tiesību avoti no politikas plānošanas dokumentiem (*soft law*). Eiropas Komisijas komunikācijas, stratēģijas un vadlīnijas var būt nozīmīgs interpretācijas un tiesībpolitikas avots, tomēr tās pašas par sevi nerada dalībvalstij tādas pašas juridiskas saistības kā regula vai direktīva.[407] Arī Eiropas Komisijas dokumentu izstrādes vadlīnijās komunikācija raksturota

406 Rodiņa A. Ilgtspējas principa un vides aizsardzības mijiedarbība Satversmes tiesas judikatūrā. Grām.: Ilgtspēja kā konstitucionālā vērtība: nākotnes izaicinājumi = Sustainability as a Constitutional Value: Future Challenges. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa, 2025, 127. lpp.

407 Mežsaimniecības nozares kontekstā sk. Aggestam F. European Forest Policy and Governance. Routledge, 2025, p. 21

kā *soft law*, kas var ietvert politikas nostājas, rekomendācijas vai vadlīnijas.[408] Tāpēc, pamatojot izmaiņas tiesību normās, nav korekti atsaukties uz Komisijas komunikāciju tā, it kā tā pati par sevi uzliktu konkrētu Latvijai saistošu pienākumu.

Šis nošķirums ir būtisks tāpēc, ka ar meža nozari saistītie Eiropas Komisijas politikas dokumenti veidoti ar atšķirīgiem mērķiem. Kā jau norādīts, Eiropas Savienības Bioloģiskās daudzveidības stratēģijā 2030. gadam uzsvērta nepieciešamība paplašināt aizsargājamās teritorijas. Savukārt Eiropas Savienības Bioekonomikas konkurētspējas un ilgtspējas stratēģiskajā satvarā akcentēta biomasas izmantošana fosilas izcelsmes materiālu aizstāšanā. Šie dokumenti nav viennozīmīgi pretrunīgi, tomēr tajos ir atšķirīgi politikas uzsvari. Tāpēc tiesību normu izdevējam nav pietiekami selektīvi atsaukties tikai uz vienu no tiem, tie ir jāharmonizē.

Saistībā ar ietekmi uz *Natura 2000* teritorijām EST uzsvērusi nepieciešamību ņemt vērā labākās attiecīgajā jomā pieejamās zinātniskās atziņas ar pilnīgiem, precīziem un galīgiem secinājumiem, kas spēj kliedēt saprātīgas zinātniskas šaubas par ietekmi uz aizsargājamo teritoriju.[409] Stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma veikšanā no Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2001/42/EK par noteiktu plānu un programmu ietekmes uz vidi novērtējumu[410] 5. panta 2. punkta izriet standarts norādīt vides pārskatā "informāciju, ko var pamatoti prasīt, ņemot vērā pašreizējās zināšanas un novērtēšanas metodes, plāna vai programmas saturu un detalizācijas pakāpi". Tas nozīmē, ka vērtējumā jāizmanto zinātniski pētījumi par mežu apsaimniekošanas modeļiem, oglekļa piesaisti, bioloģisko daudzveidību, koksnes produktu aizstāšanas efektu un privāto meža īpašnieku uzvedību. Saprātīgas zinātniskas šaubas parasti var novērst paši zinātnieki. Tāpēc būtiski kā avotus maksimāli izmantot tādus pētījumus, kas ir publicēti zinātniski recenzētos izdevumos.

Līdz ar to stratifikācijas principa tiesībpolitiskajā un normatīvajā pamatojumā būtu jāizvairās no trim kļūdām. Pirmā kļūda būtu ES politikas plānošanas dokumentu nozīmes pārspīlēšana, piemēram, apgalvojot, ka Eiropas Komisijas komunikācija pati par sevi uzliek Latvijai tiešu pienākumu ieviest konkrētu zonējuma modeli. Otrā kļūda būtu selektīva avotu izmantošana – piemēram, atsaukties tikai uz bioloģiskās daudzveidības mērķiem, ignorējot klimata, bioekonomikas un reģionālās attīstības mērķus vai otrādi. Trešā kļūda būtu zinātnisko avotu aizstāšana ar viedokļiem. Tā kā meža apsaimniekošanas ietekme uz klimatu, bioloģisko daudzveidību un koksnes pieejamību ir empīriski pārbaudāma, likumdevējam jāizmanto dati un pētījumi, nevis tikai nozaru pozīciju dokumenti.

408 European Commission, Directorate-General for Translation. DGT's Guide to documents. Version for external use, 27 February 2024, p. 10, section "Communications". Pieejams: https://commission.europa.eu/system/files/2024-02/DGT-guide_to_documents_for_external_use_27.02.2024.pdf [aplūkots 17.05.2026.].

409 Eiropas Savienības Tiesas 2018. gada 17. aprīļa spriedums lietā C-441/17 *Commission v Poland (Białowieża Forest)*, 113.–114. punkts.

410 Eiropas Parlamenta un Padomes 2001. gada 27. jūnija Direktīva 2001/42/EK par noteiktu plānu un programmu ietekmes uz vidi novērtējumu, OV L 197, 21.07.2001., 30.

6.2.3. APSVĒRUMI: TIESĪBU SVĒRŠANA UN SABIEDRĪBAS KOMUNIKĀCIJA

Stratifikācijas principa ieviešanā centrālais tiesību jautājums ir nevis tas, vai prevalē tiesības uz īpašumu vai tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, bet gan tas, kā šīs tiesības un intereses līdzsvarot. Satversmes 115. pants prasa valstij rūpēties par vides saglabāšanu un uzlabošanu, taču tas nenozīmē, ka jebkādas vides izmaiņas būtu konstitucionāli aizliegtas. Vienlaikus nevar secināt arī pretējo – ka likumdevējs varētu brīvi noteikt jebkādas meža izmantošanas izmaiņas.

Kā norādīts, jau patlaban ir iespējams konstatēt stratifikācijas principam atbilstošas meža zemes apsaimniekošanas zonas. Tomēr stratifikācijas principa ieviešana nenoliedzami var likt pārskatīt gan šo zonu izvietojumu, gan to apsaimniekošanas noteikumus. Tādējādi var tikt aizskartas un ierobežotas gan personu tiesības dzīvot labvēlīgā vidē (ja nepamatoti tiek pasliktināts vides stāvoklis), gan tiesības uz īpašumu (ja īpašniekam tiek uzlikts acīmredzami nesamērīgs slogs aizsargājamā zonā). Gadījumos, kad tiek vērtēts kādas pamattiesības ierobežojums, būtiska nozīme ir tam, kāda Satversmes 116. pantā minēta leģitīmā mērķa labad tas noteikts: lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Bet Satversmes 115. pants prasa novērtēt, vai valsts ir izpildījusi tās pozitīvo pienākumu tiesību uz labvēlīgu vidi nodrošināšanā.

Pētījumā par Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomisko novērtējumu un attīstības scenārijiem iezīmēts, kādu ieguvumu stratifikācijas princips varētu sniegt.[411] Ja SIVN procesā apstiprinās tādi ieguvumi sabiedrībai, kas var tikt vērtēti kā, piemēram, sabiedrības labklājība, tad tie sabiedrībai jākomunicē. Atklāta komunikācija ar sabiedrību ir nozīmīga arī tādēļ, lai mazinātu risku, ka stratifikācijas princips var tikt uztverts vai nu kā slēpta mežizstrādes liberalizācija, vai kā nesamērīga īpašuma tiesību ierobežošana zonās, kur potenciāli nosakāms stingrāks aizsardzības režīms. Abos gadījumos samazinātos sabiedrības uzticēšanās tiesiskajam regulējumam. Tāpēc stratifikācijas principa ieviešanas procesā būtu jāpievērš īpaša uzmanība sabiedrības informēšanai, kas balstīta brīvi pieejamā informācijā un datos.

Kopumā secināms, ka stratifikācijas principa ieviešana Latvijā varētu būt konstitucionāli pieļaujama un tiesībpolitiski pamatota tad, ja tā tiktu īstenota kā secīgs, datos balstīts process ar sabiedrības iesaisti lēmumu pieņemšanā iespējami agrīnā stadijā. Kvalitatīva lēmumu pieņemšanas procedūra nozīmē politikas dokumentu, stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma izstrādi, alternatīvu salīdzinājumu, ieinteresēto sabiedrības grupu uzklausīšanu, skaidru pamatojumu, kas balstīts uz juridiski saistošiem un zinātniski uzticamiem avotiem, kā arī caurskatāmu tiesību un interešu svēršanu. Tikai šādā gadījumā stratifikācijas princips var kļūt nevis par mežsaimniecības politikas strīdus ābolu, bet par tiesisku mehānismu, ar kura palīdzību līdzsvarot dažādu sabiedrības grupu tiesiskās intereses.

411 Brasliņa L. et al. Latvijas meža nozares līdzsvarotas attīstības potenciāla ekonomiskais novērtējums un attīstības scenāriji. Latvijas Universitāte, 2025, 6., 7. lapa. Pieejams: https://inovacijas.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/inovacijas.lu.lv/Nolikumi/Pilnais_zinojums_Latvijas_meza_nozares_attistibas_scenariji_LMNAS.pdf [aplūkots 01.03.2026.].

7

7. NOBEIGUMS: GALVENIE SECINĀJUMI, PERSPEKTĪVAS UN PĒTĪJUMA IEROBEŽOJUMI

Šis pētījums sniedz ieskatu par tiesiskajiem aspektiem stratifikācijas principa ieviešanā Latvijā. Pētījumā stratifikācijas princips definēts kā funkcionāls meža zemes iedalījums atšķirīgās zonās atbilstoši to dominējošajam izmantošanas mērķim – saimnieciskā (70 %), aizsardzības (20 %) un stingrās aizsardzības (10 %). Šāds modelis saskan arī ar ES Bioloģiskās daudzveidības stratēģiju.

Tā kā principa ieviešana vispirms ir tiesībpolitiska izšķiršanās, kam papildus nepieciešama izpēte dabaszinātņu un tautsaimniecības jomās, pētījums raksturo juridisko ietvaru stratifikācijas principa ieviešanai, bet nav uzskatāms par pilnvērtīgu tā juridisko pamatojumu. Autores secina, ka tiesiskā procedūrā ieviests stratifikācijas princips, kam veikts stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums, spēs salāgot dažādos mērķus, kas jāsasniedz ar mūsdienu prasībām atbilstošu mežsaimniecības tiesisko regulējumu. Turpmāk izklāstīti pētījuma galvenie secinājumi; kur nepieciešams, norādīti arī ierobežojumi un perspektīvas.

1. Mežsaimniecības regulējuma vēsturiskais kodols ir koksnes resursa pārvaldība

Mežsaimniecības tiesiskais regulējums Latvijas teritorijā vēsturiski vispirms veidojies kā instruments koksnes ieguves, kontroles un resursa saglabāšanas nodrošināšanai. Līdz Latvijas valsts dibināšanai regulējuma primārais mērķis bija kokmateriālu pieejamība būvniecības vajadzībām. Latvijas brīvvalsts laikā meža regulējums bija cieši saistīts ar agrāro reformu, koksnes pieejamību iedzīvotājiem un jaunsaimniecību izveidi. Vienlaikus tika attīstīta arī meža aizsardzības, uzraudzības un finansēšanas sistēma, tostarp Meža kultūru fonds un sodoša rakstura normas par dabas un estētisko vērtību bojāšanu. Tādējādi līdz 1940. gadam meža nozares regulējumā jau bija attīstīta publisku interešu aizsardzības dimensija.

2. Padomju okupācijas periodā meži apsaimniekoti kā valsts īpašums

Padomju okupācijas laikā meži bija valsts īpašums. Okupācijas laikā Latvijas teritorijā būtisks mežsaimniecības tiesiskā regulējuma mērķis bija kokmateriālu iegūšana, kas turklāt tika atšķirīgi regulēta dažādās mežu grupās.

3. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas regulējums transformēts, aizsargājot tiesības uz īpašumu un ievērojot ilgtspēju

Pēc neatkarības atgūšanas mežsaimniecības regulējums Latvijā attīstījās uz modeli, kurā nozīme ir tiesību uz īpašumu aizsardzībai, tirgus ekonomikai un ilgtspējīgai meža apsaimniekošanai. Vienlaikus valsts saglabājusi ļoti nozīmīgu kontroles lomu: mežsaimnieciskā darbība joprojām ir detalizēti regulēta.

4. Mūsdienās mežsaimniecības tiesiskā regulējuma mērķi jāformulē saskanīgi ar Latvijas saistībām starptautiskajās un Eiropas Savienības tiesībās

Mežsaimniecības tiesiskais regulējums ir nozīmīgs instruments Latvijai saistošo starptautisko un Eiropas Savienības klimata mērķu sasniegšanā, bioloģiskās daudzveidības atjaunošanā un bioekonomikas attīstībā. Šie mērķi savstarpēji pārklājas, atsevišķos gadījumos arī konkurē.

5. Mežs klimata pārmaiņu kontekstā pilda vairākas savstarpēji saistītas funkcijas

Mežsaimniecības tiesiskais regulējums nevar balstīties pieņēmumā, ka meži ar oglekļa piesaisti vienmēr kompensēs siltumnīcefekta gāzu emisijas arī no citām nozarēm. Tāpēc tiesiskajā regulējumā īpaši svarīgi ir rast zinātniskos pētījumos balstītu līdzsvaru, lai Latvijas mežos nodrošinātu oglekļa piesaisti, veicinātu oglekļa noglabāšanu ilglaicīgi izmantojamos koksnes produktos un pielāgotu mežu klimata pārmaiņām (ugunsgrēkiem, kaitēkļiem, vētrām).

6. Bioloģiskās daudzveidības mērķu sasniegšanai indikatīvi jau šobrīd tiek aizsargāti 30 % sauszemes teritorijas

Latvija indikatīvi sasniedz 30 % aizsargājamo sauszemes teritoriju mērķi, tomēr konkrētam vērtējumam trūkst vienotas un pārskatāmas datubāzes ar visām aizsargātajām teritorijām, tostarp aizsargjoslām. Vienlaikus aizsargājamo teritoriju platība pati par sevi vēl nenozīmē efektīvu biotopu un sugu aizsardzību. Tāpēc būtiski nodrošināt teritoriju faktisku aizsardzības kvalitāti un skaidru pārvaldību, lai novērstu turpmākas pārkāpuma procedūras pret Latviju saistībā ar *Natura 2000* teritorijām. Papildus jāņem vērā arī tas, ka meža zemes ir tikai daļa no aizsargājamām sauszemes teritorijām.

7. Bioekonomikas un aprites ekonomikas mērķu īstenošanā būtiska loma ir koksnes pieejamībai

No mežsaimniecības tiesiskā regulējuma perspektīvas būtiski ir veicināt gan tādas koksnes pieejamību, no kuras var ražot ilglaicīgi izmantojamus koksnes produktus, gan meža atjaunošanu. Tomēr pārorientācija uz lielākas pievienotās vērtības produktu ražošanu nevar tikt nodrošināta tikai ar valsts regulējumu, tai ir jābūt nozares uzņēmumu stratēģijai, ko valsts var veicināt ar elastīgāku regulējumu normatīvajos aktos un valsts atbalsta pasākumiem. Bioekonomikas un aprites ekonomikas mērķiem jādarbojas sinerģijā ar klimata un bioloģiskās daudzveidības mērķiem. Tāpēc turpmākos mežsaimniecības pētījumos ir būtiski noskaidrot, vai tiesību normas ļauj iegūt attiecīgu koksni, no kuras var ražot ilglaicīgi lietojamus koksnes produktus.

8. Latvijas tiesiskajā sistēmā faktiski pastāv zonas stratifikācijas principa "10–20–70" ieviešanai, tomēr zonējumam jābūt fleksiblam

Latvijas tiesiskajā regulējumā jau tagad ir identificējama saimnieciskā, aizsardzības un stingrās aizsardzības zona, jo dažādi dabas aizsardzības režīmi, aizsargjoslas un mežsaimnieciskās darbības ierobežojumi faktiski rada atšķirīgus teritoriju izmantošanas režīmus. Meža zemes stratifikācija nevar būt statiska, jo arī dabas vide ir mainīga.

Proti, valstij ir pienākums noteikt aizsargājamu teritoriju arī saimnieciskajā zonā, ja dabā rodas tāds pamats. Vienlaikus stratifikācijas princips prasītu arī sekot kopējai meža zemes iedalījuma proporcijai, lai salāgotu klimata, bioloģiskās daudzveidības, bioekonomikas un aprites ekonomikas mērķus. Normatīvi nav nostiprināts proporcionāls un elastīgs meža zemju iedalījums, nav arī skaidra mehānisma, kas ļautu daļā teritoriju prioritāri sargāt dabas vērtības, citās – efektīvi izmantot meža resursu.

9. Salīdzinošā analīze rāda, ka Latvijai nav tieši pārņemama modeļa

Nevienā aplūkotajā Eiropas Savienības dalībvalstī nav tieši nostiprināts stratifikācijas modelis. Tomēr citu valstu regulējums sniedz noderīgas mācības. Somijā būtiska ir sadarbība ar valsts iestādi cirsmas paziņojumu sistēmā un METSO brīvprātīgā dabas aizsardzības sistēma, Zviedrijā – sertifikācijas sistēmas. Igaunijā nozares ministram deleģētas tiesības likumā ietverto prasību ietvaros noteikt cirsmu kritērijus.

10. Latvijā varētu būt attīstāmi brīvprātīgas dabas aizsardzības un sadarbības instrumenti

Latvijas mežsaimniecības regulējums jau ir ļoti detalizēts. Tāpēc nepieciešamie uzlabojumi nav vienkārši aizgūstami no citām valstīm. Tomēr līdzīgi kā Somijā un Zviedrijā arī Latvijā varētu būt attīstāmi brīvprātīgas dabas aizsardzības instrumenti, tostarp administratīvie līgumi par aizsargājamu teritoriju noteikšanu.

11. Apsverama paziņošanas sistēma cirsmām

Administratīvā procesa vienkāršošanai cirsmām apsverama pāreja no atļauju sistēmas uz paziņojumu sistēmu. Paziņojumu sistēmas ietvaros apsverama iespēja Valsts meža dienestam īstenot vismaz ierobežotu rīcības brīvību cirsmas parametru noteikšanā, ciktāl to minimālās prasības nenosaka ārējie normatīvie akti. Tādējādi Valsts meža dienests kā tiesību piemērotājs varētu saskaņot dažādos mērķus, kas jāsasniedz ar mežsaimniecības tiesisko regulējumu mūsdienās. Turpmākos pētījumos būtu lietderīgi aplēst administratīvā resursa ietaupījumus, ko varētu panākt ar minētajiem risinājumiem, kā arī to ietekmi uz vidi.

12. Stratifikācijas princips var samērot uzņēmējdarbības brīvību ar vides aizsardzības mērķiem

Mežsaimniecībā stratifikācijas princips varētu iezīmēt uzņēmējdarbības brīvības elementu – brīvību veikt saimniecisku darbību jeb mežistrādi – un uzņēmējdarbības brīvības ierobežojumu samērīguma vērtējumu. Proti, valstij pārkāpjot stratifikācijas principu, būtu iespējams arī argumentēt par uzņēmējdarbības brīvības iespējami pārmērīgu ierobežojumu vai nepietiekamu dabas aizsardzību un tātad tiesisku nepieciešamību ievērot noteikto 30 % aizsargājamo teritoriju prasību. Valstij ievērojot šo principu, būtu iespējams skaidri identificēt aizsargājamu sabiedrības interesi uzņēmējdarbības ierobežojumu noteikšanā. Tādējādi īstenotos tiesiskā nepieciešamība ievērot gan Bioloģiskās daudzveidības stratēģijā izvirzīto 30 % aizsargājamo teritoriju mērķi, gan Eiropas Savienības bioekonomikas konkurētspējas un ilgtspējas stratēģiskajā satvarā norādīto valsts lomu bioekonomikas veidošanā. Ja stratifikācijas principa ieviešanas rezultātā meža īpašniekiem tiek noteikti būtiski saimnieciskās darbības

ierobežojumi, šiem ierobežojumiem jābūt sasaistītiem ar taisnīgiem un paredzamiem kompensācijas mehānismiem.

13. Stratifikācijas principa ieviešana ir tiesībpolitiska izšķiršanās

Ievērojot būtiskuma teoriju, potenciālai stratifikācijas principa ieviešanai ir nepieciešama arī kvalitatīva diskusija Saeimā, kas varētu lemt par vai pret šāda principa definēšanu plānošanas dokumentos un likumā, par vides aizsardzībai atvēlēto meža zemju īpatsvaru un deleģēt Ministru kabinetam izdot nepieciešamos noteikumus vai tos grozīt.

14. Stratifikācijas princips ieviešams secīgā procedūrā, veidojot dialogu ar ieinteresētajām sabiedrības grupām

Stratifikācijas principa ieviešanā būtiska ir secīga politikas plānošanas un tiesību normu pieņemšanas procedūra. Dažādu tiesību aktu grozīšana savstarpēji nesaskaņotā procesā liedz tiesību normu izdevējam, sabiedrībai un vēlāk tiesām novērtēt tiesību normu kā kopuma ietekmi uz vidi, citām nozarēm un personu pamattiesībām. Sabiedrības iesaiste jānodrošina jau kopš principa piedāvāšanas brīža, ļaujot iesaistītajām sabiedrības grupām izvērtēt un izteikties par dažādām alternatīvām.

15. Stratifikācijas principa ieviešanai nepieciešami vairāki tiesiski instrumenti

Stratifikācijas principa efektīva īstenošana iespējama tikai ar kombinētiem tiesiskiem instrumentiem. Normatīvie ierobežojumi nosaka katras zonas tiesisko režīmu, kompensācijas mehānismi līdzsvaro dabas aizsardzības un īpašnieka tiesiskās intereses, plānošanas dokumenti ļauj telpiski un funkcionāli īstenot elastīgu, datos balstītu zonējumu. Primāri šāds risinājums būtu jāiekļauj Meža politikas pamatnostādnēs, kurām jāveic stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums.

16. Principa ieviešanu un dialoga veidošanu sabiedrībā kavē datu trūkums

Pētījumā vairākkārt norādīts uz datu nepilnībām: nav vienotas ērti pieejamas datubāzes par visām aizsargājamām teritorijām un aizsargjoslām meža zemēs. Bez šiem datiem nav iespējams kvalitatīvi diskutēt par stratifikācijas principa ieviešanu.

17. Nepieciešams nošķirt tiesību normas no politikas plānošanas dokumentiem un viedokļus no zinātnes atziņām

Eiropas Savienības līmenī pieņemti vairāki politikas plānošanas dokumenti, kuri sniedz būtisku ieguldījumu tiesiskās domas attīstībā Eiropas Savienībā, tomēr tie ne vienmēr tiek pilnībā savstarpēji saskaņoti. Tāpēc būtiski nošķirt tiesībpolitiskus dokumentus no primārajiem vai sekundārajiem tiesību aktiem. Tiesībpolitikas dokumenti jāpiemēro sinerģijā, nevis selektīvi jāizvēlas viens no tiem. Konkrētu Latvijas apstākļiem piemērotu risinājumu izvēlē jābalstās zinātniskās atziņās. Tā kā meža apsaimniekošanas ietekme uz klimatu, bioloģisko daudzveidību un bioekonomiku ir empīriski pārbaudāma, likumdevējam jāizmanto dati un pētījumi, nevis tikai nozaru pozīciju dokumenti. Šāda pieeja saskan ar Eiropas Savienības Tiesas un Satversmes tiesas atziņām par augstas zinātniskās ticamības standartu ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā.

Pētījumā paustie secinājumi ir zinātniskās pētniecības rezultāts un nekādā veidā nepauž un nesaista to institūciju viedokli, kurās autores ir nodarbinātas vai ir biedres.